

UNIVERZITET U BEOGRADU
STUDIJE PRI UNIVERZITETU:
TERORIZAM, ORGANIZOVANI KRIMINAL I BEZBEDNOST

MASTER RAD:

Interes stranih sila u Puču u Jugoslaviji 27.marta 1941.

Mentor:

Prof. dr Dragan Simeunović

Student:

Kristina Jakešević 127/2013

Beograd, 2017.

PUČ U JUGOSLAVIJI 1941.

Sažetak: U prvom delu autor analizira sam pojam puča, pravi distinkciju između pojma puča i državnog udara, pojašnjava zaveru kao sastavni deo državnog udara i predočava genezu događaja koji su prethodili samom puču, pre samog akta puča koji je sproveden i događaja koji su mu prethodili, posebno se osvrće na period vladavine kralja Aleksandra Karađorđevića i na stvaranje Jugoslavije. U drugom delu analizira se sam puč koji se odigrao 27.marta 1941.govori se o glavnom razlogu zbog kojeg je puč pokrenut, o toku udara, o interesima stranih sila da se puč dogodi, o učesnicima puča i o njegovim glavnim akterima koji su se borili da ostvare svoj cilj i da svrgnu postojeću vlast. U završnom delu rada govori se o poslediciama koje je puč doneo i o događajima i posledicama koji su usledili nakon 27.marta poput bombardovanja 6.aprila i rasparčavanja i uništavanja Jugoslavije.

Ključne reči: Jugoslavija, Knez Pavle, Kralj Aleksandar Karađorđević, namesništvo, pakt, puč, Borivoje Mirković, general Simović, raspad Jugoslavije.

Abstract: In the first part, the author analyses the notion of the putsch and makes a distinction between the concept of the putsch and **coup** d'état , also presents the genesis of the events that preceded the putsch before the act, and particularly put an accent on the reign of king Aleksandar Karađorđević and the creation of Yugoslavia. In the second part it's analyzed the putsch that was organized on March 27, in 1941, the author speaks about the main reason why the putsch was even organized, the flow of the putsch, the interests of foreign powers in the events that took place, the participants of the putsch and its main actors who have struggled to achieve their goal and to overthrow the existing government led by prince Pavle. The final part is also speaking about the consequences of the putsch about the events and consequences that followed the acts that happened on March 27 like bombing on April 6 and destruction of Yugoslavia.

Key words: Yugoslavia, Prince Pavle, King Aleksandar Karađorđević, governorship. Pact, putsch, Borivoje Mirković, general Simović, destruction of Yugoslavia.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	4
2. POJAM PUČA.....	8
2.1. Zavera kao sastavni deo državnog udara.....	9
3. STVARANJE JUGOSLAVIJE.....	10
3.1. Poseban osvrt na period vladavine Aleksandra Karađorđevića.....	14
4. PERIOD NAKON ATENTATA NA KRALJA ALEKSANDRA	22
4.1. Formiranje namesništva.....	25
4.2. Namesništvo I (1935-1936).....	28
4.3. Namesništvo II (1937-1938).....	32
4.4. Namesništvo III (1939)- Sporazum i Drugi svetski rat.....	35
4.5. Namesništvo IV (1940)- Neutralnost.....	37
5. DOGAĐAJI U JUGOSLAVIJI KOJI SU PRETHODILI PUČU	39
5.1. Pokušaji saradnje Jugoslavije sa Velikom Britanijom i Francuskom.....	41
5.2. Pavlova poseta Hitleru.....	43
5.3. Pregovori za pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu.....	45
6. PUČ I UTICAJ STRANIH SILA NA NJEGOVO IZVRŠENJE.....	49
6.1. Uticaj Zapadnih sila na pripreme za izvršenje puča.....	51
6.2. Izrada plana za izvršenje puča.....	55
6.3. Izvršenje vojnog puča.....	61
7. POSLEDICE SA KOJIMA SE SUOČILA JUGOSLAVIJA NAKON VOJNOG PUČA	69
8. ZAKLJUČAK.....	73
9. LITERATURA.....	78

1.UVOD

Pavle Karađorđević je godinu u kojoj se odigrao puč željno iščekivao ta 1941.godina bila je poslednja godina njegovog namesništva. U svom iščekivanju da i ta godina prođe i da konačno prepusti vlast Petru sinu Aleksandra Karađorđevića nakon čije tragične smrti u Marseju 1934.godine je postao prvi namesnik i započeo svoje namesništvo nije ni slutio da će se njegov odlazak odigrati u takvim okolnostima gde će biti proglašen državnim neprijateljem i gde mu biti dozvoljeno samo par sati da napusti svoj dom, uzme samo najosnovnije stvari i zajedno sa svojim porodicom, kneginjom Olgom i njihovo troje dece napusti zemlju. Knez Pavle je dugo pokušavao da ostane neutralan i da manervišie između suprotstavljenih sila, trudio se da izbegne donošenje radikalnih odluka i prevagne na Nemačku ili Britansku stranu. Uprkos svojim naporima nije uspeo da do kraja izgura svoj plan o neutralnosti bio je primoran da donese odluku o daljem delovanju.¹

Trenutak u kome je Pavle morao da donese konačnu odluku o poziciji koju će Jugoslavija igrati u vrtlogu Drugog svetskog rata i koju će “stranu” odabrati bila je neizbežna. Na njemu je bilo da donese odluku o daljem delovanju i da odluči da li ući u rat sa Nemačkom ili potpisati Trojni pakt. Odluka nije bila laka i dugo vremena je trebalo da se prevagne na jednu stranu, u takvim situacijama treba razmišljati hladne glave. Pritisci na Pavla da konačno odabere “stranu” nisu dolazili samo spolja, naprotiv najveći pritisci dolazili su upravo iz Beograda.²

Kao rezultat tih pritisaka, shvativši da ne može više da održava Jugoslaviju u poziciji neutralnosti između borbe dve velike sile Knez Pavle konačno donosi odluku. Odluka je doneta na Krunskom savetu 6.marta 1941.godine u Belom dvoru, odmah nakon povratka kneza Pavla iz Berhtesgarenta gde je imao sastanak sa Hitlerom. Odluka je bila sledeća-Srbija će pristupiti Trojnom paktu. Pristupnje Jugoslavije Trojnom paktu bilo je uslovljeno zahtevom da se

¹ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, Una press, Beograd, 2007, str.13

² Ibid.str.43

Nemačka i Italija obavežu da će poštovati suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije, da neće tražiti vojnu saradnju kao ni prolaz trupama sve dok traje rat u Evropi. Nemačka je posle nekoliko dana odgovorila na te zahteve i prihvatila sve tačke osim promene kaluzule Trojnog pakta kojim se sve zemlje potpisnice obavezuju na uzajamnu vojnu pomoć.³

Pavle je znao da donošenje takve odluke sa sobom nosi određene posledice, bio je svestan da će mnogi tu odluku primiti sa negodovanjem, ali je bio uveren da je u tom momentu ta odluka bila najbolja za njegovu zemlju. On takvu odluku o pristupanju Trojnom paktu nije doneo na prečac, konsultovao se sa svojim saradnicima, zvao je Ronanda Kembela britanskog ambasadora u Beogradu i tražio je englesku pomoć, od njega ne dobija nikakv odgovor on ga uverava kako su Jugoslavija, Grčka i Turska u stanju da se same suprostave Silama osovine. Slao je svoje izaslanike i u Italiju, okrenuo se i ka Sovjetskom Savezu u nadi da će mu pomoći da donese odluku, ali niko nije davao adekvatnu pomoć ili odgovor. Baš zato i donosi odluku zbog postojećeg stanja u državi i neadekvatnoj mogućnosti Jugoslavije da se suprostavi jednoj sili kakva je u to vreme bila Nemačka na čelu sa Hitlerom da se 4.marta 1941.godine otisne na put u Berhtesgartnen na tajni sastanak sa Hitlerom. Nijedna velika sila u to vreme više nije imala strpljenja za našu neutralnost i zahtevali su da se izjasnimo, taj pokušaj Kneza Pavla da se u toj situaciji drži neutralan bio je jednako mrzak Čerčilu i Ruzveltu, kao i Hitleru i Musoliniju.

Taj sudbonosni sastanak sa Hitlerom koji se odigrao četvrtog marta bio je iscrpan i težak za Pavla, razgovor je trajao pet časova. S obzirom na tajnost tog sastanka kome je pored Pavla i Hitlera prisustvovao još samo Ribentrop⁴ nije vođen zapisnik, o detaljima tog sastanka saznaje se nešto više iz pisama kneza Pavla koja je pisao svojoj tašti, velikoj vojvotkinji Jeleni Vladimirovoj objašnjavajući joj svoju verziju događaja iz 1941.godine.

U tom pismu joj on objašnjava insistiranje Hitlera da se potpiše neka vrsta pakta između Nemačke i Jugoslavije, objašnjava joj da je Hitler u više navrata pokušavao da stupi u kontak sa članovima naše vlade, i kako su tri sastanka prethodila njegovoj odluci da potpiše pakt. Na prvi sastanak sa Hitlerom naš ministar inostarnih poslova je bio poslat sam, zatim na drugi

³ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.50

⁴ Joahim fon Ribertrorp bio je nacistički političar i minstar spoljnih poslova Trećeg rajha.

sastanak pored njega ide još i predsednik vlade. Pavle navodi kako su stalno davali izbegavajuće odgovore pokušavajući na sve moguće načine da izbegu potpisivanje bilo kakvog pakta. S obzirom da je Hitler gubio strpljenje zbog odugovlačenja Jugoslavije insistira da održi sastanak na kome mora da prisustvuje knez lično.⁵

Kako Pavle nije nalazio više izgovora da odloži sastanak sa Hitlerom on odlazi na taj put sa kog se vratio sa nimalo lakim zadatkom da donese odluku koja će Jugoslaviju svrstati u saveznike Nemačke ili u njene neprijatelje. Tokom sastanaka kako Pavle opisuje u pismu on je insistirao da ne vidi drugi način da se dođe do mira u Evropi osim englesko-nemačkog sporazuma, što je Hitler kategorički odbijao kao ideju rekavši kako ukoliko vidi ijednog engleskog vojnika u Evropi mora ga odatle oterati svom svojom silom, tom rečenicom je jasno dao do znanja Pavlu šta misli o bilo kakvom eventualnom sporazumu između Nemačke i Engleske. Taj pakt je za Hitlera jednostavno bio nemoguć.

Pavle dalje navdi kako je odmah po povratku sa puta sazvao Krunski savet kako bi se i sa njima konsultovao oko odluke. Savet se sastajao gotovo svakodnevno, svi su bili jednoglasni u mišljenju da je pakt neprihvatljiv, ali da treba da se nastave razgovori sa Nemcima kako bi na taj način dobili dovoljno vremena da mobilišemo trupe. Imali smo problem sa vojskom zbog finansijskih problema zato što je finansijski teret za održavanje vojske postao opterećujući za budžet. Međutim kada je otpočela mobilizacija vrlo brzo se okupilo tokom marta meseca skoro 700.000 vojnika. Uprkos brznoj mobilizaciji i dalje je za nas šansa da se odbranimo u slučaju napada bila skoro ravna nuli, pred takvom imperijom kakva je bila Nemačka to je delovalo nemoguće, što se na kraju nakon puča i dokazalo kao tačno jer je Beograd stravično stradao tokom aprilskog bombardovanja.

Nakon svakodnevnih sastanaka i konsultacija sa Krunskom savetom ta odluka o potpisivanju pakta doneta je od strane devet najmoćnijih ljudi u zemlji u tom periodu pored Kneza Pavla donošenju odluke su doprineli i dvojica namesnika Radenko Stanković⁶ i Ivan

⁵ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.20

⁶ Radenko Stanković je bio lekar kardiolog, osnivač i profesor medicinskog fakulteta u Beogradu i jedan, ministar prosvete za vreme vladavine Aleksandra I i kraljevski namesnik maloletnog kralja Petra II Karađorđevića

Perović, predsednik vlade Dragiša Cvetković⁷, ministar Dvora Milan Antić. Potpredsednik vlade Vlatko Maček i Fran Kulovec⁸. To su ljudi koji su doneli odluku o potpisivanju pakta na čelu sa Pavlom i koji su kao posledicu takve odluke izazvali gnev kod naroda, i ubrzo nakon potpisivanja pakta doveli i do revolta i brižljivo planiranog puča koji ih je svrgnuo sa vlasti.

Ono što će obuhvatiti prvo poglavlje jeste objašnjenje distinkcije između puča i državnog udara, zatim objašnjenje pojama zavere i zašto ona predstavlja neodvojivi deo planiranja svakog državnog udara ili puča, zatim ćemo pokušati da definišemo sam pojam puča.

Drugo poglavlje će obuhvatiti čitavu genezu događaja koji su prethodili puču, uspon fašizma i nacizma šta je to što je dovelo do tog uspona koji su interesi stranih sila bili da se puč u Beogradu desi, šta je to što je nateralo da knez Pavle prevagne i donese odluku da uprkos dugom izbegavanju i pokušaju neutralisati ipak potpiše pakt sa Nemačkom.

Govorićemo o stvaranju Jugoslavije i staviti akcenat na osvrt vladavine Aleksandra Karađorđevića koji je tragično stradao u Marseju prilikom posete Francuskoj kada je na njega pucala grupa zaverenika iz redova ustaša i o tome kakva je njegova politika bila.

Zatim ćemo se osvrnuti na vladavinu Knez Pavla, na njegov život, na namesništvo koje mu je pripalo i na njegovu sposobnost da vodi zemlju u teškim trenucima nakon ubistva Kralja Aleksandra kada je bio okupiran pre svega pitanjima i situacijom na unutrašnjem planu i političkom situacijom. On na samom početku svog namesništva uviđa sa kolikom količinom dvoiličnosti i mreža intriga mora da se uhvati koštac i to mu se nimalo nije svidelo.

Zatim ćemo se fokusirati na sam Puč koji se odigrao 27.marta, pre svega na tok puča, na njegove idejne tvorce i na osobe koje su odigrale najvažniju ulogu u održavanju puča poput generala Borivoja Mirkovića koji je započeo akciju i britanske i svojetske interese koji su i te kako imali udela u podržavanju samog puča naročitu podršku Velike Britanije koja se radovala ovakvom ishodu.

⁷ Dragiša Cvetković je bio predsednik vlade i u više navrata gradonačelnik Niša bio je član Narodne radikalne stranke.

⁸ Fran Kulovec je bio slovenački novinar i političar u vladi Dragiše Cvetkovića bio je ministar bez portfelja.

Predmet završnog poglavlja će se odnositi na posledice koje je doneo puč sa posebnim akcentom na 6.april i bombardovanje Beograda i rasparčavanje Jugoslavije.

2.POJAM PUČA

Puč koji se odigrao u Jugoslaviji 27.marta 1941. godine vrlo često se u literaturi i javnosti predstavlja kao Državni udar , na samom početku bi volela da predočim koja je distinkcija između puča i državnog udara i zbog čega je događaj odigran 27.marta ustvari puč.

Kako bi se uvidela razlika između puča i državnog udara navešću neke od osobenosti oba pojma. Državni udar je: “Način nasilnog prevratničkog preuzimanja vlasti, a odlukuje ga visok stepen organizovanosti relativno malog broja aktera izvršilaca kao svojevrzne elite, isključenje mase od akcija ili izolovanosti od njih i, najčešće državno uski ciljevi koji se obično svode na izmenu političke garniture na vrhu”⁹. Dok za puč možemo reći da se taj događaj tretira kao: “Posebno militantna forma državnog udara koji izvode isključivo nacionalne oružane snage”¹⁰(kao što je slučaj u puču odigranom 27.marta gde je general Bora Mirković zajedno sa svojim saradnicima započeo akciju puča), a ne strane ili intervencionističke trupe.

Još jedna od stvari koja karakteriše puč jeste ta da vrhovnu vlast obavljaju vojna lica sama ili na dominantan način učestvuju u njenom obavljanju u vladama koje budu sastavljane u u mešovito vojno-civilnom sastavu. Kao što je slučaj bio u puču iz 1941.godine često su oni koji planiraju da preuzmu vlast i izvrše sam puč u javnoj ili tajnoj sprezi sa ljudima izvan države odnosno nekim stranim silama i snagama koji u određenom regionu imaju neke svoje interese.¹¹ Kao što su npr.britanci imali i podržavali pučiste u slučaju puča kojim je proteran i svrgnut Knez Pavle.

Još jedna od odlika puča je ta da izvršenjem puča na vlast dolaze ljudi koji se nalaze izvan vladajućih struktura. Kao što sam već napomenula puč može da ima više oblika u formiranju pučističke vlade, pored već pomenutog mešovitog vojno-civilnog sastava može da se formira i čisto vojna vlada odnosno vojno vođstvo gde cela politička vlast isključuje civile i

⁹ Dragan Simeunović, *Teorija Politike-rider I deo*, Nauka i društvo, Beograd, 2002, str. 171

¹⁰ Ibid, str. 171

¹¹ Ibid. str. 171

ostavlja neograničenu vlast nacionalnoj armiji i njenim članovima odnosno oficirima i generalima. Jedna od glavnih karakteristika puča jeste da nakon izvršenja samog akta sledi totalna cenzura, i zabrana delovanja svih političkih partija. Kao povod za puč najčešće upotrebljen izgovor je da se on izvodi zbog potrebe za uspostavljanjem reda u državi i kao potreba da se zemlja dovede do stanja mira i sigurnosti, dok su stvarni uzroci najčešće sadržani u ličnim interesima i nezadovoljstvu u ophođenju postojeće vlasti prema njihovim interesima koji nisu dovoljno obezbeđeni i ostvareni.¹²

Puč je naročito rasprostranjen u zemljama Južne Amerike, takođe je česta pojava i u istoriji Balkana. Bez obzira na to koliko se često puč odnosi na zemlje u razvoju, sam događaj ni razni drugi oblici učešća vojske u smeni vlasti nisu nepoznanica u savremenoj evropskoj političkoj praksi. Mešanje vojske i pokušaj preuzimanja vlasti i preuzimanje čak i najviših državnih funkcija imaju svoje primere tokom 20tog i 21 veka na prostoru Evrope neki od takvih primera su: puč u Grčkoj (1967), zatim pučevi u Turskoj (1960, 1971, 1980 i najnoviji pokušaj puča (2016) koji se desio nedavno kada su pučisti pokušali da preuzmu vlast i svrgnu predsednika Erdogana, ali je taj napad osujećen i pučisti su uhapšeni), zatim događaji u Portugalu (1974), Rumuniji (1989) i u Jugoslaviji 2002 gde su politički udari bili direktno vojno potpomognuti.¹³

2.1.Zavera kao satavni deo državnog udara

Generalno govoreći o političkim udarima poput državnog udara ili puča ono što je zajedničko je i zavera koja se bez dileme krije u svakoj od potencijalnih izvršenja političkih udara. Zavera predstavlja: “Organizovanu konspirativnu akciju koju, sa ciljem ostvarenja tajno dogovorenog i brižljivo pripremanog plana, tajno ili javno izvode odabrani i u zavretnički grupu ili organizaciju čvrsto povezani akteri zavere.”¹⁴

Zavera predstavlja način planiranja i delovanja sa ciljem ostvarenja zajedničkih planova. Glavni element zavere koji je karakteriše jeste tajnost.¹⁵

¹² Dragan Simeunović, Teorija Politike-rider I deo, str.172

¹³ Ibid, str.182.

¹⁴ Ibid.str.175

¹⁵ Ibid.str.175

Jedno od karakteristika svih zaverenika jeste tajna tj.njihova zajednička povezanost u čuvanju određene tajne. Ono što karakteriše tajnu jeste izrazito jak osećaj privrženosti koji osećaju članovi neke zavereničke grupe ili organizacije, samo posedovanje tajne čoveka obavezuje i istovremeno ga čini zavisnim.¹⁶

3.Stvaranje Jugoslavije

Prva Jugoslovenska država nastala je kao proizvod vremena i sa mnogim problemima koji su opterećivali njen nastanak. Ti problemi su bili pre svega nacionalne i ekonomske prirode. Na stanje u Jugoslovenskoj državi je bitno uticalo stanje u Evropi i evropska zbivanja. To je bilo vreme u kome su pre svega totalitarni režimi pokušavali da svoju šansu nađu u revanšu i da pokušaju da pronađu svoju šansu za izgubljeni rat u preuređenju i stvaranju novog evropskog poretka.¹⁷

Nakon Prvog svetskog rata na ruševinama Austro-Ugarske monarhije nastala je prva Jugoslovenska država. Na Pariskoj Mirovnoj konferenciji po načelima Vudru Vilsona¹⁸ tri nacionalne skupine sa različitim istorijskim i kulturnim tradicijama su se ujedinile u jednoj kraljevini.¹⁹ U prvim godinama postojanja kraljevine osnovni cilj je bio da se osigura integritet granica. Još jedan od važnijih ciljeva kada se proglasila kraljevina bilo je da nađe svoje mesto u evropskom poretku i da se stvori čvrst i stabilan savez koji bi osigurao mir na području Balkana pre svega na području Kraljevine Jugoslavije i da se koliko je to moguće zaštititi država od mešanja velikih sila što je bio izuzetno težak zadatak.²⁰

Ideja o nacionalnom, srpsko-hrvatskom, a početkom Prvog svetskog rata ne uvek i slovenačkom unitarizmu, postojala je kao ideja i pre samog rata, o toj ideji se govorilo od strane svih i zvaničnih i nezvaničnih faktora. Doduše pre samog rata najizraženija ideja o stvaranju

¹⁶ Ibid, str.176

¹⁷ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, IK Prometej, Novi Sad, 2013, str.8

¹⁸ Vudru Vilson ((*Woodrow Wilson*)) je bio 28. američki predsednik, u periodu od 1913. do 1921. Godine, bio za vreme trajanja Prvog svetskog rata.

¹⁹ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.13

²⁰ Ibid, str.15

nove države je vladala u redovima jugoslovenske revolucionarno nastrojene omladine i socijaldemokrata. Iako je ovoj ideji tokom rata naneta izvesna šeta, ideja o srpsko-hrvatsko-slovenačkom nacionalnom jedinstvu i ujedinjenju je opstajala i bila izuzetno zastupljena i služila je vladi Srbije kao temelj za državno-pravno ujedinjenje koje su izneli kao svoj ratni program. Jugoslovenski politički emigranti isticali su tokom ratnih dešavanja ideju ujedinjenja ova tri naroda, javno i odlučno pred predstavnicima velikih savezničkih sila, uzimajući u obzir da je nacionalno načelo jedan od ratnih ciljeva saveznika.²¹

Južni Sloveni živeli su podeljeni u dva dela Dvojne Monarhije i u dve samostalne države- Srbiji i Crnoj Gori. Ideja o ujedinjenju tzv. "jugoslovenska ideja" uživala je sve veću podršku čiji su zagovornici bili deo prosvetene ili malo prosvetene javnosti.²²

Za stvaranje Jugoslavije od ključnog značaja je bila Niška deklaracija. Usvajanjem ove deklaracije na samom početku Prvog svetskog rata jedan od ciljeva i planova je bio pored odbrane države od ratnih napada i borbe za nezavisnost i ujedinjenje i oslobođenje svih naroda u okruženju pored Srba pre svega se to odnosilo na Hrvate i Slovence. Na inicijativu naše kraljevine u Londonu, odnosno formalno u Parizu stvoren je je Jugoslovenski odbor 1915.godine. glavni cilj ovog odbora je bio ideja o zajedničkoj državi i ujedinjenje ovih naroda.²³

Srpska vlada koja se za vreme rata nalazila na Krfu ponovo je organizovala kako se to tada zvalo Ministarstvo inostranih dela u svojoj suženoj formaciji. U tom periodu u ministarstvo se uvodi još jedna nova radna jedinica tzv. Jugoslovenski odsek. Odmah nakon završetka Prvog svetskog rata Ministarstvo inostranih dela uspostavljeno je u Beogradu, ali tada više nije bilo isključivo srpsko već Jugoslovensko ministarstvo.²⁴

Jedan od glavnih razloga zbog kojeg su se vodeće građanske grupe Hrvatske, Slovenije i Vojvodine odlučile na stvaranje zajedničke države bio je strah od društvenih nemira, ono što nije bilo tačno utvrđeno jeste kakvo će biti uređenje te države centralističko ili federativno. Nemir seljačkih masa obuhvatio je Hrvatsku, zatim i Sloveniju i Vojvodinu krajem 1918.godine. U

²¹ Dragoslav Janković, *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915.godine*, ISI (Institut za savremenu istoriju), Beograd, 1973, str.525

²² Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana*, CLIO, Beograd, 2001, str.304,

²³ Latinka Perović, *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1929)/ Kraljevina Jugoslavija (1929-1941) nastanak, trajanje i kraj*, Beograd, 2015, str.5, <http://www.yuistorija.com/serbian/doc/LP%20-%20Kraljevina%20SHS%20-%20Jugoslavija.pdf>, 18.08.2016.

²⁴ Bogdan Lj. Popović, *Istorija ministarstva inostranih dela srbije*, Glasnik, Beograd, 2005, str.151

narodnim većima počeli su da se okupljaju ne samo sve građanske grupe već i veleposednici, visoki crkveni kler i pravoslavni i katolički. Počeli su da se izdaju proglasi seljačkim masama o hitnoj agrarnoj reformi, a radnička klasa dobija obećanja o uvođenju osmočasovnog radnog vremena.²⁵

Krajem septembra je već bilo potpuno jasno da se Nemačkoj i Austro-Ugarskoj bliži poraz, sledi osnivanje Narodnog Veća Slovenaca, Hrvata i Srba kao vrhovnog organa državne uprave na teritoriji Austro-Ugarske nastanjene Južnim Slovenima. Dvadeset devetog oktobra 1918.godine u Hrvatskom saboru svečano je proglašeno stvaranje Države Srba, Hrvata i Slovenaca i raskid sa hazburškom monarhijom. Građanske slojeve nisu samo uznemiravale seljačke pobune širom države, jedan od najvećih razloga za brigu bilo je i nadiranje italijanskih trupa sa zapada. Italijani su odbijali da se zaustave kako na liniji primirja tako i na liniji granica Londonskog pakta iz 1915²⁶, i počeli su da nadiru sve dublje u jugoslovenske zemlje. Ovakvo delovanje Italije samo je povećalo uticaj na Narodno Vijeće da se što pre zatraži pomoć srpske vojske. Najupornijia u ovim zahtevima je bila politička elita iz Dalmacije koja je zahtevala da se odmah ide u Beograd i proglasi ujedinjenje. Socijaldemokratske partija Hrvatske i Slovenije takođe su se pridružile Narodnom Vijeću.²⁷

Dana 24.novembra Narodno vijeće²⁸ je donelo odluku o: “donošenju ujedinjenja države Srba, Hrvata i Slovenaca, obrazovane na celom neprekidnom području Austro-Ugarske Carevine, s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu državu Srba, Hrvata i Slovenaca”. Socijademokrate su prihvatili volju većine iako su imali nedoumice i rezervu u

²⁵ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1973, str.427

²⁶ *Londonski ugovor* potpisan je u tajnosti 26.aprila 1915 godine između Antante i ITALIJE kojim je Italija otkazala učešće u Trojnom savezu 4.maja 1915.godine i već dvadeset četvrtog maja objavljuje rat Dvojnoj Monarhiji. Londoski ugoor je predstavljao jednu od najvećih prepreka u stvaranju nove države i bitno je uticao na interese Srbije i ostvarenje njenih ciljeva. Srpska vlada nije bila zvanično obavještena o potpisivanju ugovora, nije znala kada su otpočeli pregovori ni kakav je sadržaj UGOVRA. Londoskim ugovorom Italijanima je bilo obećano da će dobiti pokrajnu Dalmaciju, Gradišku, celu Istru, , Volosko, , ostrva Cres i Lošinj kao i mala ostrvra Plavnik, Unije i Srabane.

²⁷ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*,str.428

²⁸ *Narodno Vijeće* predstavljalo je političko predstavništvo Hrvata, Slovenaca i Srba jugoslovenski orijentisanih koji su živeli u Austro-Ugarskoj. Osnovano je u zagrebu 1918 godine sa ciljem i zalaganjem za ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba.

pogledu monarhije. Stjepan Radić²⁹ predstavnik hrvatskih seljačkih masa je jedina osoba koja je glasala protiv ujedinjavanja.³⁰

Delegacija Vijeća stigla je u Beograd 28.novembra 1918.godine, kralj Aleksandar ih je dočekaao i odgovorio je da prihvata saopštenje Narodnog veća o istoriskoj odluci koju su doneli 24.novembra po kojoj oni žele da pristupe državnom ujedinjenju, on je tu vest prihvatio sa oduševljenjem smatrajući da je doneta istorijska odluka. Jedan od temelja ovakve odluke Vijeća o ujedinjenju države Srba, Hrvata i Slovenaca je bila Ženevska deklaracija. Ženevska deklaracija je potpisana u Ženevi 9.novembra 1918.godine od strane Nikole Pašića sa srpske strane, Antoa Korošeca u ime Narodnog Vijeća i Ante Trumbića u ime Jugoslovenskog odbora. Ova deklaracija je predviđala dualističku državu , gde je bi jednu polovinu nove vlade koja bi obavljala zajedničke poslove određivala srpska vlada, a drugu polovinu vlada Narodnog Vijeća, to je bio prvobitni cilj ove deklaracije.³¹

Međutim konačni dogovor oko stvaranja nove države bio je sledeći: Na čelu Kraljevine biće regent Aleksandar Karađorđević, zakonodavna vlast će privremeno pripasti Državnom Vijeću, umesto kako je to bilo predviđeno Ženevskom deklaracijom, vlada neće biti dualistička već jedna i to zajednička bez pravljenja dinstinkcije između Srba i Hrvata. S obzirom da se postigla odluka o ujedinjenju i funkcionisanju države 1.decembra 1918. godine i zvanično se proglašava ujedinjenje, Srba, Hrvata i Slovenaca. Ujedinjenje je proglasio regent Aleksandar u Beogradu, na Terazijama.³² Ta novonastala država je bila najveća južnoslovenska država u istoriji i najveća nacionalna balkanska država.³³

Ujedinjenje jugoslovenskih naroda nalagala je politička neophodnost, ali pre svega strah od revizionističkih suseda, trebalo je uspostaviti uređenje po volji većine njenih građana, što naravno nije bilo nimalo lako.³⁴

²⁹ *Stjepan Radić* osnivač Hrvatske seljačke stranke, na burnoj sednici Narodne skupštine zajedno sa još 5 članova svoje stranke HSS ranjen od strane Puniše Račića poslanika vladajuće Radikalne stranke, mesec dana ankon atentata u kome je ranjen preminuo je.

³⁰ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.428

³¹ Ibid, str.429

³² Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda*, str.596, http://www.svetlost.org/podaci/coroviceva_istorija_srba.pdf , 18.09.2016.

³³ Čedomir Antić, *Kratka istorija Srbije 1804-2004.*, Stubovi kulture, Beograd, 2005, str.153

³⁴ Ibid, str.154

Vreme u kojem je nastala kraljevina SHS je bilo vreme velikih političkih tenzija, izražene nestabilnosti u Evropi i svetu.³⁵

Međunarodno priznanje novonastale države je usledilo je tek sledeće godine na Pariskoj mirovnoj konferenciji, gde je jugoslovenska delegacija priznata prilikom potpisivanja mira sa Nemačkom u junu 1919.godine.³⁶

Osnovni cilj Jugoslovenske spoljne politike u prvim godinama postojanja Kraljevine bio je da se osigura integritet granica. Još jedan od bitnijih ciljeva novonastale države bio je da nađe svoje mesto u novom evropskom poretku i da stvori čvrst savez među državama Balkana koji bi im mogao osigurati mir, zaštititi ih u što je moguće većoj meri od mešanja velikih sila u probleme i interese države. Jedan od glavnih problema koje je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca imala je bio problem sa Italijom oko granice. Jugoslavija i Italija su problem u odnosima koje je samo dodatno opterećivao Londonski ugovor iz Aprila 1915.godine, kojim je Italiji obećana Jadranska obala sa njenim ostrvima.³⁷

Problem oko italijansko-jugoslovenskog pograničnog pojasa rešen je tek 12.novembra 1920.godine potpisivanjem Rapalskog sporazuma.³⁸

3.1 Poseban osvrt na period vladavine Aleksandra Karađorđevića

Aleksandar Karađorđević kraljević-regent, je bio čovek uz čije ime se vezivalo neizbežno za ujedinjenje i stvaranje nove države odnosno Kraljevine SHS. U vreme kada je došlo do ujedinjenja Aleksandar je imao trideset godina, bio je u naponu snage spreman da po svaku cenu ostvari svoje ciljeve i stvori zajedničku državu kojom bi on vladao. Bio je čovek nižeg rasta i

³⁵ Ibid, str.159

³⁶ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)* str.13

³⁷ Ibid, str. 16

³⁸ Rapalski sporazum potpisali su predstavnici Kraljevine SHS i Italije, ovim ugovorom bile su bile određene međusobne granice između ove dve države, i bilo je dogovoreno stvaranje nezavisne države Rijeke. Ugovor koji je tada potpisan nije bio povoljan za Jugoslaviju, zato što su Italiji tim ugovorom pripali Trst, Gorica, Gradiška i deo Kranjske, Istar, grad Zadar, ostrva Cres i Lošinj. Ovaj ugovor je je izazvao opšte nezadovoljstvo u Kraljevini Jugoslaviji. Ta područja koja je izgubila Hrvatska ovim ugovorom vraćena su joj posle Drugog svetskog rata.

osetljivog zdravlja, u mladosti se jedva spasao od trbušnog tifusa od kog je oboleo u Nišu, čitav život je patio od tog problema. Svoje školovanje u Rusiji nikada nije do kraja završio zbog zdravstvenih problema koje je imao i zbog kojih se vratio u Beograd međutim to ga nije sprečilo da i dalje svoje znanje dopunjava intezivnim čitanjem. Najviše je čitao i učio o istoriji koja ga je posebno zanimala i o našoj staroj srpskoj umetnosti. Jedna od njegovih karakteristika je bila je sposobnost da vrlo brzo spozna kakvi su ljudi, kakav je njihov karakter, koliko su iskreni i koje su im namere. Bio je vrlo ambiciozan čovek koji je po svaku cenu želeo da izađe iz uskih okvira i na umu je imao stvaranje velikih dela na svim područjima. Takođe je bio ponekad i vrlo prek i sprovodio je svoju samovolju. Neosporno je da je on imao na čega da bude ponosan kada je reč o njegovoj vladavini i uspesima koje je postigao, ali u pozadini tog uspeha su stajali i mnogi drugi ljudi koji su tome doprineli, ne mogu se sve zasluge samo njemu prepisati. Sve više se njegova vladavina okretala ka autokratiji, gde je njegova reč bila neprikosnovenjena. Na početku formiranja vlade za novu državu SHS bilo je izvesnih problema, nije sve teklo glatko, nije bilo lako formirati vladu i zadovoljiti interese sve tri strane, vlada se formirala tek tri nedelje po proglašenju ujedinjenja. Bila je to velika vlada gde su morali biti zadovoljeni interesi sve tri strane. Na kraju je u Vladi bilo 20 ministara, od kojih je 18 bilo resornih, predsednik te vlade je bio Stojan Protić.³⁹

Prema odredbama Krfskog pakta, uvedena je nova državna zastava, zajednički grb, i uveden je novi kalendar. Kao vođa Hrvata u novoj vladi istakao se Stjepan Radić koji je bio osnivač Hrvatske seljačke stranke. On je bio čovek koji je voleo slovenske narode i koji se zalagao za jedinstvo, ujedinjenje i čvršću vezu među južnim Slovenima.⁴⁰

Demokratska zajednica postala je najveća politička grupacija u parlamentu i glavni nosilac vlasti. Njene glavne vođe su napustili republikanske težnje i najveći broj njih je za buduću zajednicu osigurao oblik monarhije. Između Srba i Hrvata je upravo to republikansko pitanje predstavljalo prvi kamen spoticanja i svojevrсни sukob sa kojim su se susreli.⁴¹

Glavni sukob između Srba i Hrvata, kada je reč o uređenju države jeste pitanje da li će ta država biti jedinstvena ili federativna. Mahom Srbi su bili za jedinstvenu državu. Tu želju su opravdavali gledištem da jedan narod treba da ima jednu državu. Takvo viđenje stvari nije bilo

³⁹ Vladimir Ćorović, *Istorija srba*, Lirika, Beograd, 2002, str.746

⁴⁰ Ibid, str.747

⁴¹ Ibid, str. 748

za čuđenje s obzirom da su svi odgovorni činioci stvaranja nove države tvrdili da smo jedno, odnosno jedan narod, doduše, troimen, ali ipak jedan. U vreme kada se ta ideja o tome da smo jedan narod propagirala i Hrvati su se slagali sa time, ili bar nisu poricali.

Upravo je ta ideja o tome da smo jedan narod i bila kamen temeljac i polazna tačka Jugoslovenskog odbora, Narodnog veća i Hrvatskog sabora u istorijskoj sednici koja se održala 29.oktobra i na toj osnovi je stvorena zajednička država. Nasuprot želji koji su imali Srbi o jedinstvenoj državi, Hrvati su imali drugačiji stav i zalagali su se u velikoj većini za federativni oblik uređenja države, odnosno za federaciju. Oni su takvim uređenjem hteli da sačuvaju svoju individualnost kao naroda i smatrali su da je malo opasno tako odjednom izjednačavati sve, jer su se ipak tokom istorije stvorile osobenosti svakog naroda, jezika, običaja, kulture, oni su smatrali da zbog toga treba da se zaštiti ta individualnost, smetalo im je to da država bude jedinstvena umesto federativna. Bez obzira na jugoslovensku ideologiju, čini se da u tom momentu Srbi i Hrvati nisu bili spremni potpuno na ono što je jedno takvo ujedinjavanje nosilo. Jer tokom istorije se dugo i temeljno radilo na tome da se ta dva naroda razdvoje i pocepaju, tokom svoje istorije neretko su izbijali sukobi i manjkala je solidarnost, mnogi ciljevi su im se razlikovali i udaljavali jedan narod od drugog. Upravo iz tih razloga je bilo teško sprovesti i uskladiti sve želje u stvaranju nove države i vlade, u praksi je ideja ujedinjenja tri naroda delovala solidarno, moguće, ostvarivo, ali u praksi je to izgledalo drugačije.⁴²

U diskusiji oko uređenja države Srbi na čelu sa kraljem Aleksandrom su odneli pobjedu u pogledu uređenja države i odredili da će ona biti jedinstvena, tom odlukom je došlo i do donošenja novog Ustava koji je proglašen na Vidovdan 1921.godine. Hrvati su odbijali da priznaju Vidovdanski Ustav, i to ne samo iz razloga što on nije bio u skladu sa njihovim željama već i zbog toga što je bio izglasan prostom, a ne kvalifikovanim većinom, kako je predviđao Krfski pakt. Na dan proglašenja Vidovdanskog ustava jedan komunista je pokušao da izvrši atentat na kralja Aleksandra, ali atentat nije uspeo. Ovaj događaj doprineo je samo još jačoj kampanji protiv komunista koja je uveliko trajala.⁴³

Komunisti su bilo aktivni i njihove ideje nailazile su na mnogo odziva među građanstvom, deo pristalica komunističke vizije smatrao je da je period nacionalističkog rada pri

⁴² Vladimir Ćorović, *Istorija srba*, str. 749

⁴³ Ibid, str.751

kraju i da treba da se stavi akcenat na nove socijalne probleme. Protiv komunista vlada je 29. decembra 1920.godine izdala Obznanu kojom se zabranjivao svaki njihov rad, koji je mogao da bude motivisan bilo kakvom opasnošću po državu.⁴⁴

Još jedna stvar koja je bila sporna oko novog Ustava je mnogobrojnost i raznolikost stranaka koja je značila da se novo formirana vlada ustvari zasniva na jednoj nestabilnoj koaliciji, sa sve većim jačanjem uticaja kralja. Demokrate su uvidele potrebu da pronađu neki svoj put i da se ograde od Pašićevog⁴⁵ i Radićevog političkog puta i delovanja što je rezultiralo time da se Demokratska stranka 1922.godine odvoji od radikala. Odvajanje demokrata od radikala nije bila jedina promena koja je usledila u narednom periodu, sledeće godine 1923. došlo je do promena u izbornom sistemu. Naime postojeći proporcionalni izborni sistem promenjen je kako bi se umanjio broj političkih grupa u skupštini samim tim došlo je do velikih promena na izborima koji su se održali u martu iste godine. Najveću promenu su osetile demokrate oni su bili oslabljeni i sa 312 pali su na 51. Radikali i SHS su osvojili najviše poslaničkih mesta, sa 108, odnosno 70 poslanika. Stjepan Radić je javno optuživao dinastiju, ustav i vladu. On je otputovao u Veliku Britaniju i Francusku sa namerom da pred njihovim vladama izloži hrvatsko pitanje, međutim, tamo nije naišao na očekivanu podršku već mu je poručeno da za to treba da se izbori u svom parlamentu u Beogradu. On je pokušavao na sve načine da se sa skupštinskom opozicijom udruži protiv radikala. Međutim Radić nije uspeo u svom naumu.⁴⁶

U međuvremenu 1924. godine Nikola Pašić se povlači sa svog položaja. Na njegovo mesto dolazi Ljubomir Davidović⁴⁷. Davidović je bio spreman da donekle popusti pred zahtevima hrvata toga je koštalo toga da se na svojoj poziciji održao samo 100 dana. U narednom periodu se dešava iznenađujući preokret gde dolazi do pregovara Pašića i Radića i do njihove pogodbe, prema kojoj je Radićeva Hrvatska seljačka stranka trebala da uđe u radikalsku vladu. Tadašnja javnost je sa olakšanjem dočekala savez između dve najveće srpske i hrvatske stranke. Iste te godine kralj Aleksandar odlazi u Zagreb na proslavu hiljadugodišnjice Hrvatskog

⁴⁴ Vladimir Ćorović, *Istorija srba*, str. 752

⁴⁵ Nikola Pašić je bio srpski i jugoslovenski političar, dugogodišnji predsednik vlade Kraljevine Srbije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i osnivač Narodne radikalne stranke.

⁴⁶ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana*, str. 382

⁴⁷ Ljubomir Davidović je bio srpski političar i osnivač Demokratske stranke sastavljao je vladu tri puta, ali se na nejnom čelu nije zadržao dugo

kraljevstva tamo je primljen sa oduševljenjem. Uprkos pogodbi koju su imali koalicioni rad ove dve stranke nije bio nimalo lak, Radić je bio nepredvidiv čovek i pravio je nepredvidive poteze dok je na drugoj strani Nikola Pašić u svojim poznim godinama bio i suviše predvidiv. U pregovorima oko daljeg opstanka svoje vlade izbija korupcionaški skandal u koji je bio umešan i Pašićev sin nedugo nakon toga Pašić podnosi ustavku i ubrzo umire. Nakon tih događaja ubrzo dolazi do novih izbora u septembru 1927.godine.⁴⁸

U nizu vrtoglavih događaja u parlametu dolazi i do još jednog preokreta kada Radić stupa u koaliciju sa samostalnim demokratama. Razni događaji i nestabilnost koja je pratila vladu i koje su oslabile parlamet samo su još više doprinele ubeđenosti kralja Aleksandra o nužnosti vladavine sa čvrstom rukom. To kraljevo uverenje jačalo je iz dana u dan jer se u skupštini stvari nisu menjale i dalje je atmosfera bila prepuna međusobnih uvreda, tuča i remećenja mira. Oni najekstremniji sa hrvatske strane su čak zagovarali odvajanje. U vrtlogu optužbi, uvreda i opšteg meteža koji je vladao u skupštini dolazi do tragičnog događaja gde su pucnjima ubijena dva hrvatska poslanika, a još trojica su ranjeni. Među tim poslanicima koji su ubijeni bio je i Stjepan Radić koji je ranjen, hitno je odvezen u bolnicu, kralj odlazi u posetu, ali uprkos nezi koja mu je pružena Radić ubrzo podleže povredama. Nakon tih tragičnih događaja vlada je podnela ostavku i ostavila kralja Aleksandra da pokuša da nađe neko rešenje. Anton Krošec koji je bio slovenački narodnjački vođa i sveštenik uspeva nekako da sakupi većinu i da je održi pet meseci. To je ujedno bila i jedina vlada na čijem se čelu nalazio neko ko nije bio Srbin. Ova vlada Antona Korošeca je bila poslednja parlamentarna vlada. Naslednik Stjepana Radića je bio Vlatko Maček, koji je od kralja Aleksandra zahtevao u ime Hrvata novi federalni ustav. Kralj ne pristaje na takve zahteve i 6.januara 1929. raspušta parlamet⁴⁹

Raspuštanjem skupštine Kralj ujedno stavlja i Ustav van snage i donosi odluku da on lično putem diktature sprovodi u delo ideju o jugoslovenskom jedinstvu. Njegovom odlukom su sve stranke i udruženja koje su se zasnivali na etničkoj osnovi bili zabranjeni, a opozicioni političari su bili hapšeni. Iste godine 3.oktobra država menja naziv u Kraljevina Jugoslavija i uvodi se nova administrativna podela. Stvara se devet novih upravnih oblasti nešto slično poput

⁴⁸ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana*, str. 383

⁴⁹ Ibid, str. 384

francuskih departmana: Dravska, Savska, Vrbarska, Primorska, Drinska, Zetska, Dunavska, Moravska i Vardarska. Od devet banovina u šest je većinsko stanovništvo bilo srpsko.⁵⁰

Cilj kraljeve diktature je bio da na taj način sjedini narod i državu i da po svaku cenu stvori jedinstveni jugoslovenski nacionalni identitet. Trend autoritativne vladavine u tom periodu nije bio nimalo stran u Evropi, od ukupno dvadeset i osam država u Evropi demokratija je opstala samo u jedanaest država. Doduše taj način kraljevske diktature koji se pored Jugoslavije uspostavio i u Albaniji, Rumuniji i Bugarskoj se ipak znatno razlikovao od onog modela koji je bio u fasističkoj Italiji ili nacional-socialističkoj Nemačkoj. Aleksandrov režim je opstajao i bez totalitarizma i totalitarističke ideologije ili masovne mobilizacije. Aleksandar se oslanjao ne samo na postojeću elitu u administraciji, crkvenim krugovima i vojsci, on je takođe igrao i na tradicionalan oblik legitimacije moći, tu pre svega mislimo na harizmu monarha. Još jedna od karakteristika ove totalitarne vladavine je bila ta da je režim težio tome da postigne nacionalno jedinstvo sa osloncem na konzervativnim vrednostima, a ne na revolucionarnim društvenim promenama.⁵¹

Aleksandar je svoju diktaturu pravdao rečima da je njegova sveta dužnost i obaveza da čuva državno i nacionalno jedinstvo. Kako je on tada govorio bio je spreman da tu svoju dužnost obavlja predano i posvećeno bez okolišanja. On je smatrao da je očuvanje tog jedinstva i ideje ujedinjenja najvažniji cilj njegove vladavine.⁵²

Kako je u svojoj prokalmaciji objašnjavao on je smatrao da više ne treba da bude posrednika između naroda i kralja. To je u praksi značilo proglašenje apsolutizma u smislu da je ono što kralj odluči, svaki njegov potez u stvari postajao neprikosnoven i da je njegova reč postala “*najviši zakon u državi*”.⁵³

⁵⁰ Mari-Žanin Čalić. *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, CLIO, Beograd, 2010, str.144

⁵¹ Ibid, str.146

⁵² Fredo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata, II*, Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1961., str. 7, http://www.uciteljneznalica.org/upload/ebook/997_%C4%8Culinovi%C4%87,%20Ferdo%20-%20Jugoslavija%20izme%C4%91u%20dva%20rata,%20II.pdf 20.09.2016.

⁵³ Ibid, str. 8

Ovaj novi režim je putem štampe, propagande, nauke i kulture na sve moguće načine pokušavao da nametne jugoslovensku nacionalnu misao i ideju zajedništva i jedinstva.⁵⁴

Apsolutizam kralja se ogledao u njegovom pravu da objavi rat ili sklopi mir, da proglašava zakone, i postavlja sve državne funkcionere čak i premijera, takođe je imenovao kabinet i vojne starešine. On je jednostavno proširio svoj apsolutizam u svim sferama, ograničio je slobodu štampe, ličnosti, dogovora itd.⁵⁵

Dve godine nakon uvođenja diktature i nove administrativne podele na devet banovina 3.septembra 1931. kralj proglašava novi Oktroisani ustav. Po tom ustavu Jugoslavija se karakteriše kao nasledna i ustavna monarhija sa dvodomnim sistemom. Izborno pravo je bilo opšte, a glasanje javno. Novi izborni zakon je isključivao obrazovanje plemenskih, verskih i pokrajinskih stranaka. Vlada nije morala da bude parlamentarna, a izbori za skupštine u banovinama nisu postojali, banovi su bili ti koji su imenovali banske većnike, Banski većnici su bili ti koji su pored narodnih poslanika i predsednika opština birali polovinu članova Senata, a drugu polovinu senata imenovao je kralj.⁵⁶

Ovim novim Oktroisanim ili često u narodu poznatim i kao Semptembarski ustav dao je kralju mnogo veća ovlašćenja naspram onih koje je imao u Vidovdanskom ustavu.⁵⁷

To je u suštini značilo da će u Senat ući samo ljudi iz vladinog okruženja tj.pristalice državnog vrha na čelu sa kraljem. Što je opet predstavljao samo prividno ukidanje totalitarizma jer je i dalje najveću kontrolu nad parlamentarnim životom države imao upravo kralj i novim ustavom je u stvari samo prikrivan apsolutizam.⁵⁸

Uređenje države po novom ustavu je bilo centralističko, ali sa određenim stepenom decentralizacije. Ovim ustavom zadržano je devet banovina. Cela teritorija Kraljevine Jugoslavije je proglašena za jedinstvenu državnu teritoriju. Glavno načelo novog Ustava je bio sledeći princip: “jedan narod, jedna država, jedan kralj”.⁵⁹

⁵⁴ Mari-Žanin Čalić. *Istorija Jugoslavije u 20.veku*, str.145

⁵⁵ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, Otakar Krešovani, Rijeka, 1972, str.55

⁵⁶ Vladimir Ćorović, *Istorija srba*,str. 759

⁵⁷ Stanoje Stanojević, *Istorija srpskog naroda*, Izdavačka knjižarnica Geca Kona, 1923., str.63

⁵⁸ Fredo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata, II*, str. 33

⁵⁹ Ibid, str.36

Kralj Aleksandar se nakon donošenja novog ustava zalagao da se situacija primiri, da se političke strasti smire i da se započne sa konstruktivnim radom. Međutim tako nešto nije bilo lako, postojalo je mnogo teškoća na tom putu. Imali smo problema sa državnim sredstvima jer je privredna kriza koja je tada bila aktuelna dostigla svoju tačku ključanja i bilo je vrlo teško izvući se iz takve situacije. Situacija nije bilo ništa bolja ni na političkom planu, loša situacija na privrednom planu skoro isto se manifestovala i na političkom planu gde nisu cvetale ruže. Hrvati su prema trenutnoj situaciji zauzeli potpuno negativni stav, a u tom stavu nisu bili usamljeni, naprotiv podržao ih je i jedan deo pripadnika srpske opozicije iz različitih političkih stranaka.⁶⁰

Kralj Aleksandar je bez obzira na svoje napore da ojača svoju vlast nije rešio glavno pitanje i kamen spoticanja u državi, a to je problem unutrašnjeg neslaganja. Ono što je njegova diktatura ipak omogućila jeste dosledna spoljna politika. Ali ono što je u tom momentu bilo najvažnije za Jugoslaviju bilo je da obezbedi mir u sopstvenoj kući kako bi mogla da osigura mir i saradnju sa svojim susjedima.⁶¹

Kralj je smatrao kako je njegova spoljna politika bila uspešna, ali je takođe bio svestan da njegova vladavina u sopstvenoj zemlji nije imala željeni efekat.⁶²

Kraljev pokušaj da pridobije pristalice zabranjenih partija za novu Jugoslovensku radikalnu seljačku partiju je bio neuspešan. Na kralja se vrši pritisak od strane opozicione srpsko-hrvatske Demokratsko-seljačke koalicije koja je izričito zahtevala uspostavljanje parlamentarizma i federativno preuređenje države. U tom trenutku zemljom se širi talas protesta i nezadovoljstva. Bilo je samo pitanje vremena kada će se razni predstavnici režima ujediniti u istom cilju i zajedničkoj želji da ostvare svoje ciljeve. Na izborima koji su se odigrali u maju 1935. godine sa zajedničkom listom protiv vlade kao ujedinjenja opozicija okupili su se srpske, slovenačke, hrvatske i muslimanske partije.⁶³

U vreme političkih previranja tokom prve polovine tridesetih godina dvadesetog veka ustaše donose odluku da udare na ličnost koja je u to vreme bila neprikosnoveni izvor sve vlasti u zemlji odnosno Kralja Aleksandra.. Zavera koju su kovali za njegovo ubistvo u Zagrebu tokom

⁶⁰ Vladimir Ćorović, *Istorija srba*, str. 759

⁶¹ Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.56

⁶² Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana*, str.407

⁶³ Mari-Žanin Čalić. *Istorija Jugoslavije u 20.veku*, str.146

decembra 1933.godine propala je. Nedugo posle planiranja te zavere ipak se dešava atentat koji je tragično okončao život jugoslovenskog kralja. Na dan 9.oktobra prilikom zvanične posete kralja Aleksandra Francuskoj u Marseju odmah po iskrcavanju na samom početku svoje posete ovoj zemlji biva smrtno ranjen. Pored kralja Aleksandra u atentatu je stradao i francuski ministar inostranih poslova koji je došao da dočeka Aleksandra i poželi mu dobrodošlicu. Atentat koji je tragično okončao život kralja Aleksandra je bio delo ustaša u saradnji sa VMRO-m, a atentator koji je povukao obarač je bio aktivista VMRO-a.⁶⁴ Ubistvom kralja nije došlo do očekivanog razvoja događaja, naprotiv kao posledicu je imalo obejedinjavanje političkih subjekata u državi. Srbi su nesumnjivo uglavnom poštovali kralja, dok je najveći broj Hrvata imao poštovanje i podržavao je Aleksandrovu čvrstu politiku koju je vodio prema Italiji i pretenzijama koju su Italijani neosumnjivo imali prema Jugoslaviji naravno pre svega u oblasti Hrvatske Jadranske obale. Jugoslavija je pred Ligom naroda optužila Italiju i Mađarsku za saučesništvo u atentatu, ali s obzirom da velike sile poput Francuske i Britanije nisu htele da dovode Musolinija u neprijatan položaj, odbacili su sve optužbe iznete protiv Italije.⁶⁵

Iako je bio teško bolestan i sumnjao je da se najverovatnije sprema atentat na njega Aleksandar je ipak odlučio da ide u Marsej, o mogućnosti da dođe do atentata znala je i jugoslovenska policija koja je bila obaveštavana od strane Vladete Milićevića jugoslovenskog obaveštajca koji je imao tajni zadatak da prati rad ustaške imigracije. Nije on bio jedini koji radio na prikupljanu informacija vezanih za planiranje ustaša predsednik jugoslovenske kraljevske vlade Nikola Uzunović je dramatično upozoravao kralja kako se po podacima i izveštajima jugoslovenskih obaveštajaca na njega već dugo planira atentat. Aleksandar je odlučio da rizikuje što se na kraju ispostavilo kao kobna greška koja ga je naposljetku koštala života.⁶⁶

⁶⁴ Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija skraćeno VMRO.

⁶⁵ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana*, str.408

⁶⁶ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.30

4. Period nakon atentata Kralja Aleksandra

Posle prvobitnog šoka zbog ubistva kralja u Marseju, javnost je usmerila pažnju na to ko će preuzeti vođstvo državom. Bilo je potpuno jasno da Aleksandarov sin naslednik nije spreman za tako važnu ulogu budući da je u vreme atentata na njegovog oca još bio maloletan.

U testamentu koji je Aleksandar ostavio on je odredio svog rođaka, kneza Pavla, za prvog od tri namesnika koji su bili određeni da upravljaju državom sve do 1941. godine kada je kralj Petar trebao da proslavi svoje punoletstvo i stupi na presto. Preuzevši ovu ulogu prvog namesnika knez Pavle se suočio sa mnoštvom problema. Pre svega on nije bio detaljno upućen u sve političke probleme sa kojima se suočavala Jugoslavija, čak naprotiv njegova upućenost u dešavanja u Kraljevini su bili vrlo površni, pre svega zato što je u prvim godinama stvaranja i postojanja živeo sa svojom porodicom u inostranstvu. On je bio čovek koga je umetnost zanimala mnogo više od političkih zbivanja, tek nakon što je preuzeo dužnost na čelu države bliže se susreo sa tim političkim svetom koji ranije nije poznao. On je bio sušta suprotnost Aleksandru, Pavle je bio prilično introvertna naravi, i smatrao je da su kompromis i mirnoća vrlo bitni, nasuprot Aleksandru koji je bio vrlo dinamičan i dominantan čovek. Pavle se mnogo više nego što je to bio slučaj sa ubijenim kraljem osećao kao jugosloven, a ne Srbin, i u besomučnim prepirkama među različitim jugoslovenskim skupinama video je samo štetu i bespotrebno slabljenje zemlje kao celine.⁶⁷

Knez Pavle je uprkos nekoj ukorenjenoj predstavi koju neki ljudi imaju o njemu, bio prilično mudar i sposoban državnik, koji se trudio da racionalno vodi državu i da promisli pre svake odluke. Ta njegova racionalnost u donošenju odluka i u njegovoj sposobnosti da razmišlja pre svega racionalno, a ne emotivno se još u antičkom dobu smatrala kao vrlina u korist opšteg dobra, to je bila osobina koju je trebalo ceniti.⁶⁸

Iako nije bio vrsni poznavalac politike i tadašnje političke situacije vrlo brzo se snašao u tom svetu i poseban akcenat tokom svoje vladavine je stavio na probleme koje su bili vezani za

⁶⁷ Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str. 70

⁶⁸ Prof. dr Dragan Simeunović, *Knez Pavle 1 27. mart*, Okrugli sto 27. mart 1941: Knez Pavle u vihorima evropske politike (Beograd 25-27. III 2003.), str. 2 http://www.27mart.com/images/File/008%20Dragan%20Simeunovic%20-%20Knez%20Pavle%20i%2027%20mart%20-lat_.pdf 21.09.2016

spoljnu politiku, i vrlo je brzo uvideo važnost niti koja spaja spoljnu i unutrašnju politiku u državi. U kratkim crtama rečeno cilj Pavlove unutrašnje politike bio je da potpuno odbaci nasleđe Aleksandorove diktature i sve ono što je ta diktatura donela, tj. centralizam, cenzuru i vlast vojske, takođe jedan od glavnih ciljeva mu je bio da pokuša da nađe rešenje oko srpsko-hrvatskog pitanja.⁶⁹

Nova vlast je odmah po stupanju na vlast uperila prstom na Italiju i Mađarsku kao potencijalne krivce za ono što se desilo u Marseju. Glavna osuda nove vlasti u pravcu ove dve države je bila ta što su obe te zemlje dale utočište ubicama kralja i poznatim hrvatskim teroristima. Bez obzira na zahteve koje je jugoslovenska vlada uputila Društvu naroda insistirajući na tome da se otvori istraga, Britanci i Francuzi su odbijali da podrže taj zahtev i da se suprostave Musoliniju i tako izazovu njegov gnev i mogućnost da odluči da zarati. Takav rizik nijedna država nije htela da preuzme na sebe.⁷⁰

Jugosloveni su bili ogorčeni zbog takvog stava, očekivali su veću podršku, bili su besni i nezadovoljni ne samo što je na njihovog kralja izvršen atentat već i zbog toga što su po njima glavni krivci prošli nekažnjeno izbegavši bilo kakvu kaznu za svoje postupke. Frustracija je bila još veća pri činjenici da smo se kao država graničili sa dve države kojima je politički terorizam očigledno bio instrument državne politike, dok su najbliži prijatelji Jugoslavije Francuska i Velika Britanija ovog puta zatajile ostavivši na cedilu Jugoslaviju koja je trpela nepravdu i bila indignirana time što je deo krivaca za atentat i njegovo planiranje ostao nekažnjen. Jugoslavija se u tom momentu osećala izolovano od ostatka Evrope u diplomatskom i vojnom smislu. Odjednom su se osetili izolovano sa nemogućnošću računanja na podršku bilo koga- ni najvećih sila, ni na svoje saveznike u maloj Antanti⁷¹ i Balkanskom sporazumu. Jugoslavija je pre svega smatrala da treba raditi na poboljšanju svojih odnosa sa Francuskom i na obnavljanju dobrih odnosa koje smo sa njima imali. Glavni zadatak ka tom cilju je bilo uveriti Lavala ministra spoljnih poslova Francuske u vrednost Jugoslavije kao njihovog saveznika u istočnoj Evropi i uveriti ih kako Jugoslavija ne misli da remeti bilo kakve odnose ili dogovor između Francuske i

⁶⁹ Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str. 70

⁷⁰ Ibid, str. 71

⁷¹ Mala Antanta je predstavljala vojni savez, Rumunije i Čehoslovačke koji je postojao od 1920. do 1938. godine. Stvaranje ovog saveza je bio strah da bi moglo da dodje do eventualnog pokušaja napada Austrije i kraljevine Mađarske u želji da se domognu nekih teritorija koje je Austrougarska ranije posedovala.

Italije. Ono što je Jugoslavija očekivala od Francuske tačnije od ministra Laval jeste da pri svom sledećem sastanku sa Musolinijem izrazi stav da treba da se poštuje teritorijalni integritet Jugoslavije, iako skeptičan u početku na takav predlog, Laval se složio sa tim potezom. Pred njim nije bio lak zadatak i kada se u Rimu sastao sa Musolinijem imao je dosta poteškoća da ga natera da promeni mišljenje i odrekne se svog revizionističkog stava.⁷²

Ono oko čega su se složili Laval i Musolini jeste da je to jedini način da se u Istočnoj Evropi osigura mir i reše nesuglasice koje su postojale između Mađarske i Jugoslavije i Italije i Jugoslavije i da se Austriji garantuje nezavisnost. Njih dvojica su svoj glavni plan uneli u zajednički memorandum i uputili ga zainteresovanim podunavskim državama: Nemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Čehoslovačkoj i Jugoslaviji. U tom memorandumu koji su uputili navedenim državama pozvali su te države da sa Italijom sklope konvenciju kojom će biti u obavezi na međusobno poštovanje teritorijalnog integriteta svake od ovih država. Ostavljena je mogućnost da se toj potencijalnoj konvenciji naknadno u slučaju da to žele pristupe i neke druge države u Evropi poput Francuske, Rumunije ili Poljske. Cilj ove konvencije je bio da se svaka od država koje bi bili deo konvencije obaveže da pored poštovanja teritorijalnog integriteta , garantuje nemešanje u unutrašnje poslove neke druge države, da neće vršiti nikakv vid propagande ili pokušavati da upotrebom sile nekoj od navedenih država menja njen društveni ili politički poredak .⁷³

4.1. Formiranje namesništva

Odabir kneza Pavla kao prvog čoveka namesništva nije bila potpuno neočekivana. Kako su se na kralja Aleksandra i ranije tokom godina smišljali i spremali atentati on nije hteo ništa da prepusti slučaju, potudio se da na vreme upozori ljude u svom okruženju o eventualnim koracima koje želi da se urade u slučaju njegovog ubistva. Jedan od tih ljudi od poverenja u Aleksandrovom okruženju je bio i knez Pavle. Knez Pavle je bio njegov brat od strica, njemu je Aleksandar dao zadatak da ukoliko se njemu nešto dogodi odmah ode na Dedinje i da u

⁷² Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str. 72

⁷³ Ibid, str. 73

njegovom stolu pronađe dva testamenta, jedan je trebao da preda predsedniku vlade, a drugi testament je bio za njega lično. Kada se atentat desio knez Pavle je upravo to i uradio otišao je odmah na Dedinje, uputio je poziv predsedniku vlade Uzunoviću, komandantu Kraljevske garde generalu Živkoviću i šefu beogradske policije da prisustvuju tom otvaranju testamenta. Uzunović koji je inače imao veliki uticaj na kraljicu Mariju, Aleksandrovu suprugu i koji je njoj nametao ideju kako ona treba da bude regent mladom kralju odbio je Pavlov poziv. Pokušaj uticaja i nagovora da kraljica Marija bude regent maloletnom kralju bila je potpuno nemoguća jer je i Ustav Kraljevine Jugoslavije predviđao da u slučaju da kralj bude maloletan obavezno formiranje namesništva od tri člana.⁷⁴

Kralj Aleksandar je svoj testament napisao na Bledu 5. januara 1934.godine, tim testamenom je odredio namesnike koji bi trebalo da upravljaju Jugoslavijom sve dok kralj Petar II ne navrši 18 godina u septembru 1941.godine. Kneza Pavla je imenovao kao svog prvog regenta, a pored kneza Pavla druga dva namesnika koje je on odredio bili su: dr Ivo Perović⁷⁵ i dr Radenko Stanković⁷⁶. Odabir ova dva namesnika pored kneza Pavla za mnoge je bio iznenađujući. Testamentom koji je ostavio kralj Aleksandar odredio je kneza Pavla kao staratelja svoje maloletne dece. Knez Pavle je zajedno sa namesnicima Stankovićem i Perovićem 11.oktobra 1934.godine položio zakletvu Narodnom predstavništvu. Način i okvir delovanja namesništvom je bio određen Ustavom od 3.septembra 1931.godine. Po njemu je kraljevsko namesništvo trebalo da vrši sve funkcije kralja kao vrhovnog organa vlasti i to na području zakonodavstva, uprave i sudstva. Namesništvo je formirano kao kolektivni organ vlasti.⁷⁷

Nakon što je namesništvo i zvanično položilo zakletvu došlo je do obrazovanja nove vlade, na čije je čelo došao Bogoljub Jevtić⁷⁸. On je raspisao nove skupštinske izbore za maj 1935.godine. SDK i srpska opozicija istupili su na izbore sa zajedničkom listom na čijem čelu je bio Vlatko Maček. Uprkos tome što je je vlada imala prednost na izborima. Udružena opozicija

⁷⁴ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.30

⁷⁵ Dr Ivo Perović je bio veliki župan splitske oblasti, ban Sacske banovine, pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, lekar i profesor medicine na beogradskom univerzitetu i Kraljevski namesnik kralja Petra II.

⁷⁶ Dr Radenko Stanković bio je lekar-kardiolog, osnivač i profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu, senator, ministar prosvete za vreme vladavine kralja Aleksandra, mason i naposljetku kraljevski namesnik kralja Petra II.

⁷⁷ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.37

⁷⁸ Bogoljub Jevtić je bio srpski diplomata i predsednik Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije, ministar inostranih poslova i ministar dvora.

je dobila više glasova. Takav ishod događaja je doveo do pada Jevtićeve vlade, a novu vladu je obrazovao Milan Stojadinović.⁷⁹ On je zatim stvorio novu političku partiju Jugoslovensku radikalnu zajednicu kojoj su se priključili ljudi iz pređašnje koalicije: Sa strane Slovenaca se pridružio Korošec, a od strane muslimanske zajednice se priključio Spaho. Nakon izbora Maček je zahtevao da se donese novi ustav dok se Pavle trudio da rešavanje hrvatskog pitanja nađe na bazi postojećeg ustava. Na pregovore koje je Maček vodio sa nosiocima režima srpske stranke su posmatrali sa nepoverenjem.⁸⁰

U trenutku kada je namesništvo preuzelo vršenje vlasti, posebnim manifestom su proglasili da će i oni nastaviti politiku kralja Aleksandra. Najistupljeniji od namesnika je bio knez Pavle koji je imao vodeću ulogu u odnosu na druga dva namesnika što je stvaralo utisak da su oni stavljeni u zaplećak i da je knez Pavle taj koji je zadužen za najvažnija pitanja kako na unutrašnjem tako i na spoljašnjem planu. Namesništvo se u javnosti retko pojavljivalo kao kolektiv, uprkos tome što su zakonodavni akti nosili potpis sve trojice. Iz dana u dan Knez Pavle se sve više osamostaljiavao, dok su druga dva namesnika više igrali neku podređenu ulogu. U Jugoslovenskoj javnosti namesnici na čelu sa knezom Pavlom nisu bili naročito omiljeni naročito među radničkom klasom.⁸¹

Nakon preuzimanja namesništva knez Pavle se uglavnom posvetio problematici spoljne politike uvidevši važnost i međusobnu povezanost unutrašnje i spoljne politike. Kao što je već ranije napomenuto knezova politika se ogledala u tome da se diktatura okonča, tačnije da se okonča centralizam, cenzura i vlast vojske, naročito bitnim je smatrao pitanje regulisanja odnosa srpsko-hrvatskog pitanja za koje je smatrao da je od ključnog značaja za sređivanje i stvaranje stabilnosti u zemlji. Pavle je znao da je postojeći ustav nedemokratski, ali ga ni nije do kraja primenjivao, nije hteo da promeni taj ustav jer je uvek govorio da je on samo u ulozi čuvara i da je njegova dužnost i obaveza da kada za to kucne čas kraljevstvo preda kralju Petru II u istom onom stanju u kojem ga je primio, strahujući da bi promena Ustava sigurno ograničila vlast kralja.⁸²

⁷⁹ Milan Stojadinović je bio srpski političar, ekonomista i profesor univerziteta. Bio je ministar finansija u tri navrata, predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije i predsednik Jugoslovenske radikalne zajednice.

⁸⁰ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.440

⁸¹ Fredo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata, II*, str. 73

⁸² Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.38

Na samom početku kada je namesništvo preuzelo vlast , knez Pavle se borio sa brojnim unutrašnjim problemima koji su tištili zemlju. Rešavanje jednog vrlo bitnog problema oko hrvatsko-srpskog pitanja knez je pokušao tako što je u decembru 1934.godine amnestirao Vlatka Mačeka. Cilj je bio da Hrvati uđu u vladu. U vreme krize koja je vladala u vladi, Jugoslaviju je posetio Herman Gering.⁸³ Tokom svoje posete Jugoslaviji Gering je svoju pažnju usmerio ka knezu Pavlu uveravajući ga da Nemačka nikada ne bi podržala Mađarske revizionističke težnje protiv Jugoslavije. Tom prilikom je uputio poziv knezu da se sastane sa Hitlerom i dođe u posetu Nemačkoj.⁸⁴

Hitler je činio sve napore kako bi negovao dobre odnose sa Jugoslavijom. Pavlov prijatelj Filip de Hesenski⁸⁵ mu je poslao pismo u kome mu prenosi iskreno divljenje koje je Gering gajio prema Pavlu i imao je reči hvale za njega u razgovorima sa Hitlerom. Ali uprkos tome Pavle je najbližije odnose imao sa Velikom Britanijom. Britanci su njega takođe gledali kao svog čoveka.⁸⁶

4.2. Namesništvo I

(1935-1936)

Već smo napomenuli da je u prvom periodu vladavine Pavle najzaokupljeniji bio gorućim unutrašnjim problemima u zemlji i bio je fokusiran na rešavanje hrvatsko-srpskog pitanja, a znao je da je ključ rešavanja tog problema Vlatko Maček. Upravo iz tog razloga shvativši da je Maček ključna karika koja može da pomogne rešavanju ovog problema. Bez obzira na to što je obrazovana nova vlada na čelu sa Jevtićem politička situacija u zemlji se nije smirivala naprotiv. Širom zemlje je počeo da jača hrvatski terorizam, brojne bombe su eksplodirale na javnim mestima i u vazduhu je moglo da se namiriše stanje napetosti i nesigurnosti. Takav razvoj situacije je jako uticao na Pavla bio je zabrinut, umoran i obeshrabren. Odmah nakon izbora

⁸³ Herman Gering je bio nemački političar, pilot, vojni zapovednik, osnivač Gestapa i blizak Hitlerov saradnik, nakon Drugog svetskog rata bio je osuđen za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti na Nimberškom procesu.

⁸⁴ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)* , str. 43

⁸⁵ Filip Hesenski je kasnije postao Hitlerov posrednik u pregovorima sa Musolinijem

⁸⁶ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)* , str.46

Maček upućuje poruku Pavlu kako mu je i dalje lojalan i da ima puno poverenja u njega i njegove sposobnosti za vođstvo, ali kako se uprkos tome Hrvati osećaju prevarenim. Bez obzira na Mačekovo zalaganje da se Ustav promeni i tako omogući Hrvatskoj veća autonomija, Pavle nije bio spreman da načini taklav korak.⁸⁷

Dvadeset prvog jula Pavle i Maček se sastaju u svojstvu kneza-namesnika, odnosno vođe opozicije. Obojica su se držali svog prvobitnog stava, Maček toga da po svaku cenu traži radikalnu promenu ustava kako bi Hrvati dobili veću autonomiju, a Pavle se držao svog stava da ipak ne menja ustav iako je i on sam je bio svestan da je postojeći Ustav potpuno nedemokratski. Odbijao je da se ustav menja iz svog već napomenutog stava da kraljevstvo želi da preda u istom onom obliku u kom ga je primio. Međutim to nije bio jedini razlog i činioc zbog kog je on odbijao promenu ustava, on je takođe smatrao kao bi eventualna promena ustava bila prihvaćena kao nepopularna mera kod Srba i promena koja bi iziskivala duge pregovore, za koje je on smatrao da nema vremena jer je situacija bila ionako dovoljna burna u zemlji, a spoljna politika je bila potpuno zanemarena, on jednostavno nije smatrao da je promena ustava prioritetna. Pre samog sastanka koji je Pavle održao sa Mačekom imao je spremno alternativno rešenje oko postojećeg problema. Naime on je od Stojadinovića zatražio da razmotri ideju o stvaranju nove vlade. Stojadinović započinje razgovore sa partijskim vođama, rezultat tih razgovora je bilo stvaranje nove stranke Jugoslovenske radikalne zajednice. Novonastala stranka je sadržala sve provladine elemente, cilj je bio da je vodi izvršni komitet u koji su trebali da uđu vođe Srpske nacionalne radikalne stranke, Radikalne parije, Slovnačke narodne stranke i Jugoslovenske muslimanske zajednice. Ovakvu Stojadinovićevu zamisao Pavle prihvata i poziva ga da formira novi kabinet, kako bi na taj način ostvario liberalne reforme i bar pokušao da iole ublaži političku napetost koja je vladala u zemlji.⁸⁸

Pavlov odabranik za formiranje nove vlade Milan Stojadinović bio je čovek koji je iza sebe imao uspešnu karijeru, obrazavao se na raznim evropskim univerzitetima u oblasti ekonomske nauke između ostalog i na francuskim, nemačim i engleskim univerzitetima, a osnovno znanje je stekao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Za vreme Prvog svetskog rata radio je u Ministarstvu finansija, za njega se vezuje priča da je bio taj koji je tik pre neprijateljskog

⁸⁷ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, Litera, Beograd, 1990, str.67

⁸⁸ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.68

zauzimanja Beograda, spakovao skoro čitavu srpsku blagajnu na jedan brodić i tako uspeo nekako da je dovede do Krfa gde se nalazila naša vlada koja je bila u izganstvu. Stojadinović je u dva navrata bio ministar finansija za vreme vladavine kralja Aleksandra, bio je vrlo sposoban, autoritativan čovek, za koga se moglo pretpostaviti da će uspeti da održi stabilniju vladu nego što je bila ona prethodna, zbog toga ne čudi da je upravo njega knez Pavle podržao i pružio priliku za formiranje nove vlade.⁸⁹

Formirajući novi kabinet Stojadinović je Korošeca koji je bio u ranijoj opoziciji postavio za ministra unutrašnjih poslova, dok je on lično bio zadužen na poziciji ministra spoljašnjih poslova. SDK je odbijala da se pridruži novom kabinetu uprkos direktnim kontaktima između Stojadinovića i Mačeka. Srpske stranke koje su bile u udruženoj opoziciji su sa velikim nepoverenjem gledali u razgovore između Mačeka i nosioca tadašnjeg režima. Mačekovo gledište je bio da najvažniji *sporazum* o državnom uređenju. Sa Mačekom idejom su se slagale i demokrate, međutim deo radikala koji nisu ušli u vladu energično se suprostavljao Mačekomom zahtevu. Uprkos svim nesporazumima dolazi do dogovora i kompromisa gde šefovi opozicionih stranaka potpisuju sporazum u Frakšiću 1937.godine. Ovim sporazumom je priznat prioritet državno-pravnog pitanja, uvedena je procedura za prelazak na parlamentarni sistem i donosi se odluka koja nalaže da se novi ustav ne može doneti bez pristanka većine Srba već Hrvata i većine Slovenaca.⁹⁰

Dok su se u Jugoslaviji trudili da se posvete unutrašnjim problemima, gorućim pitanjima, smirivanju strasti i formiranju stabilne vlade na spoljnom planu su se dešavale bitne promene koje su ispostavilo se posle bitno uticale na ceo svet. Naime u Evropi je došlo do uspona fašizma u Nemačkoj i Italiji, što je ozbiljno pretilo da ugrozi mir i stabilnost u Evropi koja se još nije potpuno oporavila od predašnjeg velikog rata. Tokom 1935.godine Hitler objavljuje i priznaje postojanje nemačkog ratnog vazduhoplostva i najavljuje svoje planove za ponovno nauružavanje zemlje i uvođenje obaveznog vojnog roka. Najveće sile u Evropi su različito reagovala na jačanje Hitlera, francuzi su smatrali da sa Hitlerom na čelu Nemačka predstavlja veću opasnost od Italije dok su mišljenja o ovoj temi u Velikoj Britaniji bila

⁸⁹ Ibid, str.69

⁹⁰ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.440

podeljena. Dok se kod nas ni sa strane kneza Pavla ni Stojadinovića i njegove aktualne vlade nije osećala zabrinutost vezana za jačanje Hitlera i njegove nacional-socijalističke Nemačke. Moguće da je takav stav naše vlade proizilazio iz toga što se Hitler trudio da neguje dobre odnose sa Jugoslavijom. Ono što je Jugoslaviju plašilo jeste druga fašistička sila sa kojom smo uvek bili na ratnoj nozi, jer je Musolini prema Jugoslaviju uvek zauzimao oštar i agresivan stav.⁹¹

Tokom 1935. godine prve godine namesništva Pavle je bio zauzet i posvećen rešavanju pitanja vezanim za unutrašnje probleme unutar zemlje tako da nije često boravio van zemlje. Jedan od njegovih retkih izlazaka iz zemlje te godine bio je njegov put u Pariz i London. Pavle je ranijih godina pre nego što je postao jedan od namesnika imao privilegiju da slobodno putuje Evropom, zadovoljavajući svoje želje i potrebe, bezbrižno je mogao da putuje svojim omiljenim gradovima i državama što prilikom ovog putovanja u Francusku i Veliku Britaniju nije bio slučaj. On je preko noći upao u vrtlog dešavanja u Jugoslaviji, gde je bio nerado prihvaćen od strane vojske, a političari su ga dovodili do ludila. Sada su njegova putovanja bila određena po tačno utvrđenom redu planova i obaveza kojih je kao državni zvaničnik morao da se pridržava. Još jedna od stvari na koje je Pavle tokom prve godine namesništva morao da se navikne je da više nije imao vernog prijatelja uz sebe, jedini prijatelj koga je imao u Jugoslaviji kralj Aleksandar više nije bio sa njim.⁹²

U moru problema koje su u prvoj godini namesništva mučile Jugoslaviju, situacija koja se dešavala u Evropi nimalo nije pomagala da se stvari smire. Situacija je počela da se zahuktava, a porast fašizma je nastavio da se širi kao ideja, Italijom i Nemačkom. Mnogi su bili svesni važnosti držanja Musolinija na anglo-francuskoj strani. Čitavog leta te 1935. godine Francuzi i Britanci su pokušavali da nađu rešenje i skuju planove za zajedničku akciju. Kulminacija ovog problema se dogodila u septembru kada Britanija traži od Društva naroda da nametne Italiji sankcije ukoliko se Italija odluči za napad, iako su se dosta premišljali oko toga kako da pristupe rešavanju problema sa Italijom, Francuzi ipak odlučuju da daju svoju podršku Društvu naroda, međutim Italija na čelu sa Musolinijem odbija da posluša Društvo naroda. U početku Jugoslavija se trudila da ostane neutralna kada je u pitanju Italija, smatrajući da nije

⁹¹ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.70

⁹² Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.50

bilo nekog velikog izbora u smislu mogućih ishoda. Ipak Jugoslavija nije mogla da ostane dugo neutralna, jer je trećeg oktobra Musolini izvršio invaziju na Etijopiju, a sedmog oktobra Društvo naroda proglašava Italiju za agresora i jedanestog oktobra izglasane su sankcije protiv nje.⁹³

Jugoslavija je zajedno sa ostalima glasala za sankcije protiv Italije što je dovelo do problema, jer smo tim glasanjem ostali bez našeg glavnog trgovinskog partnera. Bio je to veliki udarac za Jugoslaviju. Ovim potezom je Jugoslovenska vlada dosta trpela zato što je sve do te godine Italija kupovala četvrtinu ukupnog jugoslovenskog izvoza. Nakon ukidanja sankcija Italiji situacija vezana za izvoz nikada više nije došla na taj nivo na kome je bila pre, a naša vlada je bila prinuđena da traži druga tržišta na koja bi mogla da plasira svoju robu. Ta situacija sa Italijom i prekidom tržišne saradnje sa njima je na kraju imala velike posledice.⁹⁴

Najvažniji cilj kneza Pavla i Stojadinovića kada je reč o spoljnoj politici Jugoslavije bio je da stvore imidž zemlje kao jedne snažne i nezavisne države koja više nije morala da traži zaštitu od velikih sila kako je bilo u prošlosti. Ranije je Jugoslavija uvek tražila podršku kod velikih sila, posebno je tražila podršku od Francuske. Međutim stvari su se menjale i više nismo mogli da računamo na nju kao na pouzdanog prijatelja pre svega zbog njenog stava po pitanju Abisinije (sadašnje Etijopije) i potpisivanja pakta sa SSSR-om. Na početku 1936.godine Evropa je vrlo brzo izvršila tzv.podelu na fašistički i antifašistički blok, Stojadinović je kako bi sprečio da se Jugosalvija pocepa i razapinje između ova dva bloka doneo odluku da oformi čvrst balkanski blok, kako velike sile ne bi bile u mogućnosti da tako lako pokušaju da uznemiravaju i utiču na Jugoslaviju. Osnovni plan stvaranja ovakvog balkanskog bloka bila je Balkanska Antanta. Zemlje koje su potpisale ovaj sporazum su bile pored Jugoslavije još i Grčka, Rumunija i Turska.⁹⁵

⁹³ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.72

⁹⁴ Ibid, str.73

⁹⁵ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.81-82

4.3. Namesništvo II

(1937-1938)

Ovaj period su obležili koraci ka zvaničnom sporazumu sa Italijom. Još prethodne godine je podsrestvom Hitlera koji je ubeđivao grofa Čana ministra spoljnih poslova Italije kako je vrlo bitno približavnje Jugoslavije i Italije jer bi to moglo da doprinese da se Jugoslavija udalji iz britanske sfere uticaja. Musolini na govoru koji je održao u Milanu prvi put daje na znanje da postoji mogućnost čvrstog uspostavljanja prijateljstva između ove dve zemlje. Ovakav razvoj situacije po pitanju poboljšanja odnosa Jugosalvije i Italije je obradovao kneza Pavla jer je Jugoslavija tokom dugog niza godina pokušavla da dođe do mirne koegzistencije sa Italijom, ali nije samo to bio razlog zbog kog se Pavle radovao novonastaloj situaciji, on je takođe smatrao da jedan ovakav sporazum i pomirenje dve države ne samo što će osloboditi Jugoslaviju pretnje na njenim granicama koje su godinama predstavljale problem za državu već su smatrali da ovakav razvoj situacije može dobro da utiče i na rešavanje unutrašnjih problema sa kojima se zemlja suočavala pre svega se misli na probleme vezanim za Hrvatski problem.⁹⁶

Italijani prihvataju predlog da predstavnici Italije i Jugoslavije otpočnu preliminarne razgovore, Stojadinović i Pavle se odlučuju da u tim pregovorima glavnu reč vodi Ivan Subotić, naš iskusni diplomata i jugoslovenski predstavnik pri Društvu naroda.⁹⁷

Dvadeset petog marta italijanski Ministar spoljnih poslova Čano, stiže u Beograd, gde on i Stojadinović potpisuju politički sporazom, uprkos bojazni koja je vladala u našoj javnosti da do takvog sporazuma nikada neće ni doći sumnjajući da će Italija ispoštovati dogovor.⁹⁸

Sve do momenta kada je potpisan ugovor između Italije i Jugoslavije, jugoslovenska politika se zasnivala na strahu od rata sa Italijom, rata koji bi potencijalno mogao nastati iz italijanske osvete i besa, i na shvatanju da Francuzi nisu u stanju da nam pruže bilo kakvu zaštitu od moguće Italijanske agresije. U takvom značajnom udaljavanju Jugoslavije od njene tradicionalne politike i sistema, ogledalo se kako jugoslovenska vlada tumači situaciju u kojoj se nalazi. Nije samo negativna strana francuske politike naterala Jugoslovensku vladu na

⁹⁶ Ibid, str.84

⁹⁷ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.89

⁹⁸ Ibid, str.90

preispitivanje svog međunarodnog položaja, nespremnost francuza da se bore nije bila jedina stavka koja je naterala Jugoslaviju da se ne veže ugovorima koji bi mogli da je dovedu u situaciju da se uplete u borbu između blokova velesila, više je na to uticala podrška sa različitih strana od kojih je neka bila neočekivana. Jugoslavija je pokazala da joj je sopstvena sigurnost važnija od vernosti na izgled nezamenljivim saveznicima iz prethodnog perioda. Ta nova politika koju je naša vlada sprovodila, politika neutralnosti i manervisanja nije bila baš naročito prihvaćena u samom narodu, ali mnogobrojne slabosti Jugoslavije činile su takvu politiku koju je vodila vlada neizbežnom. Sa gledišta kneza Pavla zemlju je trebalo ujedinjiti i voditi fleksibilnu spoljnu politiku.⁹⁹

Širom Evrope reakcije na potpisivanje pakta su bile podeljene. Naravno ne iznenađuje činjenica da je Francuska štampa prva negodovala oko pakta, otpočevši negativnu i vrlo ogorčenu kampanju protiv Jugoslavije, međutim iz Velike Britanije su stigle sasvim druge reakcije u poređenju sa Francuzim. Velika Britanija je ostala neutralna, neki krugovi su čak i hvalili Pavla zbog takvog poteza. Nakon potpisivanja ovog sporazuma Pavle odlazi na put u Englesku na krunisanje kralja Džordža VI.¹⁰⁰

Tokom leta u Jugoslaviji se dešavaju brojne verske svađe koje iscrpljuju kneza Pavla. Verske svađe su tokom letnjih meseci dostigle tačku ključanja, čak su pretile da dovedu do cepanja zemlje. Nije bio lak zadatak učiniti da tri glavne verske zajednice u državi, istočno-pravoslavna crkva iz Srbije i Makedonije, rimokatolička crkva Hrvatske i Slovenije i muslimani u Bosni i Hercegovini zadovolje svoje interese i pritom ostanu u miru bez razmirnica između pripadnika ovih različitih grupacija. Većina stanovništva u državi je bila pravoslavne veroispovesti, ali i katolička grupacija nije bila zanemarljiva brojala je 6 miliona ljudi i visilo je u vazduhu pitanje konkordata sa Vatikanom.¹⁰¹

Projekat za uređivanje odnosa između Rimokatoličke crkve i države bio je izrađen još za života kralja Aleksandra. Konačno jula 1937.godine Pavle i Stojadinović odlučuju da taj projekat iznesu pred Narodnu skupštinu. Pravoslavna crkva je smatrala da ih projekat konkordata stavlja u povlašćen položaj prema rimokatoličkoj crkvi, stoga žustro reaguje i sprovodi žestoku kampanju protiv konkordata. Međutim uprkos velikom negodovanju koji su izrazili pripadnici

⁹⁹ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.120-121

¹⁰⁰ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.91

¹⁰¹ Ibid, str.92

srpske pravoslavne crkve oko konkordata on je primljen u Skupštini. To dovodi do toga da su svi oni poslanici koji su u skupštini glasali za konkordat eskomunicirani iz crkve, dok su sa druge strane po Stojadinovićevoj naredbi svi oni koji su glasali protiv izbačeni iz vladine partije. Donošenje ovakvih odluka dovelo je do protesta i demonstracija u Beogradu. Čitavi problemi koji su rezultirali povodom konkordata nisu doveli do rešenja tog pitanja na kraju je zbog oštrog reagovanja naroda i protesta konkordat i definitivno propao i samim tim je jedina velika verska organizacija koja nije imala jasno definisane odnose sa državom bila Rimokatolička crkva.¹⁰²

Decembra 1938.godine održavaju se izbori, na tim izborima Stojadinović doživljava poraz i biva prinuđen da podnese ostavku. U ime kneza Pavla Korošec je bio glavna ličnost koja je sprovela smenjivanje Stojadinovića.¹⁰³

4.4. Namesništvo III

(1939)

Sporazum i Drugi svetski rat

Uklanjanje Stojadinovića iz srpske politike je bilo za sve vrlo iznenađujuće. Za Italijane i Nemce ovakav potez je bio prava katastrofa, pre svega zbog toga što je i jedna i druga strana uložila dosta vremena i truda kako bi sa Stojadinovićem koji je bio prilagodljiv i sposoban uspostavila dobre i prijateljske odnose. Nakon Stojadinovićevog odlaska Pavle odmah imenuje Cvetkovića kao novog predsednika Vlade, dok za novog ministra spoljnih poslova bira Cincar-Markovića. Cincar-Marković je pretpostavlja se bio odabran kako bi ublažio odnose sa Nemcima s obzirom da je bio ambasador u Berlinu, takođe njega je Pavle smatrao kao najpodobnijeg da konačno reši hrvatsko pitanje.¹⁰⁴

Situacija je bila vrlo napeta i knez Pavle je smatrao da je sad došlo vreme da se konačno reši pitanje koje je godinama problem i izaziva nestabilnost u zemlji, a to je hrvatsko pitanje. On

¹⁰² Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.441

¹⁰³ Ibid, str.442

¹⁰⁴ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.106

se plašio toga da bi Hitler mogao da iskoristi ovaj hrvatski separatizam, kao što je to već činio i na nekim drugim mestima. Na sastanku koji je bio održan u Zagrebu 1939.godine svi novoizabrani hrvatski zastupnici su zahtevali od velikih sila da intervenišu u Jugoslaviji kako bi im se na taj način osigurala kako su oni to govorili-“sloboda odlučivanja o sopstvenoj sudibini.”¹⁰⁵

Nacisti su sve više pokušavali u svojim nastojanjima da pridobiju Hrvate što je izazivalo sve veću zabrinutost u redovima jugoslovenske vlade. Musolini dolazi do zaključka kako je sada nužno da se odloži ostvarenje plana o Albaniji. On je smatrao kako i invazija vrlo lako mogla da uništi jedinstvo Jugoslavije i kako bi se ukoliko bi Nemci dali podršku Hrvatskoj moglo dovesti do toga da Maček proglasi nezavisnu državu Hrvatsku što je za Musolinija bilo nezamislivo da se kukasti krst vijori na obali Jadrana i zato je uputio oštar protest Nemcima, i izrazio je svoju zabrinutost zbog događaja koji su potresali Hrvatsku. Aludirajući da se iza cele te situacije ustvari nalazi Nemačka na čelu sa Hitlerom.¹⁰⁶

Nakon silnih problema koje je prozrokovao problem hrvatskog pitanja koje je godinama izazivalo nemire u zemlji i nakon toliko negodovanje sa strane Hrvata, Maček konačno prihvata uslove sporazuma između hrvatske i srpske strane koje je predložio predsednik vlade Cvetković. Knez Pavle je odmah dao pristanak za potpisivanje ovog sporazuma. Sporazum je konačno potpisan 23.avgusta dok je 26.avgusta formirana i nova vlada čiji je predsednik postao Cvetković, a potpredsednik Maček. Konačno se jednim ovakvim sporazumom između Srba i Hrvata pojavio tračak nade da je ipak došlo vreme za pravo ujedinjenje Jugoslovenskog naroda. Hrvati su ovim sporazumom dobili znatan deo autonomije, dok su spoljna politika, spoljna trgovina, odbrana i drugi sl.poslovi u kojima je trebalo da vodi nacionalna, a ne regionalna politika ostala pod kontrolom vlade u Beogradu dok su Hrvati trebali da imaju sopstveno zakonodavstvo i budžet.¹⁰⁷

Na donošenje odluke o potpisivanju sporazuma na Mačeka je najviše uticala politička situacija u Evropi. Naime samo osam dana nakon što su Srbi i Hrvati potpisali sporazum Nemci su otpočeli svoj napad na Poljsku čime je i zvanično krenuo Drugi svetski rat, a samo dva dana nakon Nemačkog napada na Poljsku, Velika Britanija objavljuje rat Hitleru. U tim momentima

¹⁰⁵ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.157

¹⁰⁶ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.158

¹⁰⁷ Nik Balfur/Seli Mekež, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.119

napadima Nemačke na Poljsku za Jugoslaviju nije bilo mnogo teško da se sačuva od rata, pre svega zbog toga što je u tom momentu Hitler toliko bio zaokupljen svojim ambicijama koje su bile okrenute ka osvajanju Zapada, da im trenutno Jugoslavija nije predstavljala glavnu tačku interesovanja i mogla je bar u tom periodu da se drži po strani. Pavle je znao da je ta situacija samo trenutna i da će se Hitler kad tad okrenuti prema svojim interesima u Jugoslaviji i zato se konstantno trudio da predvidi koji bi to mogao da bude sledeći korak koji će Hitler načiniti. Preostalo je samo da se čeka koji će to biti sledeći potez koji će povući Hitler.¹⁰⁸

4.5. Namesništvo IV

(1940)

Neutralnost

Događaj koji je obeležio 1940.godinu i koji je nesumnjivo bio najvažniji događaj koji se u tom periodu odvijao jeste zvanična poseta Kneza Pavla i njegove supruge Olge glavnom gradu Hrvatske-Zagrebu. Ova poseta je trebalo da predstavlja svojevrsan vid demonstracije koja je trebalo da posvedoči da su se višegodišnji sukobi između Hrvata i Srba najzad okončali.¹⁰⁹

Ovu 1940.godinu je obeležila i odlučnost jugoslovenske vlade da održava svoj neutralni položaj i ne pristupi nikakvoj zajednici. Cilj je bio da se po svaku cenu odupremo svim pritiscima velikih sila koji su pokušavali Jugoslaviju da uvuku u rat, zadatak je bio odupreti se pritiscima Nemaca, Italijana ili pak Britanaca. Koliko je ta odlučnost naše vlade bila jaka govori i reakcija koju su imali na britansko-tursku deklaraciju. Tom deklaracijom se protivpotezom na italijansku aneksiju Albanije, Turska i Velika Britanija obavezuju na saradnju u slučaju da se desi rat na Sredozemlju. U razgovoru sa Cincar-Markovićem, turski ambasador mu je

¹⁰⁸ Ibid, str.120

¹⁰⁹ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.121

objašnjavajući zašto je došlo do potpisivanja tursko-britanske deklaracije izrazio je nadu da će ta njihova odluka uticati na Jugoslaviju i Rumuniju da konačno izmene svoje stanovište koje su imali o očuvanju neutralnosti i izbegavanja priključivanja nijednom taboru. Jugoslovenska vlada je verovala da će ova deklaracija dovesti do ozbiljnih posledica jer se njom kršio Balkanski pakt kojim su se zemlje potpisinice obavezala da nijedna od njih neće ulaziti u bilo kakve kombinacije i pregovaranja bez pristanka ostalih.¹¹⁰

Pritiscki Nemačke su se pojačavali i insistirali su da se Jugoslavija uključi u tzv. "novi poredak", a posle italijanskog napada na Grčku, ta insistiranja su postajala sve snažnija i direktnija. Pavle je shvatio da će rat biti neizbežan i da nikako Jugoslavija neće biti u stanju da ga izbegne.¹¹¹

Hitler je nastavio da traži da Knez Pavle dođe u Berlin. Knez Pavle je odbio taj poziv i umesto da lično ode na sastanak sa Hitlerom on šalje svog ministra spoljnih poslova Cincar-Markovića. On odlazi 28. novembra na put prema Nemačkoj sa jasnim naređenjima da pokuša da izbegne i izmanerviše bilo kakvo obavezivanje Jugoslavije. Međutim Hitler nije odustajao od svog nauma, on je svim mogućim sredstvima pokušao da ubedi Cincar-Markovića kako bi najbolje bilo da Jugoslavija potpiše pakt o nenapadanju sa Nemačkom i Italijom, on je za uzvrat nudio Jugoslovenima Solun i obavezao se da će odustati od traženja prava tranzita preko Jugoslavije. Cincar-Marković postupa po upustvima kneza Pavla i ne daje nijedan konkretan odgovor Hitleru već mu govori kako će njegovu ponudu razmotriti i potom ga obavestiti.¹¹²

Pritiscki ne dolaze samo sa Nemačke strane, u januaru 1941. godine pojačava se pritisak na Pavla i sa Britanske strane, ambasador Ronald Kembl obaveštava kneza kako Čerčil poručuje da neutralnost koju propagira srpska vlada nije više dovoljna. Poručuje mu da oni nameravaju da pošalju korpus u Grčku i predlažu mu stvaranje zajedničkog balkanskog fronta. Pavle se ne slaže sa ovim planom smatrajući ga nerealnim i neodgovornim jer bi iskrcavanje Britanskih trupa na tlu Grčke značilo da će Hitler automatski izvršiti ofanzivu na Balkan. Pavle i njegovi najbliži

¹¹⁰ Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str. 164-165

¹¹¹ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str. 95

¹¹² Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str. 137

saradnici su sve više izbegavali kontakte i saradnju sa Zapadom, a sve više pažnje su poklanjali Nemcima.¹¹³

Nemci su toliko insistirali da pridobiju Jugoslaviju na svoju stranu jer bi na taj način imali dva moguća pravca za prebacivanje trupa do Bugarske. Jedan pravac je vodio preko Mađarske i Rumunije, dok je drugi pravac za njih bio mnogo lakši i kraći i vodio je preko Austrije i Jugoslavije. Od decembra postaje nepohodno za Nemce da obezbede svojim trupama pravo prolaska i dostavljanje ratnog materijala kroz Jugoslaviju.¹¹⁴

Odupiranje pristupanja bilo kojoj sili i neutralnost koju je propagirala Jugoslavija trajala je nešto oko dvadeset meseci, i polako je situacija postajala previše uzavrela i pritisci su rasli stoga Jugoslavija nije bila u stanju više da bude neutralna, bližio se momentat u kom je morala da odabere stranu.¹¹⁵

5. Događaji u Jugoslaviji koji su prethodili puču

Prelomna godina kada je reč o namesništvu i u učešću Jugoslavije u Drugom svetskom ratu je bila 1941. godina. Bila je to godina koja je sa sobom donela mnoštvo događaja koji su zauvek obeležili našu istoriju i odredili dalji tok Jugoslavije u ratnim razaranjima koje su pustošile Evropu. Takođe to je bila i godina kojoj se Pavle najviše radovao, on je bio izuzetno umoran i izmučen sa svim odlukama koje je morao da donosi dok je bio namesnik maloletnom kralju, mnoge odluke i potezi koje je knez morao da povuče su bili teški, problemi koje je sa sobom nosila Jugoslavija činilo se u nekim momentima su predstavljali preveliko breme za Pavla i njegove saradnike, rešavanje unutrašnjih problema u državi, problemi koji su tinjali između Hrvata i Srba, a na kraju i teško breme donošenja odluke oko toga kojoj strani se prikloniti Zapadnim silama, ostati veran Francuskoj i Britaniji, ili se okrenuti Hitleru i sa njim napraviti dogovor, nimalo nije bilo lako doneti jednu takvu odluku, a knez se sve vreme trudio da misli na najbolji interes naroda, i šta je to što bi za Jugoslaviju bile najbolje u tim teškim trenucima, pokušavao je zajedno sa svojim saradnicima dugo da održava neutralnost shvativši da to neće biti

¹¹³ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.100

¹¹⁴ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.138

¹¹⁵ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.457

moguće i dalje, okuplja svoje saradnike i pokušavaju da donesu nabolju moguću odluku u tom trenutku.¹¹⁶

Knez Pavle nije mogao da sakrije svoju želju i potrebu da konačno te 1941.godine dođe do kraja njegovog namesništva, bila je to godina kojoj se radovao od kada mu je pripala uloga namesnika, u septembru je konačno kralj Petar trebalo da proslavi svoje punolestvo i tada je Pavle trebao da mu preda u ruke zemlju, onakvu kakvu je i preuzeo nakog tragičnog ubistva njegovog oca Aleksandra 1934.godine.¹¹⁷

Ta godina koju je tako željno iščekivao nije protekla mirno naprotiv bila je to najteža godina za kneza Pavla. Bila je to godina koja je bila puna krvavih sukoba po Evropi, godina ogromnih pritiska na Jugoslaviju i godina kada se dogodio puč koji ga je samo par meseci pre završetka njegove vladavine zbacio sa vlasti, proterao iz zemlje, proglasio za državnog neprijatelja i izmenio ceo njegov život. Tih šest godina vladavine su ga opteretile i usresredile na samo jedan cilj, a to je da Jugoslavija po svaku cenu iz svih događanja izađe nepovređena, da se unutrašnji problemi koji su pritiskali zemlju reše na što bolji i efikasniji način i da se očuva mir na granicama Jugoslavije.¹¹⁸

Nije bilo lako knezu Pavlu da opravda potencijalno potpisivanje pakta između Nemačke i Jugoslavije, među srpskom opozicijom vladalo je veliko negodovanje oko pristupanja paktu i raspoloženje je bilo izrazito antinemačko. Slično negodovanje se moglo osetiti i među nekim generalima i oficirima koji nisu podržavali bilo kakav pakt sa Nemačkom. Slovenija takođe nije podržavala bilo kakvo potpisivanje pakta sa Nemcima jer su smatrali da će na taj način doći do grube germanizacije od strane Hitlera i odbijali su da se tako nešto dogodi.¹¹⁹

Pavle je pre donošenja konačne odluke o pristupanju paktu pokušavao da razgovara sa svim stranama trudio se da razgovara i sa Francuskom i sa Velikom Britanijom, međutim tamo nije dobijao odgovore kakvima se nadao, bili su neodređeni i još više su ga stavljali na muke oko toga šta je trebalo da uradi kako bi našao najbolje rešenje za svoju zemlju. Pavle organizuje tajnu posetu Velikoj Britaniji početkom februara 1941.godine nadajući se da će sa njima naći neko

¹¹⁶ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.134-140

¹¹⁷ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.13

¹¹⁸ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.14

¹¹⁹ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.458

rešenje, međutim ta poseta samo još više dovodi do kolebanja. On prilikom te posete sagledava realnu situaciju, da Britanci nemaju dovoljnu snagu da i pored sve njihove želje pomognu Jugoslaviji i zaštite je od sila Osovine. Za to vreme Hitler je bio potpuno svestan da narod u Jugoslaviji ne voli ni njega ni Muslonija i da nisu nimalo zadovoljni mogućnošću potpisivanja pakta između Jugoslavije i Nemačke, međutim njega to nije nešto naročito brinulo on je bio siguran da će tadašnja vlast na čelu sa Pavlom neutralistai bilo kakav vid otpora ili negodavanje građana.¹²⁰

Nacisti na čelu sa Hitlerom su zahtevali od vlade Jugoslavije da potpiše Trojni pakt. Takođe na Jugoslovensku vladu počeli su pritisci i sa strane Sjedinjenih Američkih država, iako su i oni na početku rata pokušali da ostanu neutralni u nadi da će izbeći rat, vrlo brzo su takvo mišljenje promenili, i poručili su Jugoslaviji da ukoliko uskoro ne odaberu stranu neće moći očekivati njihovu podršku kada se bude krojila nova karta Evrope nakon završetka rata.¹²¹

5.1. Pokušaji saradnje Jugoslavije sa Britanijom i Francuskom

Bez obzira na pritiske Nemačke da Jugoslaviju privuče na svoju stranu, Pavle nije pristajao tako lako na te zahteve. Kako je uvideo da politika neutralnosti ne može da opstane, pokušavao je da nađe rešenje za problem, u pokušaju da sa svojim starim saveznicima nađe rešenje i vidi u kakvoj su poziciji njihovi odnosi, Pavle odlučuje da razgovara i sa Britancima i sa Francuzima i da vidi šta može sa njima da se uradi, upravo iz svoje privrženosti pre svega Britaniji on i jeste toliko dugo odugovlačio pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu nadao se da će možda sa njima moći da nađe neko rešenje. Pavle pred kraj 1939.godine odlazi u London međutim, njegov odlazak ostaje u senci dva događaja koja su se desila, Pavlova poseta Londonu se desila nakon njegove posete Berlinu. Na ovakav potez su u Britaniji gledali sa podroženjem jer se Nemačka propaganda dosta potrudila da na sva zvona pokaže kako su kneza-namesnika

¹²⁰ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.101

¹²¹ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.218

dočekali dostojno i u velikom stilu ističući kako su se ovom posetom odnosi između Nemačke i Jugoslavije samo još više učvrstili.¹²²

Iako je za kneza Pavla važno da je on “probritanski čovek”, a bile su poznate i njegove rodbinske veze sa britanskom kraljevskom porodicom, propaganda koju je širila Nemačka o svom odnosu sa Jugoslavijom ipak je odnela pobjedu i unela crv sumnje u britansko poverenje prema knezu Pavlu. Još jedan problem koji se isprečio u dobroj saradnji i uspešnom sastanku kneza Pavla i Britanaca bio je događaj koji se odigrao neposredno pred Pavlov dolazak u Britaniju kada je politički vrh Jugoslavije odbio da dozvoli Velikoj Britaniji da izgradi bazu za britansku ratnu mornaricu u bokokotorskom zalivu. Ovaj događaj je bio glavni razlog zašto je britanski državni vrh bio obazriv prilikom knezove posete Londonu.¹²³

Sem saznanja da britanska vlada ne bi bila u stanju da pruži Jugoslaviji potrebnu vojnu pomoć u slučaju da zatreba, Pavlova poseta Londonu nije donela nikakvih naročitih rezultata. Taj podatak je uticao na dalje spoljnopolitičke akcije koje je preduzimala Jugoslavija i zbog toga se Jugoslovenska misija u potrazi rešenja nastavila drugom misijom putovanjem generala Petra Pešića u Francusku, a zatim i u Englesku.¹²⁴

Za generala Pešića se znalo da je bio antinemački nastrojen što se dopadalo Britancima, ali je veoma smetalo Nemcima. Njegov zadatak u toj misiji bio je isključivo vojne prirode. On je imao sastanke sa generalštabima Francuske i Britanije na kojima je trebalo da donese zaključak o vojnoj spremi i mogućnosti ovih država da pomognu Jugoslaviju u slučaju napada Nemačke ili Italije. On je u Parizu i Londonu vodio poverljive razgovore sa šefovima generalštaba, ti razgovori su bili samo informativne prirode jer general nije bio ovlašćen ni za kakve aranžmane sa pomenutim državama.¹²⁵

Jugoslavija se polako, ali sigurno nalazila pred konačnom odlukom koji potez povući, ulaskom Nemačke vojske u Rumuniju, a kasnije i u Bugarsku vrlo je jasno ukazivalo na činjenicu da će se svaklog časa Nemačka i Italija *spojiti* u Grčkoj što bi značilo da se Jugoslavija nalazi u fašističkom obruču u kom bi joj bilo gotovo nemoguće odbraniti se ukoliko bi došlo do napada. Trenutak koga se knez pribojavao dolazi konačno iz Berlina, stiže ultimatum koji

¹²² Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965, str.63-64

¹²³ Ibid, str.65

¹²⁴ Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965, str.66

¹²⁵ Ibid, str.67

Jugoslaviji ne ostavlja puno prostora za manevrisanje, poruka je bila jasna: Ili sa Nemačkom, ili protiv nje.¹²⁶

Knez više nije mogao da drži svoju neutralnu stranu u sred dešavanja koja su pogodila Evropu. Znalo se da je primila Jugoslavija zahteve firera ili ne njena sudbina već zapečaćena, samo je bilo pitanje razmere posledica koje će trpeti. Do poslednjeg trenutka Pavle traži podršku od strane onih kojima je verovao i kojima je bio naklonjen- Velike Britanije. Odmah nakon ultimatumu koji mu je uputio Hitler on zove britanskog ambasadora u Beogradu Ronalda Kembela, i još jednom pita da li bi oni eventualno mogli da pomognu Jugoslaviji. Na njegovo razočarenje ne dobija odgovor, već uveravanja kako Jugoslavija kao i Grčka i Turska jesu u stanju da se samostalno suprostave silama Osovine. Pavle ne dobivši nikakav konkretan odgovor od Britanaca okreće se i Italiji i šalje Stakića¹²⁷ u tajnu i poverljivu misiju.

Pavle šalje Stakića sa jasno upućenim pitanjem Italiji: “Da li Jugoslavija na bilo koji način može da izbegne potpisivanje tzv.Trojnog pakta?”. Musolini tada predlaže da se potpiše novi ugovor između Beograda i Rima. Jasno reč je o Grčkoj što Pavle kategorički odbija.¹²⁸

Iscrpivši sve moguće šanse da dobije pomoć od zemalja kojima se obraćao kako bi izbegao da potpiše Trojni pakt, Pavle shvata da više ne može da odugovlači i da s obzirom na to da nisu mogli dobiti pomoć ni od Velike Britanije ni od Francuske ili Sjedinjenih Američkih država Pavle na čelu sa svojim ministrima biva prinuđen da ipak otpočne pregovore sa Nemačkom jer nije više imao drugih izbora, obraćao se svima za pomoć, trudio se da nađe izlaz iz nepovoljne situacije, odugovlačio sa neutralnošću koliko god je mogao, ali trenutak odluke je došao i više ništa nije moglo da ga promeni.¹²⁹

¹²⁶ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.14

¹²⁷ Dr Vladislav Stakić, stalni pravozastupnik Italijanskog poslanstva u Beogradu.

¹²⁸ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.15

¹²⁹ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.142

5.2. Pavlova poseta Hitleru

Posle silnog insistiranja i zahteva Hitlera da Jugoslavija potpiše Trojni pakt i nakon silnog odugovlačenja da se to desi, Pavle ipak odlazi da razgovara sa Hitlerom. Četvrtog marta 1941. godine knez Pavle stiže u Berhtesgarten na sastanak sa Hitlerom. Njihov susret je bio tajan i prisustvovao mu je još samo Ribentrop. O ovom sastanku nije vođen zapisnik tako da o njemu jedine informacije imamo iz pisma koje je Pavle uputio svojoj tašti objašnjavajući ukratko šta je bila tema tog sastanka. Napominje da se radilo o jednom iscrpnom i višerasovnom sastanku gde je od njega direktno traženo da prestanemo da okolišemo i da konačno pristupimo Trojnom paktu, jer kako mu je to Hitler tada rekao ukoliko i dalje nastavimo da odbijamo pristupanje paktu on više neće biti u stanju da štiti Jugoslaviju ukoliko njegov potpis ne bude na istom dokumentu pored Musolinijevog. Pavle je tu poruku shvatio kao pretenzije Musolinija da odrešenih ruku obezbedi sebi neke teritorijalne dobitke za svoju zemlju. Pavle je na tom sastanku upitao Hitlera zbog čega mu je toliko stalo da jedna takva sila kakva je u tom trenutku bila Nemačka napadne jednu malu zemlju poput Grčke, na šta mu je Hitler odgovorio da se neće smiriti sve dok ne protera sve jednog engleskog vojnika iz Evrope. Upitavši ga gde vidi te engleske vojnike (kada govorimo o Grčkoj) Hitler odgovara kako je on vrlo dobro obavešten i kako zna da iako ih sada nema, da će uskoro biti na tlu Grčke i da iz pouzdanih izvora zna da Grci dozvoljavaju Britancima da “sanbdevaju” svoje podmornice u Grčkim lukama. Njegov glavni cilj bio je da Engleska bude potučena.¹³⁰

Hitler nije smanjivao svoj pritisak na ovom sastanku naprotiv sve više ga je pojačavao ostavivši knezu malo prostora da mu se odupre. Čak ni prigovor koji mu je Pavle uputio vezano za vojne klauzule bio je odbačen jer se Hitler ponudio da ih izostavi. Hitlerov pritisak se ogledao u tome što je u svakoj tački koja je došla na red popuštao, ali i dalje nije uspevao da slomi Pavla i natera ga da potpiše pakt. Kao izgovor mu je poslužilo objašnjenje da je donošenje jedne takve odluke isuviše ozbiljno da bi ga sam doneo i da mora da se posavetuje sa svojim kabinetom kao i

¹³⁰ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str18-20

da će mu za to trebati više vremena. Pavle je iz Nemačke otišao znajući da je rat neizbežan i da treba da mobilišemo trupe.¹³¹

Činjenica je bila da je Hitler Pavlu ponudio uslove koje do tada nije dao nijednoj drugoj zemlji koja je potpisala pristup Trojnom paktu. On je pristao da od Jugoslavije ne traži nikave obaveze u korist Pakta u toku trajanja rata. Hitler je ubeđivao kneza kako će ga šest meseci nakon potpisivanja pakta narod veličati i blagosiljati, na šta mu je Pavle odgovorio da ukoliko Jugoslavija donese odluku da potpiše pakt on neće uspeti da ostane na vlasti ni šest dana, imajući u vidu kakav stav narod ima prema potpisivanju bilo kakvog pakta sa Nemcima, negodovanje naroda bi bilo veliko ukoliko bi do toga došlo.¹³²

Po povratku sa sastanka sa Hitlerom Pavle je odmah sazvao Krunski savet, koji jednoglasno zaključuje kako mi ne možemo da prihvatimo pakt, ali kako moramo da otpočnemo razgovore sa Nemcima, kako bi na taj način uspeli da omogućimo vreme da mobilišemo svoje trupe, s obzirom da je pre svega iz finansijskih razloga njihov broj bio smanjen.¹³³

Pavle pred Krunski savet iznosi i činjenicu da se Jugoslavija nalazi pred izuzetno teškim izborom: opcija je bila ili da pristupe paktu uz posebne uslove ili ulazak u rat koji bi mogao da bude fatalan za zemlju.¹³⁴

U trenutku kada je Pavle iznosio svoj stav za stolom je sedelo devetoro tada najmoćnijih ljudi u državi pored kneza Pavla i drugo dvoje namesnika: Stanković i Perović, predsednik vlade Cvetković, ministar spoljnih poslova Cincar-Marković, ministar vojske Pešić, ministar dvora Antić, potpredsednik vlade Maček-Hrvat, i Kulovec – Slovenac.¹³⁵

Deo članova Krunskog saveta bio je protiv pakta sa silama Osovine, ali su promenili svoje mišljenje nakon što im je Ministar vojske Petar Pešić izneo pravo činjenično stanje i mogućnosti naše vojske, tj. mogućnost da se naša vojska odbrani od napada, saslušavši te činjenice koje je on izneo shvatili su da ideja o paktu mora vrlo ozbiljno da se razmotri.¹³⁶

¹³¹ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.147

¹³² Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.102

¹³³ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.21

¹³⁴ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.103

¹³⁵ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.148

¹³⁶ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.104

Nakon niza sastanaka koji su se održali i na kojima su članovi Krunskog saveta razmatrali sve glasove za i protiv pristupanja paktu, nakon mnoštva iznetih stavova i tvrdnji i velikih rasprava koje su prethodili donošenju konačne odluke, sudbonosna odluka o pristupanju Trojnom paktu se donosi na Krunskom savetu 6.marta 1941.godine u Belom dvoru, nakon Pavlovog povratka sa sastanka sa Hitlerom.¹³⁷

5.3. Pregovori za pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu

Odluka o pristupanju paktu nije bila laka, naprotiv, uprkos svim manevrisanjima i pokušajima da do potpisivanja pakta uopšte i ne dođe ipak je nakon niza sastanaka, sagledavanja realne situacije i nemogućnošću Jugoslavije da zadrži svoj neutralni položaj sudbonosna odluka je doneta na Krunskom savetu 6.marta 1941.godine.

Mišljenja oko pristupanja paktu su bila podeljena i danima nakon Pavlovog povratka iz Berthesgartena među najuticajnim ljudima u tom momentu u državi se raspravljalo o tom pitanju. Pavle je zamolio Cincar-Markovića da izloži situaciju. Cincar-Marković je istakao svoju bojazan o mogućnosti italijanske invazije i smatrao je da se jedino ukoliko se potpiše pakt to može sprečiti i obuzdati Italijane u njihovoj nameri. On je takođe smatrao da Osovinska vojska neće ulaziti u zemlju i da nikakav ratni materijal neće proći kroz Jugoslaviju, i smatrao je da će se naposljetku rata Hitler pobrinuti da Jugoslavija dobije grad i luku Solun. Slušajući Cincar-Markovića koji je izlagao situaciju i mogućnosti potpisivanja pakta Kulovec se složio sa njim imajući u vidu da bi ukoliko bi do napada od strane sila Osovine došlo Slovenija bila prva na udaru. Dragiša Cvetković i namesnik Stanković su se protivili potpisivanju ovog pakta smatrajući da će se u slučaju da Solun bude okupiran, Jugoslavija biti odsečena i da će nam Nemačka postavljati nove zahteve. Vlatko Maček se u raspravu umešao pitanjem, da li ukoliko Jugoslavija odbije da potpiše pakt sa Nemačkom to znači automatski i rat sa njom, na šta mu je ministar spoljnih poslova odgovorio da bi bilo kakvo odbijanje apsolutno značilo rat. General Pešić kada je upitan za mogućnost suprostavljanja Nemcima ukoliko bi do rata došlo samo je izneo činjenično stanje da Jugoslavija u takvom sukobu ne bi imala nikakve realne šanse da

¹³⁷ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str. 47

izađe kao pobednik, jednostavno bilo je jasno da u vojnom smislu nismo mogli da pružimo neki ozbiljniji otpor.¹³⁸

Nakon iznošenja mišljenja članova Krunskog saveta i uzavrelih emocija koje su se mogle osetiti na sastanku, Cvetković je rezimirao iznetu argumentaciju i pozvao sve članove da glasaju i izjasne se da li su za ili protiv pakta. Bez obzira na prethodna protivljenja nekih članova saveta bolna istina je bila jasna, ukoliko Jugoslavija ne potpiše pakt preći joj propast. Kao što je to i ranije bio običaj svi članovi krunskog saveta sem Pavla su glasali. Svi koji su učestvovali u glasanju su na kraju izglasali da žele da Jugoslavija pristupi paktu pod uslovom da Nemačka ispuni sve uslove koje je pred njih stavljala Jugoslavija, svi oni koji su prisustvovali ovom sudbonosnom sastanku su se zakleli da čuvaju tajnu o upravo održanom sastanku. Tajnost je pre svega bila važna zbog toga da bi uspeali da izvučemo potrebne koncesije od Nemaca.¹³⁹

Dan nakon što je na sastanku doneta odluka o pristupanju paktu, ministar spoljnih poslova Cincar-Marković obaveštava nemačkog poslanika u Beogradu von Heerena o odluci koju je doneo Krunski savet, tom prilikom Cincar-Marković zamoljava von Harena da o tome obavesti nemačkog ministra spoljnih poslova sa ciljem regulisanja jugoslovesnko-nemačkih odnosa. Ovaj to i čini i odmah obaveštava Ribentropa o donetoj odluci i iznosi mu uslove koje je Jugoslavija postavila kako bi do potpisivanja i došlo, uslovi su bili sledeći: Prvi uslov je bio da Nemačka mora da poštuje teritorijalni integritet i suverenitet Jugoslavije, drugi uslov je bio da od Jugoslavije neće zahtevati vojnu saradnju, odnosno da neće tražiti da preko Jugoslavije prenosi vojni materijal, poslednji uslov koju su izneli bio je da kada dođe do reorganizacije Evrope uzmu u obzir interes koji Jugoslavija ima da ima slobodan izlaz na Egejsko more preko Soluna.¹⁴⁰

Odgovor sa nemačke strane je stigao vrlo brzo, kabinet nemačkog Ministarstva Spoljnih poslova je 9.marta 1941 dalo svoj odgovor na izrečene uslove od strane Jugoslavije. Jedni uslov koji je bio sporan je da se Jugoslavija oslobodi od pružanja vojne pomoći. Međutim na kraju su

¹³⁸ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str. 47-48

¹³⁹ Nik Balfur/Seli Mekež, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.148

¹⁴⁰ Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965, str.132-133

odustali i od tog zahteva i pristali da ne prave problem oko tog pitanja jer ionako ta vojna pomoć Jugoslavije ne bi ni bila potrebna.¹⁴¹

Ribentrop je bio ogorčen na nas zbog odugovlačenja oko potpisivanja pakta, smatrao je da Jugoslavija daje sebi previše za pravo kad uporno postavlja neke nove uslove. Poručio je Harenu da poruči “gospodi u Beogradu” kako je ova šansa koja nam se pruža da potpišemo pakt jedinstvena i da je ne bi trebalo olako odbaciti. Smatrao je da će svako dalje odlaganje potpisa samo iskomplikovati stvari za nas i poručio je da Japanci dolaze 25. marta i da taj pakt tada mora biti potpisan bez izuzetka. Ribentropova poruka je bila i više nego jasna više nije bilo vremena za gubljenje. Razlog zbog kog je Jugoslavija odugovlačila je bio taj što su imali informacije da Nemačka planira da naopadne Rusiju. Naša vlast je smatrala da ukoliko bi do toga došlo fokus Nemačke bi bio na istoku i na tom frontu i da će Balkan pasti u drugi plan, u tome su videli svoju šansu da se još malo odugovalči kako ipak ne bi potpisali pakt nadajući se da će se ipak izvući od direktne saradnje sa Hitlerom.¹⁴²

Taktika koju su smislili da odugovlače i čekaju da se neke stvari poput napada na Rusiju dese nije uspevala, pritisak koji su Nemci vršili na Jugoslaviju ne samo da nije jenjavao nego je i došao do tačke uslovljavanja. Ribentrop preko Harena poručuje da se Ministarstvu spoljnih poslova Jugoslavije dostavi poruka, odnosno, nota kojom Berlin traži da mu Jugosloveni konačno i bez ikakvog okolišanja daju odgovor da li će potpisati Trojni pakt. Zahtevao je da dobije taj odgovor do ponoći 23.marta, i da mu saopšte da li im je 25.mart odgovara da bude datum svečanog potpisivanja. Poslednja od njegovih poruka je glasila da ukoliko Jugoslavija odloži ili pak odbije potpisavanje Nemačka neće biti odgovorna što oni propuštaju kako je on tu rekao “jedinstvenu” priliku.¹⁴³

Cincar-Marković u ponoć 23.marta obaveštava Harena da prenese poruku Nemačkoj da će Jugoslavija potpisati Trojni pakt. On odmah obaveštava Ribentropa da je Jugoslavija dala potvrđan odgovor o potpisivanju pakta i da će 24.marta u Beč doći jugoslovenska delegacija od sedam članova. Sudbonosni čas potpisivanja pakta koji je Jugoslavija toliko dugo pokušavala da izbegne ipak je došao i 25.marta u 15.30h u čuvenom dvoru Belvedere, Cvetković i Cincar-

¹⁴¹ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, Narodna knjiga, Beograd, 1983, str.377

¹⁴² Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.231

¹⁴³ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.237

Marković potpisuju protokol o pristupanju Trojnom paktu. Zatim su primili tri note na nemačkom i na italijanskom koje su potpisali Ribentrop i Čano. Prvom notom Osovinske sile su se obavezale da će poštovati teritorijalni integritet Jugoslavije. Drugom notom su obećali Jugoslaviji da neće tražiti nikakvu vojnu pomoć od nje i da će nam dati slobodu da svoje vojne aranžmane sklapaju u okviru Osovine. Italijani i Nemci su tražili da se ova druga nota i njene odredbe ne objavljuju. Trećom notom su se obavezali da od Jugoslavije neće tražiti prelaz trupa preko njene teritorije dok traje rat. Četvrta nota je bila obavijena velom tajne i njom su se obavezile Nemačka i Italija da će se nakon rata prilikom utvrđivanja granica na Balkanu uzeti u obzir interesi Jugoslavije za teritorijalnom vezom sa Egejskim morem sa posebnim akcentom na grad i luku Solun.¹⁴⁴

Ujutru 26.marta 1941. Jugoslovenske novine objavljuju vest kako je zemlja potpisala Trojni pakt. S obzirom na to da su samo prva i treća nota bile javne i da se o njima govorilo narod je automatski izneo pretpostavku kako je naša vlada pristupila vojnom savezu sa Nemcima. Ta pretpostavka izaziva veliki gnev među narodom odmah izlaze na ulice, izbijaju demonstracije na ulicama i u školama, a strane radio stanice krenule su da govore o mogućnosti Nemačke intervencije. U haosu koji je vladao u tom trenutku u zemlji Pavle je dočekaio svog premijera koji se upravo bio vratio iz Beča- Cvetković nije bio nimalo srećan zbog onoga što se dan ranije desilo u Beču, ali povratka nije bilo.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Ibid, str.231

¹⁴⁵ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.159

6. Puč

Nakon potpisivanja pakta sa silama Osovine 25.marta u Beču nezadovoljstvo naroda dolazi do tačke ključanja. Kada su sve jutarnje novine 26.marta objavile vest da je potpisan pakt i iznele samo dve od četiri note koje su potpisane u Beču narod je odmah krenuo svoju pobunu. Demonstracije, negodovanje, haos odmah su zavladaali Beogradom. Krenuli su uzvici protiv vlade, kneza, nazivani su izdajnicima i osuta je pablja na čin koji je kako je narod govorio svrstao Jugoslaviju u red fašističkih zemalja što oni nikako nisu želeli da prihvate, najpoznatija krilatica tih demonstracija bila je “bolje rat nego pakt, bolje grob nego rob”, što dovoljno pokazuje koliko je za narod taj pakt bio neprihvatljiv.¹⁴⁶

Demonstracije nisu zahvatile samo Beograd u mnogim drugim delovima zemlje je vladalo isto nezadovoljstvo i demonstracije su se prenele na ostatak Srbije na Crnu Goru, Sloveniju pre svega Ljubljanu, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku (Split) i u Makedoniju (Skopje). Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) je tokom celog meseca marta izdavlja brojne proglase u kojim je optuživala vladu da prodaju nezavisnost naše zemlje i tražili su da se sklopi pakt sa Sovjetskim Savezom o uzajamnoj pomoći i da se konačno formira vlada koja će braniti interese masa. KPJ je stranka koja je organizovala proteset u Beogradu koji su otpočeli 26.marta uveče.¹⁴⁷

Tog 26.marta u devet uveče Pavle je krenuo vozom za Brdo. Bio je iznuren i izmučen svim dešavanjima koja su se dešavala ne samo u prethodnih nekoliko dana već i mnogo ranije i smatrao je da mu je preko potreban odmor kako bi mogao bar malo da se opusti nakon donešenja teških i velikih odluka koja su uticala na njegovu zemlju. Videvši da knez Pavle putuje oni koji su spremali zaveru uplašili su se za trenutak da je njihov plan o izvođenju puča otkriven i da knez beži iz grada, ali on nije slutio šta mu se sprema već je krenuo na odmor.¹⁴⁸

Trojni pakt su potpisali knez Pavle i Vlada kako bi na taj način sačuvali zemlju i narod od razaranja, u tom trenutku su verovali da čine najbolje za svoju zemlju, nisu tu odluku doneli na

¹⁴⁶ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, str.243

¹⁴⁷ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.459

¹⁴⁸ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str. 108

prećac naprotiv toliko puta su anlaizirali šta je to što bi bilo najbolje da učine kako bi Jugoslavija prošla što bezbolnije u ratu, bilo je i mnogima u vladi mrsko vezivanje sa Nemačkom, pokušavali su da se obrate i drugim stranama pre svega Britaniji, Francuskoj, ali ne samo njima već i Sovjestkom Savezu svugde ih je dočekivao zid niko nije bio spreman da ponudi dovoljne garancije da će ukoliko Jugoslaviju napadu sile Osovine biti spremna da pomogne. Knez Pavle je i sam pokušavao da razgovara sa Britancima slao je pisma, molio za odgovore, slao je svoje izaslanike i u Britaniju, Pariz i Rusiju, ali bezuspešno svako od njih je gledao isključivo svoj interes. Upravo to je učinila i Jugoslavija, knez Pavle i njegovi saradnici su se samo trudili da donesu najbolju odluku za narod. Uslovi koje im je Hitler davao delovali su povoljno, obećano im je očuvanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta, takođe obećano im je da se preko Jugoslavije neće prevoziti vojna oprema i nije se Jugoslavija obavezivala na pružanje vojne pomoći silama potpisnicama Trojnog pakta. To je bilo najbolje što je u tom momentu nudeno Jugoslaviji i vlada na čelu sa knezom Pavlom je odlučila da prihvati takvu ponudu sasvim svesna da će takva odluka da donese negodovanja, ali kako više nije dozvoljavano Jugoslaviji da bude neutralna prosto je morala da se donese odluka na koju stranu preći-izbor je zbog zaštite zemlje pao na Nemačku.

Knez Pavle koji je dan pre puča krenuo na dugo očekivani odmor na svoje imanje Brdo kod Kranja u Sloveniji i već tokom tog puta će imati priliku da nasluti da mu se ne sprema ništa dobro. General Petar Nedeljković koji se nalazio u zagrebačkoj vojnoj komandi dobija poziv od generala Simovića kojom mu se naređuje da kneza Pavla kako zna i ume vrati za Zagreb. Nedeljković odmah kreće na put i u Zaprežiću uspevaju da sustignu kraljev voz. General se izvinjava knezu i govori mu kako mora da se vrati za Zagreb, upitavši ga da li može da nastavi svoj put na Brdo, dobija odričan odgovor i shvata da je uhapšen.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.53

6.1.Uticaj Zapadnih sila na pripreme za izvršenje puča

Nakon Minhenskog sporazuma¹⁵⁰ uticaj sila Osovine u Jugoslaviji je sve više rastao, zapadne sile su vršile pritisak na jugoslovensku vladu i u isto vreme su drugim kanalima težili da je nasilno obore pre svega pomoću opozicionih snaga, naravno tome su težili u slučaju da Jugoslavija potpiše Trojni pakt. Zapadne sile su se u tom cilju služile dobrim vezama, prijateljstvima i kontaktima još iz vremena Prvog svetskog rata i davale su nova obećanja. Najaktivnije u tom cilju su bile Sjedinjene Američke države i Velika Britanija koje su pokušavale da izvrše uticaj u Jugoslaviji preko svojih diplomatskih prestavnika, ali i preko velike mreže agenta i obaveštajaca koji su za cilj imali da prate svaki korak Jugoslovenske vlade. Ta aktivnost zapadnih sila je doživela svoju kulminaciju u danima koji su prethodili obaranju vlade Cvetković-Maček, odnosno izvršenju puča 27.marta. Naravno i pre ovog događaja oni su budno pratili i podsticali neraspoloženje koje je vladalo među jugoslovenskim narodima prema tadašnjem režimu, naročiti su to raspoloženje podsticali nakon sloma koji je doživela Francuska 1940. i kasnije početkom 1941.godine kada je fašistička agresija bila na pragu da uđe u Jugoslaviju i sve više je popuštala zahtevima Osovine.¹⁵¹

Kako je već i ranije rečeno veliki udeo u realizaciji i pripremanju puča su odigrali Englezi koji su finansirali razne opozicione grupacije pre svega Zemljoradničku stranku kako bi na taj način uticali na dešavanja u Jugoslaviji i bili spremni da reaguju ukoliko se pakt potpiše. Zahvaljujući bogatim engleskim donacijama priprema za izvršenje puča mogla je neometano da teče.¹⁵²

¹⁵⁰ Minhenski sporazum je potpisan 28.septembra 1938.godine, ovim sporazumom su Velika Britanija i Francuska su ustupile Nemačkoj deo savezničke Čeholovačke tačnije Sudetsku oblast koja je bila naseljana većinom Nemcima kako bi na taj način pokušali da umire Hitlerove apetite i ratne namere.

<http://www.politika.rs/scc/clanak/57397/Minhenski-sporazum-naiteza-ceska-trauma> (05.10.2016.)

¹⁵¹ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*,457

¹⁵² Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*,str.62

Čovek koji je bio poslat od strane Čerčila da organizuje rad SOE, britanske obaveštajne službe na području Jugoslavije je bio Džon Tejlor specijalni agent koji je bio zadužen za praćenje situacije u zemlji i davanja adekvatnih informacija Englezima. On je po instrukcijama engleza organizovao grupe za sabotažu u slučaju da zemlja bude napadnuta.¹⁵³

Britanska obaveštajna služba SOE je imala je dva zadatka: subverziju i sabotažu. Na njenom čelu je bio Hju Doltonom koji je ujedno bio i jedan od vođa Laburističke partije i ministar za privredno planiranje, on je na taj položaj izabran 1940.godine , a na taj položaj ga je stavio lično Viston Čerčil. Poslanik koji je bio u Beogradu, Kembel je bio povezan sa Mastersonom šefom SOE koja je radila pod rukovodstvom ministra za privredno planiranje Hju Doltona, čiji su ljudi krenuli da razvijaju svoju mrežu u Jugoslaviji i da kuju planove kako da osujete saradnju odnosno potpisivanje pakta između Nemačke i Jugoslavije. U momentu kada je Dolton saznao da će Jugoslavija ipak potpisati Trojni pakt daje signal svojim saradnicima u Beogradu da ne prezaju na svom putu ka cilju da dignu revoluciju i podstaknu nemire i demonstracije građana kako bi svrgnuli sa vlasti postojeću vlast. S obzirom da je britanska služba bila vrlo bliska sa ljudima iz opozicije i da se temeljno i dugo pripremala da izazove nemire u slučaju potpisivanja pakta ne čudi što je samo dva dana nakon potpisivanja trebalo da se sam puč i odigra.¹⁵⁴

Prozapadne snage u zemlji uz veliku podršku Britanije i njenih predstavnika u zemlji su sve do tog sudbonosnog 25.marta 1941.godine pokušavali da na svaki mogući način otrgnu Jugoslaviju od Nemaca. Inteziviranjem ilegalnih pokreta i svih drugih mogućih snaga protiv postojeće vlade bio je cilj Britanaca i nisu ni nikako hteli da omanu u tom zadatku. Predstavnici Velike Britanije i SAD-a su danima opsedali rezidencije vodećih ljudi u Beogradu. Koliko im je bilo stalo da uspeju u svom naumu govori i činjenica da je 22.marta lično Viston Čerčil uputio poruku predsedniku vlade Cvetkoviću zahtevajući od njega da po svaku cenu odbije bilo kakve nemačke predloge, međutim bilo je kasno već za takve zahteve. Čerčil ga je upozoravao koliko će biti teške posledice sa kojima će se suočiti ukoliko stupi u bilo kakav pakt sa osovinskim agresorima.¹⁵⁵

¹⁵³ Ibid, str.63

¹⁵⁴ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*,458

¹⁵⁵ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)* , str. 105

Nije samo Britanija toliko intezivno pokušavala da odgovori Jugoslaviju od saradnje sa Nemcima, Sjedinjenje Američke Države su takođe tu igrale bitnu ulogu zapravo oni i Britanci su radili na zajedničkom cilju. Samo par nedelja pre potpisivanja pakta iz Vašingtona su od jugoslovenskog poslanika Konstantina Fotića stigle vesti tj. upozorenje od Stej Departmenta da će Jugoslovensku vladu u slučaju da prihvati Trojni pakt čekati ozbiljne posledice. Fotić je upozoravao našu vladu da je ovo već druga poruka koju primamo, prva je bila od predsednika Ruzvelta, a druga poruka ova koju nam šalju iz Stejt Departmenta gde izražavaju svoje veliko nezadovoljstvo zbog Jugoslovenskog približavanja Rajhu i gde daju protesne note vladi Cvetković-Maček zbog takvog stava koji imaju. Američki ambasador u Jugoslaviji Artur Lan je tokom odlučujućih martovskih dana više puta posećivao kneza Pavla i predsednika vlade Cvetkovića i ministra spoljnih poslova Cincar-Markovića i ukazivao im na ozbiljnost koju je nosila predsednikova poruka ukazujući im na opasnost od skretanja ka Osovini. Američki ambasador je je o tim razgovorima depešom izveštavo vladu u Vašingtonu o ishodima tih razgovora.¹⁵⁶

Artur je na tim razgovorima koje je vodio sa knezom Pavlom pokušavao da mu ukaže na njegovu regentsku dužnost da kralju na dan njegovog punolestva preda zemlju koja nije osramočena i zemlju koja se svim silama borila za slobodu, na šta mu je knez Pavle postavio više retoričko pitanje “da li je bolje kralju vratiti zemlju netaknutu ili u ruševinama?!” Uz bojazan da je možda previše otkrio svoju misao knez Pavle mu govori kako Jugoslavija nema nameru da pozove Nemce u svoju zemlju. Artur u izveštajima koje je slao vladi u Vašingtonu govori kako u Jugoslaviji vladaju tri struje kada je reč o spoljnoj politici, Prva struja je po njegovim zapažanjima struja “pomiritelja”, za drugu struju je rekao da je to ona struja koja predlaže da Jugoslovenske struje hitno zauzmu Solun pre nego što to učine sile Osovine i treća struja za koju je on smatrao da je najveća u vladi je je ona koja je spremna za kompromis sa Nemcima.¹⁵⁷

Za najvećeg i glavnog političkog inspiratora puča koji se desio u Jugoslaviji se smatra Velika Britanija, odnosno njena tadašnja vlada, a posebno njen poslanik u Beogradu Ronald Kampbel. On je uz pomoć instrukcija svog Ministra spoljnih poslova Idena i uz nesebičnu pomoć svih izvršnih američkih i britanskih obaveštajaca koji su operisali po Beogradu radio po jedinstvenom planu i pružao je veliku podršku generalu Simoviću koji je pokrenuo puč i inicirao

¹⁵⁶ Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, str.138

¹⁵⁷ Ibid, str.139

obaranje vlade Cvetković-Maček. Kasnije nakon što se puč odigrao osovinska propaganda je posebno isticala kako je puč u Jugoslaviji bio delo inostranih stranih službi, naročito britanske. Nemačka obaveštajna služba je sa posebnom pažnjom pratila i analizirala kretanja diplomatskih predstavnika koje su se desile u Jugoslaviji naročito tokom 1941.godine, posebnu pažnju su posvetili praćenju kretanja američkog pukovnika Donvena koji je bio delegat američkog predsednika Ruzvelta koji se desio u januaru, iznoseći tvrdnje da je on bio šef američke obaveštajne službe.¹⁵⁸

Pukovnik Donven je imao specijalnu misiju u Jugoslaviji. On je imao veliko iskustvo po pitanju obaveštajnog rada i bio je čovek u koga je Ruzvelt imao ogromno poverenje. On je u Beogradu bio po specijalnoj misiji, od momenta njegovog dolaska američka i evropska štampa su pokazale veliki interes da proprate ovu posetu i pravile su se razne pretpostavke oko motiva njegovog dolaska. Bio je zatrpan pitanjima od strane novinara, ali nije se tako olako dao i uspeo je da sačuva za sebe pravi razlog njegovog dolaska. On je u svojim izjavama koje je davao izražavao hvalospeve na račun Srbije rekavši kako izražava svoje divljenje “herojskoj srpskoj vojsci” koju poznaje još iz Prvog svetskog rata i koja je odbila da se prizna pobeđenom i pružila je jak otpor. Pored zvaničnih poseta koje je obavljao i poseta državicima, raznim vojnim ustanovama i vojnim školama on je obavio i podugačak razgovor sa generalom Simovićem kome je obećao nesebičnu podršku SAD-a u svakom delovanju i akciji koja bi bila uperena protiv Hitlera, odnosno zbacivanja kneza i njegove vlade. Zapravo njegov glavni zadatak je bio da ispita raspoloženje javnog mnjenja da se poveže sa ljudima i grupama koji su bili prozapadno orijentisani i da u određenom trenutku ukoliko to bude potrebno pruži angloameričku pomoć.¹⁵⁹

Na dan potpisivanja pakta, Iden britanski ministar spoljnih poslova šalje telegram Kembelu iz koga se jasno vidi da je razočaran ponašanjem kneza Pavla, njegovo ponašanje karakteriše kao nerealno i ističe svoj stav da se od kneza više ništa ne može očekivati. Kembel je ovim telegramom dobio zeleno svetlo da učini sve ono što smatra isparvnim kako bi se promenila vlada ili režim.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, 458-459

¹⁵⁹ Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, Prosveta, Beograd, 1960, str.22-24

¹⁶⁰ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.107

Pavle je bio i više nego svestan koji su bili razlozi zbog kojih su Britanci i Amerikanci imali interes da se otvori novi front. Zato se okreće i Sovjetskom Savezu da bi video kakvo raspoloženje tamo valda, ali i Staljin je imao svoje interese. Njemu je bilo u cilju da se dogodi rat na Balkanu, iako su oni to negirali bilo je jasno da Staljin priželjkuje takav ishod na Balkanu zato što je želeo da Nemačku zadrži što je duže moguće dalje od svojih granica, upravo zbog tog razloga i on predstavlja svojevrsnu podršku Britniji i Americi jer odbija da pomogne Jugoslaviji ukoliko dođe do napada. Svaka strana je branila svoje interese i nije birala sredstva kako bi zaštitili svoje interese potpuno ne mareći za bilo koga drugoga što se najbolje videlo na primeru Jugoslavije. Iako su se zarad svojih ciljeva Britanci najviše protivili potpisivanju pakta između Jugoslavije i Nemačke nisu bili spremni da daju svoju pravu podršku Jugoslaviji u slučaju da zatreba. Isti slučaj je bio i sa Rusima. Kad je Pavle pre potpisivanja Trojnog sporazuma slao svoje izaslanike, pisao pisma i telegrama kako bi dobio bilo kakav konkretan odgovor šta Jugoslavija može da očekuje od njih nije dobijao nikakv konkretan odgovor naprotiv, svi su nešto okolišali i samo izražavali svoju podršku i poverenje kako će Jugoslavija biti u stanju kako jedna jaka i herojska zemlja da se sama suprostavi Osovinskim silama, pre svega Nemačkoj što je naravno bilo samo ulagivanje, situacija je bila potpuno drugačija. Bez prave podrške sa Zapada nije postojala skoro nikakva šansa da se Jugoslavija odbrani od Nemačkog napada upravo je to i bio razlog zašto je Jugoslavija na kraju i prelomila i prihvatila pakt jer je verovala da samo tako postoji šansa da svoj narod poštedi potpunog razaranja.¹⁶¹

6.2. Kovanje planova za izvršenje puča

Sa neposrednim pripremama u organizaciju puča započelo se u trenutku kada je vodeća pučistika ekipa saznala za poslednju tajnu Pavlovu posetu Hitleru. 6.marta u Berthedsgradenu. To je bio prelomni trenutak. Preko svojih izvora iz britanske obaveštajne službe dobili su informaciju da je Pavle na tom sastanku sa Hitlerom dao svoje obećanje da će se Trojni pakt

¹⁶¹ c.31-37

potpisati. Tada započinju učestali sastanci među nekim političarima i oficirima na čelu sa generalom Simovićem.¹⁶²

Kad se pročulo da je Trojni pakt potpisan naglo se proširio krug zavernika koji su hteli da učestvuju u puču jer je izbio veliko ogorčenje u narodu i bilo je lako nagovoriti neke od njih da se okrenu protiv vlasti. Među njima je bilo i oficira, nižih vazduhoplovnih oficira i rezervnih oficira. Svi oni su bili zagrejani pričama da se definitivno nešto mora uraditi da se spase čast nacije. Kada se govori o glavnim organizatorima puča uvek se u prvi plan ističu dve figure general Simović i General Mirković. Dušan Simović je bio srpski vojskovođa nakon puča postao je načelnik Glavnog generalštaba, a general Mirković je bio idejni tvorac puča i visoki oficir srpske vojske, bio je takođe i vazduhoplovni brigadni general koji je bio odlučan u svojoj nameri da uz pomoć britanaca zbaci sa vlasti kneza Pavla, izvrši puč i tako “osvetla” obraz Jugoslaviji ne dozvolivši da se svrsta u red fašističkih država.¹⁶³

U pripremama za puč bitnu ulogu su odigrala i braća Popović. Pukovnik Uglješa je bio šef vojne obaveštajne službe, a pukovnik Žarko vojni ataše Jugoslavije u Moskvi. Njihov brat Sava je bio Sovjetski agent i likovni kritičar “Politike”. Savu su poznavali po nadmcima Glista i anarhista. On je svoju braću pukovnike Žarka i Uglješu doveo u vezu sa još jednom tadašnjom “zverkom”- Mustafom Mujkom Golubićem. Ovoj listi zaverenika možemo pridodati i Božina Simića koji je bio iskreni obožavalac Lenjina i sovjetskog ambasadora Plotnjikova. On je bio u dosluhu sa Simovićem i veče pre puča ga je obavestio o “sovjetskoj želji i raspoloženju da zaključe ugovor sa Jugoslavijom, odnosno sporazum”. Po dolasku na vlast Simović ga šalje u Moskvu gde je bio jedan od potpisnika sporazuma sa SSSR-om.¹⁶⁴

Spisak ljudi koju su radili na obaranju namseničkog režima bio je veliki. Još jedan od ljudi koji su učestvovali u tom obaranju je bio Dimitrije Ljotić. On je imao želju da se Jugoslavija priključi silama Osovine i od agenata službe sigurnosti Nemačke je tražio blanko pomoć. Hitler nije hteo da se zamajava sa tim pitanjem i celu stvar prepušta Ribentopu koji ovu mogućnost odbija jer je već bio u neoficijalnim pregovorima sa Beogradom.¹⁶⁵

¹⁶² Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.36

¹⁶³ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, str.466

¹⁶⁴ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.74

¹⁶⁵ Ibid, str.75

U samom pučističkom pokretu postojale su tri struje. Prva je bila vojna koja je ujedno i bila najorganizovanija i nju je predvodio general Borivoje Mirković, druga struja je bila ona intelektualna, koja se okupljala oko Srpskog kulturnog kluba i treća grupa je bila probritanski i demokratski orjentisana. Ova poslednja grupa je bila okupljena oko Miloša Tupanjanina koji je bio jedan od šefova Zemljoradničke stranke.¹⁶⁶

General Borivoje Mirković je svoje planove o puču počeo da osmišljava još 1937.godine u doba potpisivanja italijansko-jugoslovenskog sporazuma. Iako za čuđenje on u tom periodu čak i nije bio antinemački nastrojen. Naprotiv on je bio veliki obožavalac svog vazduhoplovnog nemačkog kolege maršala Geringa čak je i njegovu potpisanu fotografiju držao na svom radnom stolu. On na samo početku planiranja svog cilja nije nimalo lako nailazio na podršku za svoje ciljeve. Onaj koji je na njegovu ideju pristao i to tek 1941.godine bio je Dušan Simović, komandant jugoslovenskog ratnog vazduhoplostva.¹⁶⁷

Bez obzira na to što se uvek ističe ime i uloga Borivoja Mirkovića kao organizatora puča činjenica je da to nije bila samo njegova zamisao i da su na njegovu odluku uticali i neki strani faktori. Dragiša Cvetković tadašnji predsednik vlade je zajedno sa svojim saradnicima u vreme dok se posle puča nalazio u izgnanstvu kako je svo to veliko ograničenje protiv Bečkog protokola odnosno potpisivnja Trojnog pakta u stvari i velike demonstracije koje su izbile u zemlju u stvari bile samo rezltat strane propagande pre svega Britanske i Američke koji su imali za cilj da Jugolsaviju upletu u rat protiv sila Osovine i na taj način dokrajče jugoslovensku neutralnost navodno prihvaćenu i od Osovinskih sila. Istu ovu tvrdnju koju je izneo Dragiša Cvetković je imala i Nemačka propaganda koja je smtrala da je za takvo uzbuđenje i tako velike nemire u Jugoslaviji protiv potpisivanja pakta kriva Britanija na čelu sa svojim agentima i obaveštajcima koja je potpirivala i podržavala nemire i potpomogla organizovanje puča.¹⁶⁸

Međutim nije samo američka i britanska propaganda koja je neumljivo širila svoj uticaj i bila i više nego prisutna u nemirima koji su izbila bila jedini faktor zbog kog se narod uznemirio. Celukupna Jugoslovenska javnost je još uvek bila pod utiscima svih prethodnih Osovinskih agresija Naročito je bila živa uspomena i utisak koji je ostavila okupacija Čehoslovačke koja je

¹⁶⁶ Dušan Lukač, Treći Rajh i zemlje Jugositočne Evrope, SANU, 1981, str.507

¹⁶⁷ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.109

¹⁶⁸ Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, str.237

Minhenskim sporazumom ostala bez dela svoje teritorije bez da se išta pitala. Komunistička partija Jugoslavije je čak tih dana Čeholovačke okupacije planirala da pošalje svoje dobrovoljce u pomoć Česima. Međutim taj potez prikupljanja dobrovoljca nije bio uspešan jer se Češka slomila pod fašističkom silom, što je prilično uzбудilo svest i u Jugoslaviji. Osećaj besa prema Osovinskim silama naročito Nemačkoj samo se još više pojačao njenim napadom na Poljsku, i mnogi drugi napadi i agresije koje su izvodili i rušili sve pred sobom dovodili su do toga da se ogorčenje za nacističku Nemačku i fašističku Italiju samo povećavalo. Italijanska agresija protiv Grčke je povećala antiosovinsko raspoloženje u javnosti.¹⁶⁹

Kada je nakon Pavlove posete Hitleru početkom meseca otpočelo intezivnije planiranje puča. Sve do jedanaestog marta postojala su dva plana za izvršenje puča. Oba plana su predviđala da se puč realizuje pre eventualnog pristupanja Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu i na taj način onemogući Pavlova namera da se potpiše pakt. Taj prvi plan je podrazumeovao da pozovu kneza Pavla u Zemun kod jednog svog prijatelja (koga je inače posećivao) i da mu se tom prilikom postavi ultimatum da smeni Cvetkovićevu vladu i da postavi novu na čijem čelu bi trebao da bude Simović. Drugi plan koju su imali pučisti bio je da se Namesništvo zbaci, knez Pavle protera iz zemlje, da se kralj Petar II proglasi punoletnim i dovede na presto. Ovaj drugi plan takođe je podrazumevao Simovića na čelu vlade.¹⁷⁰

Ogorčenje koje je vladalo tih dana u vojsci bilo je veliko, gnušali su se i same pomisli da Jugoslavija potpiše Trojni pakt. Nezadovoljstvo se naročito osećalo kod mlađih ljudi koji se nisu trudili da prikriju da su besni i razočarani i da ne prihvataju takvu odluku jugoslovenske vlasti. Na negodovanje zbog pakta dosta su uticale i uspomene na mnoge vojničke pobede tokom Prvog svetskog rata pre svega borba na Ceru, Crnom Vrh, Mačkovom Kamenu, na Solunskom frontu, na Kajmakčelanu itd. koje nisu ostavljale mirne ni učesnike u tim bitkama, ali ni mlađe oficire koju su u prihvatanju pakta sa silama Osovine videli kapitulaciju bez ikakve borbe i smatrali su to nacionalnom sramotom, jednostavno tradicija i vojnički duh im nisu dozvoljavali da se predaju bez da izađu na bojište zbog toga je i bilo lako naći ljude u okviru vojske koji će potpomoći realizaciju puča nakon potpisivanja pakta.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ibid, str.239

¹⁷⁰ Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.37

¹⁷¹ Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, str.244

Priprema oko izvršenja puča nisu bile baš sasvim nepoznate dvoru i vladi. Bez obzira što su se planiranja održavala u tajnosti, jasno je bilo osećanje koje je vladalo u narodu prilikom pomena o saradnji sa Nemačkom. Priprema puča nije tekla na prečac, naprotiv vršilo se postepeno, pomalo, potajno ali ne do te mere potajno da se o tome nije imala nikakva informacija. Bilo je “šuškanja” da se nešto sprema i da postoji mogućnost da se obori postojeći režim i da se radi na tome. Naša vlada je još početkom februara počela da dobija informacije da se nešto sprema i da se intenzivno razvija protivrežimska akcija i da im je cilj da obore vladu i namesnički režim, ovakva obaveštenja su našoj vladi stizala najviše od Nemačke obaveštajne službe. Oni su imali dosta svojih agenta rasprostranjenih po Jugoslaviji koji su prikupljali informacije o antiosovinskom raspoloženju.¹⁷²

Može se reći da je već par dana pre nego što se u Beču potpisao pakt sa silama Osovine bila skoro javna tajna da se sprema puč koji želi da sruši namesništvo i kneza Pavla koji je bio na čelu države. Iako je kasnije general Borivoje Mirković tvrdio kako “niko na svetu” nije znao za njegov plan. Ne samo da su postojale informacije da se sprema puč već su postojale informacije da će na čelu puča biti Simović. To se jasno može videti iz jednog Herenovog izveštaja koji je poslao u Berlin 26.marta samo dan nakon potpisivanja pakta u kome u iznosi svoja saznanja da je puč isplaniran i da će glavni vođa biti Simović, takođe u njegovom izveštaju stoji kako Simović zajedno sa britanskim vazduhoplovinim atašekom dogovara britansku pomoć u slučaju da rat izbije.¹⁷³

Pred sam početak udara koji se odigrao u noći između 26. i 27.marta , general Mirković je svakom rukovodiocu grupe objasnio cilj akcije i svako od njih je dobio konkretne zadatke. Sve je bilo spremno da se dugoočekivani plan sprovede u delo. Još četvrtog marta nakon poseta Pavla Hitleru kad su došli do saznanja da će Jugoslavija potpisati pakt, organizatori udara su u Komandi vazduhoplovstva i 6.vazduhoplovnog puka u Zemun u ubrzano počeli da pripremaju detaljan plan kako bi srušili aktuelni režim. Kao što je već rečeno za taj poduhvat su imali veliku podršku mladih oficira, a oni su se trudili da pojačaju svoju propagandu aktivnost protiv režima i u narodu. Konačna odluka za puč je pala 26.marta kada su se potpisnici Bečkog protokola

¹⁷² Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, str.245

¹⁷³ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)* , str.109-110

vratili iz Beča, tada više ništa nije moglo da zaustavi pučiste i odluka je pala, general Borivoje Mirković je doneo odluku da se puč izvrši 27.marta i tako zbaci namesništvo sa vlasti.¹⁷⁴

Knez Pavle se tog dana uoči izvršenja puča umoran i izmučen uputio ka svojoj kući u Sloveniji kako bi se odmorio i prikupio snagu za dalje izazove međutim nije znao da do Slovenije nikada ni neće stići. Po planu koji je general Mirković skovao Pavla je trebalo vratiti sa puta i naterati ga da potpiše ostavku, u četiri sata ujutru 27.marta u toku puta na jednoj maloj železničkoj stanici ađudant kneza Pavla prima poziv koji je u Pavlovom životu sve preokrenuo. Tim pozivom ga obaveštavaju da su u Beogradu izbili nemiri. Poziv se nakon ove rečenice prekida, Ađudant je probudio kneza Pavla i obavestio ga o pozivu koji je upravo dobio . Oni nastavljaju put prema Zagrebu gde stižu u sedam sati ujutru.¹⁷⁵

Nakon dolaska u Zagreb Pavle šalje po Mačeka kako bi saznao od njega šta se to zbiva. Maček po svom dolasku zatiče Pavla potpuno nespremno , poluobučeno i još uvek u kupeu za spavanje. U tom momentu nije bio samo Maček u vozu. Jedan od Mirkovićevih oficira je stajao pored kraljevskog voza spreman da reaguje u slučaju da treba, ali nije pokazivao nikakve znake prinude, što je zbunjivalo Pavla i nije baš imao najjasniju predstavu šta se to dogodilo. Nakon što se spremio Pavle je zajedno sa Mačekom i sa njegovom trojicom saradnika iz Hrvatske seljačke stranke otišao u banski dvor u Zagrebu. Naravno sve vreme sa njima u pratnji je bio Mirkovićev oficir koji je čekao ispred vrata. Maček je pokušao da ubedi Pavla da nikako ne prihvati puč kao svršenu stvar i nudi mu usluge četvrte armije koja je gotovo cela bila sastavljena od Hrvata i zato bi bila odana. On je mislio da će na taj način i uz pomoć armije Pavle moći da pregovara sa pobunjenicima i na taj način utiče na ne mali broj oficira koji nisu bili aktivno umešani u zaveru. To Mačekovo ubeđivanje je bilo uzaludno. Za Pavla je bilo potpuno nezamislivo da dođe do građanskog rata, i podsetio je Mačeka kako on mora pažljivo da razmotri šta će dalje da uradi jer su se njegova žena i deca i dalje nalazila u Beogradu. Pavle nakon toga otvara vrata oficiru i mirno prihvata naredbu koju je izneo general Mirković, zatraživši da njegov voz bude spreman u podne kako bi mogao da nastavi put ka Beogradu.¹⁷⁶

Knez Pavle je pre polaska u Beograd samo obavestio britanskog konzula kako želi da preko britanske ambasade od pučista izdestvuje dozvolu za njega i njegovu porodicu kako bi

¹⁷⁴ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, str.469

¹⁷⁵ Jacob B.Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*,str.244

¹⁷⁶ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.162-163

mogao da napusti zemlju preko Grčke, jer je verovao da će odatle moći da ode bezbedno u Englesku. Njega je do Beograda dopratio ban Ivan Šubašić, sa zemunske stanice ga odvoze u Minsitarstvo vojske. Tamo ga preuzima major Živan Knežević (on je istog tog jutra uhapsio i Dragišu Cvetkovića). Knez je tada odveden pred generale Simovića i Mirkovića i “profesora Radoja Kneževića”¹⁷⁷, idejnog tvorca puča.¹⁷⁸

6.3. Izvršenje vojnog puča

U pozne sate noći 26.marta u Komandi vauhoplovstva na zemunskom aerodromu i u pojedinim jedinicama Beogradskog garnizona, pučisti su tiho i nečujno započinjali svoje poslednje pripreme za puč koji je svakog časa trebao da se odigra. Što se više približavao čas za akciju to je uzbuđenje bivalo sve veće. Pučističke snage su bile pod punom ratnom opremom, postrojavale su se i bile su spremne za pokret i akciju. Komandanti svake od grupa su izdavali potčinjenim oficirima poslednja uputstva i naređenja. Četrdest i pet minuta posle ponoći dva bataljona Kraljevske garde napustila su Palilulsku kasarnu i uputili su se prema objektima u centru grada, prema već utvrđenom planu i zadatom zadatku trebali su da zauzmu te objekte. Druga četa se hitro uputila prema zgradi Glavnog generalštaba. Njih zadatak je bio da zaposednu Glavni generalštab i obezbede komandno mesto kako bi se dalje rukovodilo pučem.¹⁷⁹

Gledajući sa čisto vojne tačke gledišta, vojni puč koji se odigrao 27.marta 1941. godine predstavljao je vrlo rizičan poduhvat. Snage sa kojima je raspolagala vlada i Glavni Generalštab prema nekim merodavnim procenama su iznosile 55 000 ljudi pod oružijem, od tih 55 000 ljudi u Beogradu na njegovom užem području je bilo 30 000 vojnika. Ostatak je bio lociran u okolini u Zemunu, Pančevu, Ralji. U momentu puča pučisti su mogli da računaju sa 12 000 ljudi pod oružijem. Odnos snaga u čisto vojničkom pogledu nije bio ni izbliza povoljan za zaverenike.

¹⁷⁷ Radoje Knežević je bio učitelj maloletnog kralja Petra II predavao mu je književnost, francuski jezik i nacionalnu istoriju. Bio je jedan od vođe puča 27.marat.

¹⁷⁸ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.54

¹⁷⁹ Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.45

Međutim iza puča stajali su narod i vojska što i jeste bez obzira na sve moguće nedostatke i dovelo do uspešno izvršenog puča.¹⁸⁰

General Mirković je kako piše u svojim meomoarima željno iščekivao da se dva potpisnika Bečkog pakta, Dragiša Cvetković i Aleksandar Cincar-Marković vrate u zemlju kako bi otpočeo puč. On nije hteo da priprema akciju ranije jer je imao strah da će ukoliko krene sa izvršavanjem puča pre njihovog povratka dovesti u opasnost ceo plan jer se bojao da bi u tom slučaju oni mogli da se vrate na čelu nemačkih bataljona što je hteo po svaku cenu da izbegne. Kako Mirković navodi u svojim memoarima on je poslednji plan tog dana uoči akcije razrađivao sam u svojoj glavi nije hteo da ostavlja nikakve pisane tragove kako bi izbegao da neko pronade te njegove zaspise i plan i na taj način pokuša da na neki ugrozi i kompromituje njegov plan. Plan je još ranije bio izrađen samo ga je kako je to rekao general Mirković obnavljao i utvrđivao. Nakon višestrasnog razmišljanja i utvrđivanja i poslednjih detalja za napad general Mirković donosi odluku da se u noći 26. na 27. mart u 2.20 časova sa trupama vazduhoplovstva i trupama zemunskog garnizona izvrši puč u cilju narodnog oslobodjenja.¹⁸¹

Nakon što su se vojnici uputili u zgradu Glavnog generalštaba i stigli na svoj krajni cilj. Sačekao ih je major Kosić i preuzeo komandu. On je potom opkolio zgradu i izvršio raspodelu ljudstva za eventualnu odbranu i sa jednom grupom gardista ulazi u zgradu Generalštaba da obavi svoj zadatak. U holu ga je sačekala grupa oficira od kojih je veći broj njih znao šta se sprema dok su se oni koji nisu bili obavešteni o ovom aktu iznenadili i uplašili, s obzirom da taj deo ljudi koji je bio neobavešten i nije učestvovalo u akciji nije imao kud vrlo brzo su morali da se solidarišu sa akcijom i da se pridruže zaverničkom delovanju.¹⁸²

Izvršenjem zadataka u zauzimanju objekta u Beogradu neposredno je rukovodio potpukovnik Stojan Zdravković, a objektima u Zemunu i mostovima na Savi general Bora Mirković i pukovnik Dragutin Savić, dok se za to vreme general Simović u noći puča nalazio u svom stanu da bi izbegao podrojenje policije, budno prateći izvršenje postavljenog plana. Kasnije se radi lakšeg rukovođenja prebacio u zgradu Generalštaba u koju su do šest časova bili dovedeni skoro svi članovi vlade sa Cvetkovićem i kraljevski namsenici Stanković i Perović.

¹⁸⁰ Borivoje Mirković, *Istina o 27.martu 1941.godine*, Petar B.Bosnić, Beograd, 1996, str.9

¹⁸¹ Borivoje Mirković, *Istina o 27.martu 1941.godine*, str.16-17

¹⁸² Nikola Milovnović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, Sloboda, Beograd, 1981, str.9

Posle jednog časa Beograd je bio pod potpunom kontrolom “revolucionarnih trupa”, puč se izveo vrlo efikasno i brzo bez prolivanja krvi, nereda i negodovanja.¹⁸³

U dva sata posle ponoći pored toga što su pučisti zauzeli bez ikakvih teškoća glavni objekat-Generalštab, zaposeli su još i zgrade Ministarstva vojske i Predsedništva vlade, koje su se nalazile u neposrednoj blizini Generalštaba. Oko jedan čas i trideset minuta oko ponoći raskrsnica Nemanjine i Kneza Miloša je odjekivala od brektanja motora i škripe tenkova što je za stanare u okolini proizvodilo nesnosnu buku. Jedan od onih koji se u sred noći probudio čuvši neuobičajenu buku bio je Milan Marković. On je bio dežurni spiker radio stanice koja se nalazila u ulici Kneza Miloša. On je odmah istrčao na ulicu kako bi video šta se dešava, on je video jednu vojnu patrolu i prišao im je da ih upita šta se to događa. On su mu rekli da se smesta vrati u kuću, kada im je rekao da on tu ne živi i da je on samo dežurni spiker u radio stanici Radio Beograd koja se nalazila na mansardi zgrade u ulici Kneza Miloša, poručnik je tada naredio dvojici vojnika da ostanu sa njim i da se ne udaljavaju sa tog mesta. Nedugo zatim dolazi major u pratnji više desetina gardista i naređuje mu da ih u ime kralja i otadžbine odvede odmah u radio stanicu. Kada ga je Matković upitao kako to misli na kralja, dobija odgovor od majora Kosića da je namesništvo zbačeno, da su Pavle i vlada zatoreni i da su vlast u svoje ruke preuzeli kralj i vojska.¹⁸⁴

Za to vreme u samom štabu u kom se nalazio general Mirković bilo je mirno jer je on izvršio gotovo sve svoje zadatke. Dao je nalog jednom od svojih pukovnika da izađe na ulice Beograda kako bi umirio narod govorima, a zatim je pozvao telefonom generala Simovića, Mirkovićev poziv ga je probudio, on nije bio svetstan šta se tačno događa. Iako je bio i više nego upućen u to da se sprema puč nije znao da će se to dogoditi tad u tom, trenutku. Simovića je Mirković odredio za predsednika vlade. Obavivši taj poziv Mirković se spremao da napusti svoj štab zadovoljan i ispunjen saznanjem da je obavio svoju dužnost. On je dugo očekivao ovaj trenutak koji se konačno događao, više od tri godine je on živeo samo sa jednom ambicijom da svoju zemlju po svaku cenu oslobodi od namesničke vladavine. Kako što je već napomenuto on je svoje planove krenuo da kuje još u vreme spora oko konkordata i potpisivanja jugosloevnsko-

¹⁸³ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, str.470

¹⁸⁴ Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.46-47 (1960)

italijanskog pakta samo je čekao da konačno dođe pravi trenutak da tako nešto i sprovede u delo i kucnuo je i taj čas, a Mirković nije mogao da prikrije svoje zadovoljstvo.¹⁸⁵

Simović je nakon tog razgovora pozvao predstavnike nekih političkih stranaka (bez komunista) i generala Petra Živkovića i obavestio ih šta se događa. Rekao je kako je vojska zarad svog naroda i kako bi sačuvala svoju nezavisnost i slobodu zbacila vladu Cvetković-Maček i koja je potpisala Trojni pakt i namesništvo i kako je proglasila kralja Petra punoletnim. U međuvremenu Simović o svim događajima koji su se dešavali obaveštava kralja Petra.¹⁸⁶

Simović je obavestio kralja Petra o svim događajima tek nakon što su upadnuvši u sred noći u stanicu Radio Beograda i naredivši da se otpočne sa emitovanjem počeli da daju instrukcije šta da se čita. Kosić je naredio da moraju da objave ono što će im on izdiktirati i da podhitno uzmu papir i olovku kako bi im se reklo šta da kažu. Kosić je izdiktirao sledeći tekst: “27.marta 1941.godine, njegovo veličanstvo kralj Petar II odlučio je da uz pomoć vojske uzme vlast u svoje ruke. Namesništvo i vlada dali su ostavke. Vojska stoji čvrsto uz kralja. Obrazovanje nove vlade povereno je generalu Dušanu Simoviću. U zemlji vlada red i mir”. Izdiktiravši im taj tekst Kosić daje instrukcije Markoviću da taj tekst pušta na svakih deset do petanest minuta, a da između objavljivanja tog teksta pušta prigodnu muziku poput marševa, herojskih narodnih pesama i kola. Nedugo zatim Marković dežurni spiker radio-stanice pušta na srpsko-hrvatskom jeziku, u prekookeanskoj emisiji prvu vest o vojnom puču koji se upravo u tim momentima odigravao u Beogradu, tada je puč već bio u punom jeku.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.160

¹⁸⁶ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, str.471

¹⁸⁷ Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.48-49 (1960)

Kada je kralj saznao šta se dogodilo on postavlja pitanje Simoviću koji ga je pozvao kakva će to biti unutrašnja i spoljna politika nove vlade, Simović mu odgovara da on pokušava da ubedi Mačeka da uđe u novu vladu. U pogledu spoljne politike rekao je kako je razgovarao sa Herenom i uverio ga je da će se nastaviti Cvetkovićeve politika prema Nemcima ubeđivajući ga kako je revolucija u stvari bila stvar unutrašnje politike Jugoslavije jer kako je on to istakao glavni nedostatak Cvetkovićeve vlade je bio taj što je svoj narod držao neobaveštenim o svojoj politici.¹⁸⁸

Simović novi zadatak nije prihvatio sa lakoćom naprotiv njega su čekali brojni izazovi sa kojima je morao da se suoči tog jutra koje je osvanulo 27.marta. na njemu je bio zadatak da formira novu vladu, da ubedi hrvatske lidere da se priključe novoj vladi, da se suoči sa pretnjom koja je vrebala iz Nemačke i da se pozabavi regentima, pred njim je bio težak i buran dan. Najbitnija stvar koju je morao da uradi bila je da uspostavi legitimnost svog novostečenog položaja. Jedini način da se to uradi bilo je dobijanje kraljeve pismene saglasnosti. Kako bi obezbedili tu legitimnost koja im je bila preko potrebna Simović zajedno sa svojim zaverenicima sastavlja dokument kojim se zvanično objavljuje kako je kralj Petar došao na presto i da se Simović imenuje za predsednika vlade. Ovaj zadatak je poveren majoru Živanu Kneževiću kome je naređeno da što pre ode do dvora kako bi pribavio kraljev potpis.¹⁸⁹

Dvadeset sedmog marta 1941.godine u ranim jutarnjim časovima u Beogradu je vladala neoubičajena živost. Oficiri koji su učestvovali u puču su likovali jer je tehnička strana puča koji se realizovao pod komandom Bore Mirkovića uspešno završila. U glavnom gradu sva glavna uporišta srušenog režima i gotovi svi članovi vlade koja je potpisala pakt su se nalazili u rukama pučista. Oni su tada kontrolisali sve jedinice Beogradskog garnizona. Komandanti armija u unutrašnjosti zemlje su se solidarisali sa njima u uverenju da je puč ustvari kraljevo delo. Posle uspešno izvršene operacije puča, pred pučističkim vođstvom stajali su mnogi problemi koji su tražili neodložno rešenje. Na udarenim vojnim temeljima trebalo je izgraditi neku političku platformu.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, str.472

¹⁸⁹ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.162

¹⁹⁰ Nikola Milovnović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.47 (1980)

Tog jutra dvadeset sedmog marta kralj Petar je proglašen punoletnim, a njegovu proklamaciju je narodu preko radio Beograda pročitao poručnik bojnog broda Jakov Jovović, koje je izvrsno znao da imitira glas mladog kralja.¹⁹¹

Živan Knežević koji je imao zadatak da nabavi kraljev potpis i tako da legitimisot Simovićevom položaju odmah po dobijanju naredbe se upućuje na Dedinje. Međutim ubrzo shvata da mu je put do kralja blokiran jer se u dvorištu palate nalazio komandant kraljeve garde general Petar Kosić koji je ostao veran i lojalan namesništvu. On nije ništa znao o događajima koji su se odvijali tog jutra, sa nim su bili svi ađudanti i dežurni oficiri dvorske garde. Između dva tabora stajao je Božidar Delibašić koji je kao komandant spoljašnje dvorske garde čuvao kapiju. Delibašić nije bio obuhvaćen planovima Mirkovića, ali videvši kako se stvari odvijaju kao i mnogi drugi u vojsci nije bio protiv ideje da se civilna vlada kneza Pavla zameni jednom vladom više vojničkom i srpskom. On se ponudio da odnese koverat koji je Knežević doneo kralju. Kada se Delibašić vratio iz dvora sopštio mu je da kralj više nije tu i da je otišao u štab garde sa generalom Kosićem.¹⁹²

U međuvremenu prve vesti o puču su se proširile Beogradom, narod je polako dobijao informacije da je namesništvo zbačeno i da kralj preuzima kormilo države. Način da se informacija proširi među građanima je bio da se vest kao što je već ranije napomenuto pusti na radiju. Već po prvim taktovima početka radio programa moglo se uvideti da to nisu oni uobičajeni zvuci na koje su navikli jer su preko zvučnika krenule da odjekuju marševi i borbene pesme, a zatim se čuo i glas spikera koji je postupao po ranijem naređenju da objavi vest i činjenicu da je namesništvo svrgnuto sa vlasti i da nakon prvog objavljivanja te vesti nastavi da tu istu vest pušta u prosequ na svaki petnestak minuta. Objavivši da je sad kralj uz pomoć vojske preuzeo vlast u državi i da u zemlji vlada mir otpočinje se sa čitanjem “kraljevog proglasa”. Trik koji su izveli kada su poručnika Jakova Jovovića zamolili da imitira kraljev glast dok je čitao proglas u potpunosti je uspeo. Svi sem samog kralja, namesnika Stankovića i Perovića i malog broja pučista bili su potpuno ubeđeni da proglas koji se upravo čita na radiju čita kralj lično, i

¹⁹¹ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*, str.55

¹⁹² Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.163

zbog toga su zaključili kako je puč izvršen u dogovoru sa kraljem. Vešto imitirajući kraljev glas ovaj pučistički proglas je pročitan bez da je kralj imao pojma da će se to dogoditi.¹⁹³

Kralj Petar je u svojim memoarima rekao kako je on tog 27.marta oko 9 sati ujutru “sa velikim čuđenjem čuo neki glas dosta sličan mom čita proklamciju...”¹⁹⁴ Iako je on nije pročitao i to nije bio njegov glas niti je on tu proklamaciju sastavio on je ipak nešto kasnije prihvatio tu proklamaciju negde oko petnaest časova istog dana, a u isto vreme je i potpisao i ukaz o imenovanju vlade na čelu sa generalom Simovićem. Time je prihvatio vojni puč kao gotov čin. Jedini njegovi uslovi koje je mladi kralj tražio od Simovića bili su da hitno pozove njegovu majku da se vrati u Beograd iz Engleske gde je otišla nakon jednog oštrog sukoba koji je imala sa knezom Pavlom i kneginjom Olgom. Drugi uslov je bio da se ništa nažao ne učini knezu Pavlu.¹⁹⁵

Neposredno pre kraljeve proklamacije Simović je rekao Dragiši Cvetkoviću kako kralj stoji uz zavrenike i kako mu je dao mandat za sastav nove vlade što nije bila istina. U momentu kada su pritvarali Cvetkovića, kralj je još uvek stajao pod kontrolom protivnika generala Simovića i njegovih zavereničkih saradnika. Kralj sve do podneveva 27.marta nije izlazio iz Dvora nakon što je sa generalmom Kosićem izvršio noćnu smotru gardijskih jedinica u dvorištu kasarne 18.pešadijskog puka na Banjici. Dva kraljeva namesnika Radenko Stanković i Ivo Perović nisu dozvoljavali da bilo ko iz zavereničkih redova približi kralju. Uzalud je genral Simović to pokušavao poslavši majora Kneževića po potpis koji nije tada dobio jer major nije uspeo ni da pride kralju.¹⁹⁶

Ovom proklamacijom su utvrđene dve veoma bitne stvari za puč. Prva stvar je da je ta proklamcija istakla ukidanje kraljevskog namesništva, a druga da se mandat za sastav vlade daje Simoviću. Još jedan korak je bio preostao da se uradi. Taj korak je bio da se knez Pavle zajedno sa druga dva namesnika privoli da da ostavku i na taj način je trebalo da se zaokruži “pobeda” pučista.¹⁹⁷

¹⁹³ Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.83-84 (1960)

¹⁹⁴ Ovu proklamciju objavili su svi dnevni listovi u Jugoslaviji.

¹⁹⁵ Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, str.279

¹⁹⁶ Fredo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, str.277

¹⁹⁷ Ibid, str.280

Već po prvim vestima koje su narodu potvrđene o obaranju Kneza Pavla i Cvetkovićeve vlade zavlдалo je veliko veselje među najvećim delom Beograđana. Ovu vest su sačekali sa oduševljenjem bilu su euforični i uzvikivali su parole popot one: “Živela naša vojska koja je zbacila izdajnike!”. U to vreme radovanja građanja političari su u Generalštabu počeli da se pogađaju i prave planove oko toga ko će da uđe u vladu, kome će koji resor da pripadne i ko će koju funkciju da zauzme. Beograd je u tom momentu bio u uzavreloj, euforičnoj atmosferi. Grupe ljudi, a naročito mladi i đaci počeli su da se okupljaju na trgovima i uličnim raskrsnicama oko tenkova izražavajući svoju radost u razgovoru sa vojnicima. Već tokom prvih prepodnevni časova ceo Beograd je bio okićen zastavama, a glavne Beogradske ulice i trgovi su bili prelive ni ljudima. Omladina je formirla i prve povorke, noseći zastave i pevajući borbene pesme.¹⁹⁸

Knez je odmah nakon što je iz Zagreba stigao za Beograd dočekan i odveden u Generalštab gde su se nalazili i drugi pripadnici valde. Velika kolona vozila se zaustavila pred zgradom generalštaba u ministarstvu vojske gde je Pavle , sa ostalim namesnicima – Stankovićem i Perovićem potpisao dokument o abdikaciji. Konačno je i poslednji zadatak pučista bio ispunjen imali su i Pavlov potpis o abdikaciji. Odmah nakon potpisivanja istom kolonom vozila krenuli su prema Dedinju i Belom Dvoru. Kada su tamo stigli Pavle i Simović su se uputili direktno u kabinet gde ih je čekao kralj Petar. Pavle se u kabinetu zadržao otprilike nekih petnestak minuta, zatim se popeo u svoje odaje i nekih četrdeset i pet minuta kasnije ponovo je sišao. U tom vremenu je saopštavao svojoj supruzi i deci da će morati u roku od samo nekoliko časova da napuste Dvor i da se upute na put koji ih čeka. Nakon što se vratio u kabinet Pavle je skoro čitav sat proveo u razgovoru sa kraljem Petrom dok su se na Dvoru užurbano pakovali kako bi Pavle mogao sa porodicom da napusti dvor.¹⁹⁹

Negde oko jedanaest sati uveče knez se sa svojom porodicom spustio iz odaja sa svojim najosnovnijim prtljagom i pozdravio se sa kraljem Petrom. Scena je bila vrlo tužna i potresna bar po rečima onih koji su joj prisustvovali. Kralj je čim je ugledao Pavla i njegovu poredicu na stepeništu samo trenutke pre nego što će zauvek napustiti dvor prišao im je i svi su počeli da plaču i knez i knjeginja i kralj. Za kralja Petra, Pavle je bio savetnik umesto njegovih roditelja, bio mu je velika podrška, navikao se na njegovo prisustvo i nije mu bilo lako da se oprost i od

¹⁹⁸ Nikola Milovanović, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, str.85-86 (1960)

¹⁹⁹ Nik Balfur/Seli Mekej, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, str.163-164

njega obojica su teško podnela rastanak. Te noći 27.marta knez je zajedno sa svojom porodicom zauvek napustio zemlju i dvor ne znajući kakve ga sve nedaće čekaju u budućnosti, budućnost njega i njegove porodice je bila skroz neizvesna.²⁰⁰

Njegovim odlaskom puč je i konačno bio završen. Pučisti su mogli da zauzmu svoje položaje i da se posvete formiranju nove vlade i suočavanju sa svim problemima koji su bili pred njima. U Evropi i svetu je odjeknula vest o puču koji se dogodio u Jugoslaviji, ova vest je posebno obradovala Britance i Amerikance kojima se konačno isplato novac koji je uložen u propagandu, u slanje svojih obaveštajaca kako bi podrivali neraspoloženje naroda po pitanju namesničkog režima konačno su ostvarili svoj cilj. Saznavši ovu vest u Beogradu je u Britanskoj vladi zavladao veliko veselje i radovanje zbog toga što je srušena vlast. Engleski radio je čak lansirao vest da je knez Pavle pobegao u Nemačku, što naravno nije bila istina. Čerčil je već objavio narodu Velike Britanije da je : “ Jugoslavija našla svoju dušu”. Nije krio oduševljenje događanjima u Beogradu. Sovjetska vlada se držala uzdržano i nije davala neki konkretan stav o novoj vladi, zapravo držali su se vrlo zagonetno.²⁰¹

Kada je Hitler dobio vest da je u Jugoslaviji izvršen puč bio je izuzetno besan i iznerviran tom činjenicom i odmah donosi odluku da napadne Jugoslaviju. Dao je direktivu br. 25 :” Vojna pobuna u Jugoslaviji izmenila je političku situaciju na Balkanu. Jugoslavija čak i ako u početku bude davala izjave o lojalnosti mora biti smatrana neprijateljem i mora biti pobeđena što je brže moguće”. Bez obzira na to što je novi ministar inostranih poslova Momčilo Ničić uveravao nemačkog ambasadora kako nova Simovićeva vlada planira da nastavi da vodi politiku kneza Pavla bez ikave izmene to jednostavno nije upalio i poverenje je bilo izgubljeno, Hitler je dao svoju poslednju reč da Jugoslavija bez obzira na sva uveravanja od starne nove vlade mora biti pokorena. Italijanska reakcija na vest o puču je bila blaža i izražavala je svoju “zbunjenost” i uverenje da će Jugoslavija kad malo trezvnije razmisli shvatiti situaciju i da neće počiniti samoubistvo.²⁰²

²⁰⁰ Ibid, str.166

²⁰¹ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*,str.54

²⁰² Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*,str.55-56

7.Posledice sa kojima se suočila Jugoslavija nakon puča

Nakon što je puč posle toliko planiranja konačno uspešno izveden zemlja je morala da se suoči sa pitanjem: “Šta i kako dalje?”. Novoformirana vlada generala Simovića nije ni bila svesna situacije u kojoj se Jugoslavija nalazila. U njoj su bile zastupljene skoro sve građanske partije. Maček je prvo pokušao da se nagodi sa Berlinom, pa kada je konačno uvideo 3.aprila 1941.godine da je Hitler rešen da podrži Antu Pavelića, pristaje da uđe u novu vladu kao podpredsednik. U Vladi su bili i drugi kapitulantski ljudi . Na predlog Milana Grola, vođe demokrata, za novog ministra spoljnih poslova izabran je stari radikal Momčilo Ninčić, inače Musolinijev lični prijatelj i predsednik Nemačkog društva u Beogradu. Baš na njegovu inicijativu valda je usvojila odluku da se Italiji i Nemačkoj saopšti kako nova vlada priznaje potpisivanje Trojnog pakta. To nije vredelo, Hitler više nije imao poverenja u Jugoslaviju i zahtevao je da se napadne što pre. Koliko nisu imali tačnu predstavu šta da rade nakon izvršenja puča jasno govori i činjenica da čak Simovićeva vlada nije izvršila ni odgovarajuće vojničke pripreme. Umesto da se svim raspoloživim silama baci na italijanske trupe u Albaniji i tako uspostavi direktan front sa Grčkom, valda nije čak ni proglasila opštu mobilizaciju u zemlji. Što dovoljno govori o nespremnosti koja je vladala nakon puča.²⁰³

Posle uspešno izvedenog puča 27.marta, Britanci su podržavali novu Vladu u Jugoslaviji. Poruka je glasila da je Simović bio spasilac, a Pavle izdajnik. Sad nakon puča problem je bio šta uraditi sa Pavlom i njegovom porodicom. Zaverenici su Pavla izručili Britancima, ali ideja koju je imao Knez Pavle da preko Grčke produži za Englesku nije dolazila u obzir. Iden je izvestio Kembela da olakša odlazak kneza Pavla i njegove porodice preko Grčke za Kairo, ali da ga nikako ne šalje u Englesku. Tako se knez Pavle sa porodicom našao u Grčkoj. Britanci nisu želeli da ga ostave tamo gde bi bio među rođacima svoje žene. Oni su tražili neku Britansku koloniju da ga tamo smeste i tako se nakon silnih pregovora na relaciji London-Atina i Atina – Kairo

²⁰³ Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije*, str.459-461

donosi odluka da se knez Pavle pošalje u Keniju, gde su Britanci zahtevali da se tretira kao politički zatvorenik i da ne sme da se prima u guvernersku palatu.²⁰⁴

Kada je Hitler obavešten o puču najpre nije verovao u autentičnost vesti. Onda kada je potvrdio da je to istina delovao je besno i razočarano. Jednom rečiju, pobesneo je. Jugoslavija je ovim potezom ponovo postala činilac rizika u njegovim planovima vezanim za Grčku. On nije hteo više da gubi vreme i da čeka da vidi kako će se ponašati novoformirana Simovićeva vlada, on je bi spreman za brzu reakciju. Želeo je da po svaku cenu kazni Srbe, glavne remetioce evropskog poretka. U njemu se sad pod dejstvom besa koji je osećao zbog puča budilo ono austrijsko antisrpstvo koje je poticalo još od Prvog svetskog rata. Nemačka je već imala plan napada u slučaju da vlada u Beogradu ne pristupi Trojnom paktu. On izdaje naređenje da se napadne Jugoslavija i Grčka istovremeno i da se “nemilosrodno” unište kao države.²⁰⁵

U svojoj zapovesti Vermarhtu, Hitler je rekao sledeće: “ Od jutros je nemački narod u ratu sa spletkaroškom beogradskom vladom. Oružije ćemo položiti tek onda kada ta razbojnička banda bude konačno uklonjena i kada poslednji Britanac napusti ovaj deo Evropskog kontinenta”. Gebelsova propaganda započinje odmah govori se kako “mi nećemo dozvoliti da nas vređaju te grupe plaćene britanskim novcem”. Bilo je jasno da su Nemci bili odlučni u odluci da nas unište.²⁰⁶

Hitlerova odluka koju je doneo 27.marta 1941.odmah nakon što je saznao za izvršenje puča da napadne Kraljevinu Jugoslaviju nije predviđala samo unutrašnje uništenje jugoslovenske vojske i okupaciju jugoslovenske teritorije već je podrazumevala i potpuno razbijanje Jugoslavije kao države. Fašističke sile su prilazile razbijanju Jugoslavije kao navodnom ispravljanju nepravde Versajskog sistema, dajući izjave kako oni ustvari uništavaju jednu veštačku državnu tvorevinu, da kažnjavaju Srbe kao jezgro te države i da nacionalno oslobađaju porobljene narode u njoj, a iza cele te retorike se u svari krila želja i teritorijalna aspiracija koju su gradili na tzv.istorijskim i etničkim obrazloženjima. Nemačka je tu bila najzainteresovanija strana i vodeća sila Osovine koja je bila vojno najača. Njen interes je naročito porastao nakon puča u Jugoslaviji kada je Nemačka pokazala ogroman interes da se Jugoslavija uništi, taj Hitlerov plan o uništenju Jugoslavije i aspiraciji da se ona kao država vojno i državno razbije

²⁰⁴ Jovana Kasaš, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, str.119-120

²⁰⁵ Stevan K.Pavlović, *Hitlerov novi antiporedak (Drugi svetski rat u Jugoslaviji)*, CLIO, 2008, str.35

²⁰⁶ Miodrag Janković, Veljko Lalić, *Istina o 27.martu*,str.55

poznat je i kao Generalni plan. Tim planom je predviđeno da se Gorenjska, Donja Štajerska i slovenački deo Koruške priključe Trećem Rajhu, da Bačka, Baranja i Prekomurje pripadnu Mađarskoj, da Banat područje rudnika Bora s okolinom i Stara Srbija potpadnu pod Nemačku vojnu upravu, da se Makedonija pripoji Bugarskoj i da Hrvatska postane nezavisna država. Političko preoblikovanje Bosne i Hercegovine i Crne Gore prepušteno je Italiji.²⁰⁷

Počela je da se vrši propaganda protiv Srbije, nesrbi su huškani protiv Srba i krenule su da se šire razne priče o srpskom teroru nad nemačkom etničkom manjinom, kampanja protiv Srba je bilo vrlo slična kampanji koja se vodila protiv Poljaka avgusta 1939.godine. Hitler je 6.aprila izdao proglas Nemačkom narodu da je ustvari njegov pravi neprijatelj u Jugoslaviji i Grčkoj Engleska, čijim su se obaveštajnim službama sramotni pravci tih zemalja prodali. Istog tog dana kada je izneo proglas pozivajući se na okutnosti prema nemačkoj manjini u Jugoslaviji, je bez bilo kakvog ultimatum a i objave rata napao Jugoslaviju.²⁰⁸

Spremajući napad , on je tražio da se Hrvati i Makedonci obećanjima pridobiju za saradnju sa osvajačima.U upustivima o pripremanju napada Vilhelma Kajtela, načelnika Vrhovne komande nemačke vojske, kao “krivac” je označena samo “srpska vlada”. Osudom samo, nepostojeće, “srpske vlade” naglašavano je da Nemačka rat vodi protiv Srba, a ne protiv ostalih naroda u Jugoslaviji. U govoru koji je Hitler održao u vreme početka napada na Juoslaviju setio se onog što je mislio i osećao u vreme Sarajevskog atentata. Zato je u tom govoru koji je održao neposredno pre napada optužio Srbe i okarakterisao ih kao vojne nasilnike koji su glavni krivci i izazivači Prvog Svetskog rata.²⁰⁹

Srećom po Hitlera, a na našu nesreću njegova armija nije bila zatečena i bila je spremna za napad. Bila je nedelja 6.april kada su nemački bombarderi u pet sati i petnaest minuta doleteli na nebo Beograda i sravnili ga sa zemljom, donoseći smrt sedamnaest hiljada Jugoslovena. Otpočela je “operacija kažnjavanje”. Rušenjem vlade koje ja potpisala pakt i izvođenjem puča Jugoslavija je napravila kobnu grešku jer je time izazvala Hitlerov gnev koji joj se osvetio na najgori mogući način.²¹⁰

²⁰⁷ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1980, str.197-199

²⁰⁸ Stevan K.Pavlović, *Hitlerov novi antiporedak (Drugi svetski rat u Jugoslaviji)*, CLIO, 2008, str.36

²⁰⁹ Aleksandar Andrić, *Istorija Srba od 1918. do 2012.*, Utopija, Beograd, 2015, str.75

²¹⁰ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.175

Tog 6.aprila su bez bilo kakve objave sile nemačkih aviona bombardovale Beograd kao znak Hitlerove osvete. Nisu bile bombardovane samo one vojne mete, bili su bombardovani i civilni ciljevi. Napadom na Beograd je komandovao Aleksandar Ler. Broj žrtava je približan broju od 17 000²¹¹, ali taj broj nikada nije do kraja utvrđen vrlo je moguće i da je brojka veća, možda i manja, ali činjenica je da se naši i nemački podaci nisu podudarali. Nemci su tvrdili kako je ubijeno oko 4000, a Srbi su tvrdili da je ubijeno oko 17 000. Bez obzira na to čija je brojka tačna, licitiranje sa žrtvama je neuhamano koja god da je brojka bila u pitanju činjenica je da je mnogo nedužnog naroda stradalo kao rezultat političkih ciljeva i osveta koju je Hitler sprovodio nad Jugoslavijom. Narodna biblioteka u Beogradu bila je pogođena zapaljivim bombama, među velikim brojem knjiga koje su bile uništene bilo je tu i retkih srednjovekovnih dokumenata. Prema nekim tvrdnjama to je bio jedan od Hitlerovih planova da se na taj način uništi kultura Srba.²¹²

Šanse da se Jugoslavija odbrani bila je svedena skoro na nulu. Upravo to saznanje da Jugoslavija nema nikakve šanse da se upusti u rat sa takvom vojnom silom kakva je bila Nemačka je i navela kneza Pavla i njegove saradnike da ipak pristupe Trojnom paktu jer su nakon detaljne analize i sagledavnja svoje vojne moći i vojne spremnosti shvatili da neće moći da se suprostave silama Osovine. To je bio glavni razlog za potpisivanje pakta bar pokušaj da zaštite Jugoslaviju od razaranja, što na kraju nisu uspjeli jer im se isprečio puč.²¹³

Rat u Jugoslaviji je trajao tačno dvanaest dana. Bilo je nemoguće suprostaviti se Nemčkoj na pravi način, oni su imali ogromnu prednost u naoružanju i broju, ali nije to bio jedini razlog zbog kog smo doživeli težak poraz. Ponašanje jugoslovenskih trupa učinilo je to da odbrana deluje patetično i da oda utisak jedne mlake borbe. Neke srpske i jugoslovenske jedinice su se zaista hrabro borile na svom tlu dok su druge jedinice koje su bile sastavljene od raznih jugoslovenskih nacionalnosti nisu davale skoro upšte otpor . Samo 8.aprila predalo se bez borbe nekih četrdeset hiljada jugoslovenskih vojnika, dozvoljavajući tako da Nemci zauzmu Skopje i Bitolj-važne činioce na putu za Solun. Jednostavno u Jugoslaviji je vladalo rasulo, bilo je mnogo međusobnih izdaja i narod nije delovao kompaktno zbog toga smo i doživeli poraz.²¹⁴

²¹¹ Ibid, str.176

²¹² Aleksandar Andrić, *Istorija Srba od 1918. do 2012*, str.76-77

²¹³ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, str.366

²¹⁴ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.176

Jugoslavija je nakon dvanaest dana od početka Nemačke agresije kapitulirala. Čim je 18.aprila 1941.godine kapitulacija stupila na snagu, Nemačka Vrhovna komanda je objavila prekid operacija na “srpskom poprištu”. Hitler je želeo da zauvek uništi “versajsku tvorevinu” koja se zvala Jugoslavija. Smatrao je da Srbe treba kazniti; Hrvate pripojiti silama Osovine; Slovence ponemčiti ili ih rasturiti.²¹⁵

U razrušenim gradovima i selima Jugoslavije sigurno su se i oni najpatrijotskiji Srbi pitali da li je vredelo izvršiti puč i šta je on doneo. Za Nemce je puč došao u pravi čas, jer su oni želeli da se ubrza njihov pohod na Balakan i njihove vojne operacije, a posebno transportovanje trupa ka severu iz Grčke na ruski front.²¹⁶

8.ZAKLJUČAK

Kada je reč o 27.martu 1941.godine i u puču postoje razna mišljenja i analize događaja koje su mu prethodili, a naročito se diskutuje oko toga šta je puč doneo, da li trebalo potpisati Trojni pakt ili ne, ko su izvršioci puča, ko idejni tvorci, ko je puč finansirao i koji je bio interes da se puč dogodi. Postoje razne spekulacije oko ove teme, pisano je dosta literature, naučnih časopisa koji su se bavili temom puča u Jugoslaviji. Verovatno nikada nećemo moći sa preciznošću da kažemo šta bi se desilo da puč nije odigran, ali smo kroz rad mogli da iznesemo činjenice koje se tiču perioda koji je prethodio puču i onom periodu posle njega.

Kao jedna od glavnih figura kada je reč o ovoj temi ističe se knez Pavle. On je sticajem istorijskih okolnosti došao na čelo države između dva svetska rata. On je bio rođak kralja Aleksandra i upravo njega je kralj Aleksandar u svom testamentu postavio kao glavnog namesnika u slučaju da mu se nešto desi. Poznato je da se tragedija desila ubrzo nakon pisanja testamenta. Kralj Aleksandar je ubijen u Marseju 1934.godine kada je došao u zvaničnu posetu Francuskoj.

On je bio kralj ujedinitelj, kralj koji je stvorio Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovena, borio se oko jugoslovenskog pitanja i konačno je uspeo da stvori državu 1.decembra 1918.godine. Nakon brojnih problema koji su obuhvatali valde u tom periodu kralj odlučuje da sprovede diktaturu

²¹⁵ Stevan K.Pavlović, *Hitlerov novi antiporedak (Drugi svetski rat u Jugoslaviji)*,139

²¹⁶ Nik Balfur/Seli Mekej, Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija, str.177

poznatu u narodu i kao šestojanuarska dijtatura. Cilj kraljeve diktature je bio da na taj način sjedinji narod i državu i da po svaku cenu stvori jedinstveni jugoslovenski nacionalni identitet. Nakon njegov ubista knez Pavle je nastavio da neguje njegovu želju da Kraljevina ostane ujedinjena.

Kada je knez Pavle nakon tragičnog ubista kralja Aleksandra došao na čelo države predstavljalo je to za njega pravi izazov. On je bio izabran kao jedan od tri predstavnika namesničke vlade. S obzirom da je Aleksandrov sin Petar II bio maloletan državom je vladalo nameništvo na čelu sa knezom Pavlom. On nije bio čovek iz političkih krugova, trebalo mu je vremena da se uhoda i da se suoči sa svim izazovima koji u ga čekali, a oni nisu bili mali. Tokom prvih par godina najviše ga je mučilo srpsko-hrvatsko pitanje oko koga su stalno izbijali sukobi, Hrvati su zahtevali veću autonomiju veća prava, i sukob je stalno lebdeo u vazduhu oni su konstantno iztražavali svoje nezadovoljstvo. Takođe ni ekonomska situacija u zemlji nije bila najsajnija bilo je dosta problema koje je trebalo rešiti.

Period vladavine kneza Pavla je bio možda jedan od najtežih u istoriji. Nije bilo lako vladati zemljom u tom periodu. Bilo je tu još nerazjašnjenih računa iz Prvog svetskog rata poput problema sa granicom koji je Jugoslavija imala sa Italijom, i mnogih drugih problema, a iza ugla se širio Hitlerov uticaj i spremao se Drugi svetski rat. Trebalo je dosta taktičkih poteza, mudrosti i strpljenja kako bi se država vodila u tim neizvesnim godinama. Pavle je bio čovek koji se trudio da uvek gleda najbolji interes za svoju državu i njegov najveći cilj je bio da na dan Petrovog punoletstva i momenta kada bude trebao da mu preda državu preda u tom stanju u kom je i našao.

Sve godine svoje vladavine je posvetio tom cilju i radovao se toj 1941.godini kada je trebao da preda vlast maloletnom kralju. Ono čega se Evropa pribojavala tridesetih godina dvadesetog veka se dogodilo 1939.godine. Nemačkom invazijom na Poljsku 1.septembra otpočeo je Drugi svetski rat.

Evropa se našla pred novim razaranjima, bila je u vrtlogu rata i niko više nije mogao da zaustavi Hitlera u naumu da pokori Evropu. Na početku rata Jugoslavija se držala neutralnog stava. Pavle je smatrao kako je najbolje da Jugoslavija dokle god to može bude u neutralnom položaju kako ne bi morala da se prisloni nijednoj velikoj sili. Takav njegov stav je mogao da

prolazi neko vreme, ali ubrzo je takav njegov stav počeo da smeta mnogima. Više niko nije bio za neutralnost Jugoslavije i krenuli su pritisci sa svih strana.

Pavle je bio između dva sile, za Engleze je imao posebnu emociju, na početku njegove vladavine je čak smatran engleskim čovekom. On se školovao u Engleskoj, živeo tamo, imao veliki broj nabližih prijatelja upravo u Engleskoj i voleo je njihovu tradiciju i kulturu i za njega je bilo vrlo teško da to sve odbaci. Kada je Hitler krenuo da vrši pritisak na Jugoslaviju da pristupe Trojnom Paktu pred Pavlom i njegovom vladom se našla teška odluka. On je bio svestan da bi takva odluka izazvala nezadovoljstvo naroda, ali se ipak trudio da što je moguće realnije sagleda pravu sliku i donese odluku koja bi za njegovu zemlju bila najgora.

Pre donošenja odluke Pavle se konsultovao sa englezima, rusima, francuzima nigde ne dobija konkretan odgovor koji mu je trebao. Nijedna od tih zemalja mu ne pruža dovoljnu podršku i obećanje da će izaći Jugoslaviju u susret ukoliko bude napadnuta. Pavle nije nije znao šta više da uradi kako bi izbegao potpisivanje pakta. Hitler je nastavio da insistira i povećava pritisak. Na kraju uz konsultacije sa članovima svoje vlade i Krunskim savetom Pavle donosi odluku da je zbog nemogućnosti Jugoslavije da se suprostavi na pravi način sila Osovine najpametnija odluka da potpišu pakt i na taj način bar pokušaju da spreče razaranje.

Dan koji je pokrenuo lavinu je bio 25.mart 1941.to je bio dan kada je Dragiša Cvetković zajedno sa Cincar-Markovićem potpisao da Jugoslavija pristupa Trojnom paktu.

To je bio dan kada je odlučeno da se puč izvrši. Tada je skovan plan kada će biti izveden puč, odlukom generala Borivoja Mirkovića odluka pada da taj dan bude 27.mart.

Činjenica je da su podršku izvršiocima puča najviše pružali Britanci i Amerikanci. Oni su finansijski i moralno podrivali puč. U vremenu koje je prethodilo puču oni su preko svojih obaveštajaca pokušavali da prikupe informacije o dešavanjima u Jugoslaviji. Kada je pakt konačno potpisan dali su zeleno svetlo da se izvrši puč. Oni su mesecima vršili propagandu, plaćali neke ljude iz opozicionih struktura da satanizuju kneza Pavla i podržavali su demonstracije koje su se dešavale u Beogradu.

Nakon saznanja da je puč konačno izvršen krenulo je radovanje u Britanskim i američkim redovima koji su se ovakvom ishodu i nadali. U Britanskoj ambasadi u Beogradu odmah nakon

izvođenja puča zavladao je veliko veselje. Čerčil i Ruzvel su poručili kako je narod Jugoslavije doneo pravu odluku i kako podržavaju sve to što se događa u Beogradu.

Podrška takvom razvoju situacije Jugoslaviji od strane Britanije je bila iz sopstvenih interesa, na taj način su Britanci želeli da zaustave Nemačku ekspanziju ka Mediteranu i zbog toga su finansirali puč, uz podršku Sovjeta koji su takođe imali svoj interes u destabilizaciji Jugoslavije, a to je bilo zbog Staljinove želje da što je duže moguće zadrži Nemačku van svojih granica. Jugoslavija se našla u središtu interesa stranih sila i skupo je platila tu cenu. Svaka od tih sila je gledala isključivo svoj interes i nije marila za ono to je moglo da se dogodi u Jugoslaviji.

Posledice koje je doneo puč su bile katastrofalne po Jugoslaviju, iako su njegovi idejni tvorci i izvršioci u prvi mah verovali da čine pravu stvar svrgnavajući “izdajničku vladu”, činjenica je da takav potez u tom trenutku nije bio nimalo promišljen, jer izazivati Hitlera je bio sve sem pametan i promišljen potez. Odluka da se puč izvede je Jugoslaviju koštala razaranja, bombardovanja, velikih ljudskih vojnih i civilnih žrtava jer je Hitlerova odmazda bila nemilosrdna i smatrao je izdajom to što je smknuta vlada na čelu sa Knezom Pavlom koja je potpisala pakt sa Nemačkom.

Da li bi Jugoslavija prošla sa manjim posledicama da puč nije izvršen i da je Jugoslavija ispoštovala potpisivanje i stavke iz Trojnog pakta ostaće večita nedoumica. Niko ne može sa sigurnošću da tvrdi šta bi se desilo da do puča nije došlo, jedino što je sigurno jeste da je Jugoslavija platila visoku cenu zbog “izdaje” Hitlera. Knez Pavle zajedno sa svojim saradnicima koji je bio proglašen izdajnikom i državnim neprijateljem svakako nije imao za cilj da Jugoslaviju dovede na rub propasti. Naprotiv pokušao je na svaki mogući način da postupi racionalno i onako kako je u tom trenutku verovao kako je najbolje za Jugoslaviju i njen narod.

9.LITERATURA

Knjige:

1. Andrić, Aleksandar, *Istorija Srba od 1918. do 2012.*, Utopija, Beograd, 2015.
2. Antić, Čedomir, *Kratka istorija Srbije 1804-2004.*, Stubovi kulture, Beograd, 2005,
3. Balfur, Nik, Mekej, Seli, *Knez Pavle Karađorđević- jedna zakasnela biografija*, Litera, Beograd, 1990
4. Božić, Ivan, *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1973
5. Čalić, Mari-Žanin, *Istorija Jugoslavije u 20.veku*, CLIO, Beograd, 2010
6. Čulinović, Fredo, *Dvadeset sedmi mart*, Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965
7. Ćorović, Vladimir, *Istorija srba*, Lirika, Beograd, 2002
8. Hoptner, Jacob, B., *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, Otokar Krešovani, Rijeka, 1972
9. Janković, Dragoslav, *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915.godine*, ISI (Institut za savremenu istoriju), Beograd
10. Janković, Miodrag, Lalić, Veljko, *Istina o 27.martu*, Una press, Beograd, 2007
11. Kasaš, Jovana, *Knez Pavle Karađorđević u vrtlogu evropskih zbivanja (1934-1941)*, IK Prometej, Novi Sad, 2013
12. Lukač, Dušan, *Treći Rajh i zemlje Jugositočne Evrope*, SANU, 1981
13. Milovanović, Nikola, *Vojni puč i 27.mart 1941.*, Prosveta, Beograd, 1960,
14. Mirković, Borivoje, *Istina o 27.martu 1941.godine*, Petar B.Bosnić, Beograd, 1996
15. Pavlović, Stevan, K., *Istorija Balkana*, CLIO, Beograd, 2001
16. Pavlović, Stevan, K., *Hitlerov novi antiporedak (Drugi svetski rat u Jugoslaviji)*, CLIO, 2008
17. Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1980

18. Popović, Bogdan, Lj., *Istorija ministarstva inostranih dela srbije*, Glasnik, Beograd, 2005
19. Simeunović, Dragan, *Teorija Politike-rider I deo*, Nauka i društvo, Beograd, 2002
20. Stanojević, Stanoje, *Istorija srpskog naroda*, Izdavačka knjižarnica Geca Kona, 1923
21. Terzić, Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, uzroci i posledice poraza*, Narodna knjiga, Beograd, 1983.

Knjige i naučni radovi u časopisima:

1. Čulinović, Fredo, *Jugoslavija između dva rata, II*, Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1961., str. 7,
http://www.uciteljneznaica.org/upload/ebook/997_%C4%8Culinovi%C4%87,%20Ferdo%20-%20Jugoslavija%20izme%C4%91u%20dva%20rata,%20II.pdf 20.09.2016.
2. Ćorović, Vladimir, *Istorija srpskog naroda*, str. 596,
http://www.svetlost.org/podaci/coroviceva_istorija_srba.pdf , 18.09.2016
3. Perović, Latinka, *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1929)/ Kraljevina Jugoslavija (1929-1941) nastanak, trajanje i kraj*, Beograd, 2015, str. 5,
<http://www.yuhistorija.com/serbian/doc/LP%20-%20Kraljevina%20SHS%20-%20Jugoslavija.pdf>, 18.08.2016.
4. Prof. Dr. Simeunović, Dragan, *Knez Pavle I 27. mart*, Okrugli sto 27. mart 1941: Knez Pavle u vihorima evropske politike (Beograd 25-27. III 2003.), str. 2
http://www.27mart.com/images/File/008%20Dragan%20Simeunovic%20-%20Knez%20Pavle%20i%2027%20mart%20_lat_.pdf 21.09.2016